

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TASAVVUF BİLİM DALI

BEYLİKLER DÖNEMİ KONYA'SINDA
TASAVVUFİ HAYAT

Talha Tayyip ACAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Doç. Dr. Ali ÇOBAN

KONYA-2024

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	Talha Tayyip Acar		
	Numarası	20810601091		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı / Tasavvuf Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	Beylikler Dönemi Konya'sında Tasavvufi Hayat			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Talha Tayyip ACAR

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ KONYA SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	---

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Talha Tayyip ACAR		
	Numarası	20810601091		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Ali ÇOBAN		
Tezin Adı	Beylikler Dönemi Konya'sında Tasavvufi Hayat			

Konya, tarihî süreç içerisinde birçok medeniyete ev sahipliği yapmış bir şehirdir. Tarihin her döneminde önemini koruyan Konya, bilhassa XIII. yüzyılda siyasi, askerî ve dinî anlamda en canlı dönemini yaşamıştır. Moğol İstilasası'nın önünden Anadolu'ya ve Konya'ya gelen göç kitleleri, Konya'nın tarihî yapısını da etkilemiştir. Dinî yaşamın oluşmasında bu göç kitleleri arasında bulunan dervişlerin mühim yeri olmuştur. Nitekim İslam dünyasındaki birçok tarikatın temsilcisine Konya'da rastlanılmıştır.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin tarih sahnesinden çekilmesinin ardından Konya'da Karamanoğlu Beyliği hüküm sürmüştür. Siyasi ve askerî anlamda birçok mücadeleler yaşanmasına rağmen ilmî, kültürel ve dinî hayatın canlılığı dikkat çeker. Nitekim Selçuklu Sultanları'nın ulema ve meşâyihе gösterdiği saygıyı, Karamanoğlu idaresi devam ettirmiştir. Buda dinî-tasavvufi yaşamın hareketliliğine katkı sağlamıştır.

Çalışmamızda Beylikler Dönemi Konya'sında bulunan tarikatlar, mutasavvıflar ve bunların Konya'nın dini-tasavvufî yaşamına etkileri ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Konya, Beylikler Dönemi, Tasavvufi Hayat, Tekke

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	--

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Talha Tayyip ACAR		
	Student Number	20810601091		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Associate. Dr. Ali ÇOBAN		
Title of the	Mystical Life in Konya during the Principalities Period			

Konya is a city that has hosted many civilizations throughout history. Konya, which maintains its importance in every period of history It experienced its most active period in terms of politics, military and religion, especially in the 13th century. The masses of immigration coming to Anatolia and Konya from the Mongol invasion also affected the historical structure of Konya. Dervishes among these migration masses played an important role in the formation of religious life. As a matter of fact, representatives of many sects in the Islamic world were encountered in Konya.

After the Anatolian Seljuk State withdrew from the stage of history, Karamanoğlu Principality ruled in Konya. Although there were many political and military struggles, the liveliness of scientific, cultural and religious life attracts attention. As a matter of fact, the Karamanoğlu Rulers continued the respect shown by the Seljuk Sultans to the ulama and sheikhs. This contributed to the dynamism of religious-mystical life.

In our study, the sects in Konya during the Principalities Period, Sufis and their reflections on Konya life will be discussed.

Keywords: Mysticism, Konya, Principalities Period, Mystical Life, Lodge

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	vii
ÖN SÖZ.....	viii
GİRİŞ	1
1. Çalışmanın Konusu	1
2. Çalışmanın İçeriği	1
3. Çalışmanın Önemi.....	7
4. Çalışmanın Amacı.....	8
6. Kaynaklara Dair Bilgiler.....	9

BİRİNCİ BÖLÜM

BEYLİKLER DÖNEMİ ANADOLU'SUNDA SOSYOKÜLTÜREL VE DİNÎ HAYAT

1. Anadolu Beylikleri'nin Ortaya Çıkışı	12
2. Beylikler Dönemi'nde Sosyokültürel ve Dinî Hayat	19
2.1. Sosyokültürel Hayat.....	19
2.2. Dinî-Tasavvufî Hayat	24
3. Beylikler Dönemi Konya'sının Sosyokültürel ve Siyasi Hayatına Genel Bir Bakış.....	28

İKİNCİ BÖLÜM

BEYLİKLER DÖNEMİ KONYA'SINDA TASAVVUFİ HAYAT

1. Beylikler Dönemi Konya'sında Tarikatlar ve Tasavvufî Zümreler	38
1.1. Mevlevîyye.....	39
1.2. Zeyniyye.....	42
1.3. Kâdiriyye.....	44
1.4. Rifâiyye	45
1.5. Sühreverdiyye.....	47

1.6. Vefâiyye	49
1.7. Kâzerûniyye	52
1.8. Halvetiyye	54
1.9. Safeviyye.....	55
1.10. Kübreviyye	57
1.11. Yeseviyye	59
2. Tasavvufî Akım ve Düşünce Yapıları	62
2.1. Ekberîyye	62
2.2. Ahlîlik	63
2.3. Kalenderîlik	67
2.4. Haydarîlik.....	70
2.5. Bektaşîlik.....	71
3. Tarikat Şeyhleri / Temsilcileri	74
3.1. Mevlevî Şeyhleri.....	74
3.1.1. Sultan Veled.....	74
3.1.2. Ulu Ârif Çelebi.....	76
3.1.3. Âbid Çelebi	78
3.1.4. Hüsâmeddin Vâcid Çelebi	79
3.1.5. Emir Âdil Çelebi	80
3.1.6. Emir Âlim-i Sâni	80
3.1.7. II. Ârif Çelebi.....	80
3.1.8. Pir Âdil Çelebi	80
3.2. Zeyniyye Şeyhleri.....	81
3.2.1. Abdüllatîf el-Kudsî.....	82
3.2.2. Molla Fenârî.....	84
3.2.3. Alâeddin Ali b. Muhammed (Molla Musannifek)	86

3.2.4. Pîr Muhammed b. Kutbuddin el-Hûyî (Pîrî Halîfe Hamîdî).....	87
3.2.5. Tâceddin İbrâhim Karamânî	88
3.2.6. Muslihuddin Mustafa (Şeyh Vefâ).....	89
3.2.7. Derviş Ahmet Âşıkî.....	90
3.3. Kâdirî Şeyhi: Abdü'l Mü'min Halîfe.....	92
3.4. Ahî Şeyhi: Kadî (Taceddin) Kalemşah	92
3.5. Diğer Sufiler	93
3.5.1. Seydişehir'in Mimarî: Seyyîd Hârûn Velî	93
3.5.2. Molla Sarî Yakup	95

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ORTAYA KOYULAN ESERLER VE SUFİLERİN SOSYAL FONKSİYONLARI

1. Telif Edilen Eserler	96
1.1. Sultan Veled'in Ortaya Koyduğu Eserler	96
1.1.1. Velednâme (İbtidânâme)	96
1.1.2. Rebâbnâme.....	97
1.1.3. İntihânâme	98
1.1.4. Maârif	98
1.1.5. Dîvân	98
1.2. Dîvân (Ulu Ârif Çelebi)	99
1.3. Risâle-i Sipehsâlâr	100
1.4. Menâkıbü'l-Ârifîn	102
1.5. Molla Musannifek: Mesnevî Şerhi	103
1.6. Aynü'l-A'yân.....	104
2. Mimari Eserler	107
2.1. Mevlânâ Türbesi ve Dergâhı	109

2.2. Şems Türbesi ve Zaviyesi	110
2.3. Eflâkî Dede Türbesi	111
2.4. Şeyh Vefâ Hankâhı	112
2.5. Sarı Yakup Zaviyesi.....	113
2.6. Kadı Kalemşah Medresesi ve Zaviyesi.....	113
2.7. Kadı Mürsel Medrese ve Hankâhı	113
2.8. Kâzerûnî Tekkesi.....	114
2.9. Sadreddin Konevî Hankâhı ve Türbesi.....	115
2.10. Turgut Oğlu Ömer Bey Zaviyesi	116
2.11. Halkabegüş Kalenderiye Zaviyesi (Kazıklı Tekke).....	116
2.12. Bulgur Dede Zaviyesi ve Türbesi	117
2.13. Pir Esad Türbesi ve Zaviyesi.....	118
3. Sosyal Doku İçerisinde Sufiler	119
3.1. Yönetici-Sufi İlişkileri	120
3.1.1. İlhanlılar Dönemi	120
3.1.1.1. Geyhatu Dönemi (1291-1295)	120
3.1.1.2. Gazan Han Dönemi (1295-1304)	121
3.1.1.3. Ebu Said Bahadır Han Dönemi (1317-1335).....	125
3.1.2. Karamanoğulları Dönemi	127
3.1.2.1. Alâeddin Halil Mirza Bey Dönemi (1333-1348)	127
3.1.2.2. Alâeddin Bey Dönemi (1356-1398)	128
3.1.2.3. Nâsıreddin Mehmet Bey Dönemi (1398-1423).....	129
3.1.2.4. II. İbrahim Bey Dönemi (1423-1464).....	129
3.1.3. Eşrefoğulları Dönemi	131
3.1.3.1. Mübarizüddin Mehmed Bey Dönemi (1302-1320).....	131
3.1.3.2. II. Süleyman Bey Dönemi (1320-1326)	132

3.2. Tarikatların Birbiriyle Olan İlişkileri.....	133
3.2.1. Mevlevîlik ve Bektaşîlik.....	133
3.2.2. Mevlevîlik ve Ahîlik.....	134
3.2.3. Mevlevîlik- Kalenderîlik ve Haydârîlik	136
SONUÇ.....	138
KAYNAKÇA.....	140

KISALTMALAR

a.g.e. : Adı Geçen Eser

as. : Aleyhisselam

Bkz. : Bakınız

c. : Cilt

Çev. : Çeviren

DİA : Diyanet İslam Ansiklopedisi

ed. : Editör

H. : Hicri

Hız. : Hazreti

İSAM : İslam Araştırmaları Merkezi

M. : Miladi

s.a.v. : Sallallahu Aleyhi ve Sellem

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

ts. : Tarihsiz

vd. : ve diğerleri

vs. : vesaire

ÖN SÖZ

Birçok medeniyete ev sahipliği yapan Konya, Anadolu'nun kadim şehirlerinden biridir. 1071 Malazgirt Zaferi'nden kısa bir süre sonra Konya, Anadolu Selçuklu Devleti'nin başkenti yapılmıştır. Bu dönemde başta Mevlânâ olmak üzere birçok mutasavvıf Konya'ya gelmiş, şairlerin filozofların ve ilim adamlarının faaliyetleri ve eserleri, şehri bir kültür merkezi hâline getirmiştir. Bu sebeple Konya, gerek Selçuklular gerekse Osmanlı Dönemi'nde siyasi, dinî, kültürel ve tasavvufi açıdan öne çıkan bir kent olmuştur. Konya, aynı zamanda günümüze bıraktığı zengin miras açısından kayda değer çalışmalara konu olmuş bir şehirdir.

Tezin amacı, bu çalışmalara küçük bir katkı sunmaktır. Konya hakkındaki çalışmaların Selçuklu ve Osmanlı Dönemi'ne yoğunlaşması, literatürdeki boşluğu göstermiş ve konunun tarihsel dönemini belirlemiştir. Zira Beylikler Dönemi'yle ilgili çalışmalar, genelde makaleler ile sınırlıdır. Bu bağlamda Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılışından sonra ortaya çıkan beyliklerin sosyal kültürel ve tasavvufi yaşamını Konya özelinde incelenmesi amaçlanmıştır. Sosyokültürel, dinî ve tasavvufi hayatın başat etkenlerinden olması hasebiyle dönemin siyasi olayları göz önünde bulundurulmuştur.

"Beylikler Dönemi Konya'sında Tasavvufi Hayat" başlıklı yüksek lisans tezimiz, 1 giriş 2 bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır.

Çalışmamızın giriş bölümünde, Anadolu ve Konya'nın tarihî önemi, sufi çevrelerin Anadolu'ya gelişi, Selçuklu Devleti'nin son zamanlarındaki siyasi çalkantılar, Karamanoğulları Beyliği'nin kuruluşuna etki eden tasavvufi hareketler hakkında bilgiler verilmiştir.

Çalışmamızın birinci bölümünde, Anadolu Beylikleri'nin ortaya çıkış serüveni ele alınarak, Anadolu'nun ve Konya'nın genel idari ve siyasi durumları üzerinde durulmuş, sosyal ve dinî yaşantı incelenmiştir.

İkinci bölümde, Beylikler Dönemi Konya'sında tasavvufi yaşam incelenerek bu dönemde hangi tarikatların Konya'da faaliyet gösterdiği, tarikatların temsilcileri, dervişlerin halk ve idareyle olan ilişkileri ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde, meşâyihin ilmî faaliyetleri ve telif ettikleri eserler hakkında bilgiler sunulmuştur. Ayrıca kentteki tasavvuf kültürünün sanat eserlerine yansımaları hakkında bilgiler verilmiş, tekke ve zaviyelerin ilgili dönemdeki fonksiyonları çalışmaya yansıtılmıştır. Bununla beraber sufilerin sosyal ve idari hayattaki etkileri örneklerle izah edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmamızı hazırlama aşamasında bilgi ve tecrübeleriyle gerekli yönlendirmelerde bulunan ve desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen değerli danışmanım Doç. Dr. Ali Çoban hocama, kıymetli fikirlerini bizimle paylaşan saygıdeğer Prof. Dr. İbrahim Işıtan, Prof. Dr. Doğan Kaplan ve Dr. Öğr. Üyesi Hamit Demir hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim. Dilbilgisi ve şekilsel içerik yönünden gerekli düzeltmeleri yapan Dr. Vahdi Özer ve Zekai Karakaya hocalarıma ayrıca teşekkürlerimi arz ederim.

GİRİŞ

1. Çalışmanın Konusu

Anadolu coğrafyası jeopolitik konumu, topraklarının zenginliği ve ticaret yolu üzerinde bulunması gibi sebeplerle birçok din, kültür ve medeniyetin uğrak noktası olmuştur. Bu topraklar için birçok savaşlar verilmiş ve tarihî süreç içerisinde Müslüman Türklerin eline geçene kadar Hititler, Lidyalılar Romalılar bu topraklarda bulunmuşlardır.

Türkler İslamiyet'i benimseyip Müslüman olduktan sonra Orta Asya bölgesinden Anadolu yakınlarına kadar göç etmiş, sonra da 1071 Malazgirt Zaferi'yle Anadolu içlerine kadar girerek bu toprakları Müslüman Türk yurdu hâline getirmiştir. Malazgirt Zaferi'nden kısa bir süre sonra 1075-1078 tarihleri arasında Anadolu'nun kadim şehri Konya'nın fethi gerçekleşmiştir.¹ Çalışmamızın konusu ise Konya'nın fethi gerçekleştikten sonra bu şehre yapılan göçler ve bu göç unsurları arasındaki mutasavvıfların Beylikler Dönemi'ndeki etkisiyle ilintilidir.

2. Çalışmanın İçeriği

Konya'nın fethedilmesi siyasi tarih açısından önemli olduğu kadar tasavvuf tarihî açısından da mühimdir. Çünkü bu toprakların Türk-İslam yurdu hâline gelmesinde ve bir irfan medeniyetinin kurulmasında Türk akıncılarının ve savaşçıların etkileri olduğu gibi mutasavvıfların da büyük tesiri olmuştur. Ancak Anadolu'nun ve Konya'nın sahip olduğu bu tasavvufi zenginlik birdenbire elde edilmiş değildir. Nitekim bu zengin tasavvuf kültürünün birikimini ortaya koyma adına tarihî süreç içerisinde Anadolu'ya çeşitli sebeplerle yapılan göçlerden ve tasavvuf kültürünün bu topraklara nasıl taşındığından bahsetmek gerekir.

İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren Anadolu toprakları Bizans'ın hâkimiyeti altındaydı. Onuncu asrın ilk yıllarında ise Müslümanlar, İslam'ı yayma adına yapmış oldukları mücadelelerle Anadolu'nun Doğu ve Güneydoğu Bölgeleri'ni ele geçirmişlerdi. XI. yüzyıl başlarından itibaren Abbasiler ve Bizans arasındaki

¹ İbrahim Hakkı Konyalı, *Konya Tarihi* (Konya: Memleket Gazetesi Yayınları, 2007), 40.

mücadeleler Müslümanların Bizans karşısında gerilemesine neden olmuş, Anadolu'da ele geçirdikleri yerlerden ise geri çekilme mecburiyetinde kalmışlardır.² Bu durumu fırsat bilen Bizans, Müslüman coğrafyasını sürekli taciz ederek bazı önemli bölgeleri işgal etmiş hatta hilafet merkezlerini dahi tehdit altında bırakmıştır.³

İslam'la tanışan ve Müslümanlığı kabul eden Türkler, Anadolu'nun ve Müslüman coğrafyasının içinde bulunduğu bu sıkıntılı dönemde tarih sahnesine çıkmıştır. Gerek kendi içlerindeki boy mücadeleleri gerekse doğudan gelen Moğol istilaları gibi sebeplerle Anadolu yakınlarına kadar göç etmişlerdir. Oğuz boylarına mensup bu Türkmen grupları, zamanla Azerbaycan yolu ile uç bölgelere ulaşarak Adana, Tarsus gibi kentlerde kendilerine karşı saldırı girişiminde bulunan Bizans ile mücadele etmiştir. Bu cihada alplerin yanı sıra şeyh ve âlim kimseler de katılmıştır.⁴

1071 Malazgirt Zaferi'ne kadar Orta Asya'dan Türk göçleri devam etmiş özellikle Türkistan'dan gelen büyük kitleler 1020 tarihinde Azerbaycan'ı tamamen ele geçirmişlerdir.⁵ Zaman zaman Anadolu içlerine akınlar düzenleyen Türkler zor durumda kaldıkça tekrar Azerbaycan bölgesine dönmüşlerdir.⁶ Bu sayede daimî hâle gelen Türk akınları Bizans'ı iyice zayıf duruma düşürmüştür.

Anadolu'nun İslam yurdu hâline gelmesinde Türk akıncılarının ve mutasavvıf kimselerin faaliyetleri etkili olduğu gibi, Bizans'ın gerek yönetim gerekse halk nezdindeki iç karışıklıkları da Anadolu'nun İslamlaşmasını kolaylaştıran faktörlerden olmuştur. Bizans İmparatorluğu'nun Ortodoks baskıları yüzünden halkın yönetime karşı cephe aldığı bu dönemde⁷ halk da kendi içinde birlik ve beraberlikten yoksun durumdadır. Nitekim Anadolu'da bulunan Ermeni ve Süryani Hristiyanları, Rum halka karşı düşmanlık beslemiş, Ermeni ve Süryaniler bu

² Mehmet Şeker, *Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011), 29.

³ Şeker, *Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması*, 29-30.

⁴ Mehmet Şeker, *Anadolu'da Bir Arada Yaşama Tecrübesi*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2015), 14.

⁵ Osman Köse, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu", *Diyanet Aylık Dergi* 297 (Eylül 2015), 61-63.

⁶ Şeker, *Anadolu'da Bir Arada Yaşama*, 16.

⁷ Şeker, *Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması*, 25.

sebeple Türk akınlarına karşı herhangi bir savunmada bulunmamış hatta Türkleri destekleyerek Anadolu'da Türk fetihlerinin kolaylaşmasını sağlamışlardır.⁸

26 Ağustos 1071 tarihinde Malazgirt'te vuku bulan savaşı Sultan Alparslan komutasındaki Selçuklu ordusu, kendilerinden çok daha kalabalık Bizans ordusuna karşı büyük bir zaferle kazanmıştır.⁹ Bizans imparatoru Romen Diyogenes'in mağlubiyetiyle sonuçlanan bu savaş birçok değişime sebep olmuştur. Malazgirt Zaferi, Bizans'ın Doğu Anadolu'daki direnme gücünü iyice zayıflatmış ve yapılan yeni fetihler neticesinde bu bölgelerde Selçuklu Devleti'ne bağlı kalınarak küçük beylikler kurulmuştur.¹⁰ Anadolu'da kurulan ilk beyliklerin tarihî serüveni, Birinci Beylikler Dönemi olarak adlandırılmıştır. 1075 tarihinde Anadolu Fatihî Kutalmışoğlu Süleyman Şah (ö. 479/1086) tarafından Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurulmasıyla Azerbaycan Bölgesi'nden Anadolu'ya birçok göç dalgası olmuştur.¹¹ İznik'i başkent yapan Süleyman Şah, Bizans İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu zor durumdan istifade ederek devletin hudutlarını İstanbul Boğazı'na kadar ulaştırmıştır.¹² Zamanla Bizans ile girişilen yoğun mücadeleler, İznik'in elden çıkmasına neden olmuş akabinde Konya, Anadolu Selçuklu Devleti'nin yeni başkenti olmuştur. Genel kanaatin aksine Konya'nın İznik'ten önce başkent olarak belirlendiğini ifade edenler de olmuştur.¹³

Selçuklu Devleti'nin iyiden iyiye kuvvetlenmesiyle beraber Anadolu'da tasavvufi cereyan göze çarpar. Nitekim İslam diyarlarının örf-adetlerine bağlı kalınarak Konya'da ve Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde birçok tekke inşa edilmiştir. Başka bölgelerden gelen veya orada yetişmiş şeyh ve dervişler, Anadolu'da tasavvufi hareketliliğin ortaya çıkmasına sebep olmuşlardır. Mutasavvıflar İran, Mısır, Suriye gibi bölgelerden geldikleri gibi Horasan ve Mâverâünnehir gibi bölgelerden de

⁸ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, (İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu, 1969), 108.

⁹ Osman Turan, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi* (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2014), 208.

¹⁰ Şeker, *Anadolu'da Bir Arada Yaşama*, 17.

¹¹ İsmail Çiftcioğlu, "Orta Asya- Anadolu İlim ve Kültür Köprüsü (XI-XVI. Yüzyıllar)", *Bilig* 44 (Haziran 2008), 146.

¹² Ahmet Demir, *Türk Devletleri Tarihi* (İstanbul: Kemer Yayınları, 2018), 180.

¹³ Konyalı, *Konya Tarihi*, 40.

Anadolu topraklarına yerleşmişlerdir. Bunlar arasında Ahmed Yesevî'nin (ö. 562/1166) öğretilerini üstlenen dervişler de olmuştur.¹⁴

Ahmed Yesevî, İslam dininin temellerini Türk Edebiyatı'nın elbisesine büründürerek insanların gönlüne dokunmuş ve bir kısım gayrimüslim halkın da ihtida etmesine vesile olmuştur. Henüz Müslüman olmuş Türkler hakikatleri anlatması sebebiyle onun hikmetli sözlerine önem vermişlerdir.¹⁵

Şüphesiz Konya denince Mevlânâ, (ö. 672/1273) Mevlânâ denince Konya akla gelmektedir. Bu sebeple Mevlânâ'ya daha geniş paragraf ayırmak uygun olacaktır.

Mevlânâ ailesinin Konya'ya gelişi diğer göç unsurlarının geliş sebebiyle aynıdır. Yaklaşan Moğol İstilasını nedeniyle ailesiyle beraber 1213 yılında Belh'ten ayrılan Sultânü'l-ulemâ Bahâeddin Veled (ö. 628/1231), önce Nişâbur'a ardından Bağdat'a geçmiş, oradan Mekke'ye giderek hac vazifesini yerine getirmiştir. Medine'de ravza-i mutahhara'yı ziyaret ettikten sonra Kudüs ve Şam'ın yolunu tutmuştur.¹⁶ Şam'da buldukları esnada Muhyiddîn-i Arabî ile görüştikleri ve Arabî'nin, babasının arkasında yürüyen Mevlânâ'yı kastederek "*Sübhanallah! Bir deniz bir gölün arkasına düşmüş gidiyor...*"¹⁷ dediği rivayet edilmiştir. Şam'dan Malatya ve Erzincan'a gittikleri, Erzincan'a gelene kadar bu yolculuğun yedi yıl kadar sürdüğü ve burada da dört yıl kaldıkları belirtilmiştir. Erzincan'ın ardından Sivas, Kayseri ve Niğde güzergahıyla Karaman'a (Larende) ulaşmışlardır. Onların Karaman'a geleceklerinin haberini alan Larende emiri Musa Bey, Sultânü'l-ulemâ'nın kafilisini, şehrin önde gelen isimleriyle beraber şehir dışında karşılamıştır. Emir Musa, onları sarayında ağırlamak istemişse de Sultanü'l-ulemâ bu isteği geri çevirmiş, Emir Musa da derhal onlar için bir medrese inşa ettirmiştir. Bahâeddin Veled'in uzun bir süre burada kaldığı belirtilmekle beraber bu sürenin ne kadar olduğu belli değildir. Ancak Sultan Alâeddin, onun Karaman'da olmasından

¹⁴ Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1976), 200.

¹⁵ Yılmaz Öksüz, *Pir-i Türkistan*, (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2019), 21.

¹⁶ Gonca Sutay, "Moğol İstilasının Zorunlu Göçü İle Anadolu'da Yükselen Değer: Sultan'ul Ulema Bahaeddin Veled ve Ailesi", *International Journal of Social And Humanities Sciences* 2/1 (Eylül 2018), 44.

¹⁷ Sutay, "Anadolu'da Yükselen Değer: Sultan'ul Ulema Bahaeddin Veled ve Ailesi", 57.

rahatsızlık duymuştur. Nitekim Emir Musa'ya bir mektup yazarak bu âlimin yolunu kestiği ve orada tuttuğu için kendisine gücendiğini bildirmiştir.¹⁸ Emir Musa'nın bu kafileyi karşılaması ve onlara olan teveccühü olmasa kafilenin belki de direkt Konya'ya geçeceği düşünülebilir. Bu açıdan bakıldığında Mevlânâ ailesinin önce Karaman'a yerleşmesi Emir Musa etkisiyle olmuştur.

Sultan Alâeddin'in davetleri üzere Mevlânâ ailesi Konya'ya gelmiş, ve bu şehre daha başka bir anlam yüklenmiştir. Bahâeddin Veled ile başlanan irfan mirası, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ile devam ettirilmiştir. Mevlânâ'yı âşıklık mertebesinde maşukluğa taşıyan ise Şems olmuştur (ö. 645/1247).¹⁹ Hz. Mevlânâ, çevresinde büyük kalabalıklar oluşturmuş, daima Konya halkının manevi bir rehberi ve koruyucusu olmuştur. II. Keykavus (ö. 677/1278) döneminde Moğol İstilasından kurtulmak isteyen Selçuklular, Baycu'yla savaşa girişmiş fakat Selçuklu ordusu bu savaşta yenilmiş (1256), Baycu da akabinde Konya'yı kuşatmıştır.²⁰ Halk derhal Hz. Mevlânâ'nın huzuruna koşmuş ve ondan dua istemiştir. Mevlânâ'nın halk folkloründeki bu etkisi *Menâkıbü'l-ârifîn*'de şöyle anlatılır:

"Baçu'nun askeri Konya'nın etrafını iç içe çevirip muhasara ile meşgul olunca bütün halk kendi canından vazgeçip birbirleriyle helâllaştılar ve Mevlânâ hazretlerine gelip feryat ederek yardım dilediler. Mevlânâ hazretleri, kalenin halka beguş kapısından dışarı çıktı. Konya meydanının arkasında bulunan bir tepeye çıkıp, kuşluk namazı ile meşgul oldu. Baçu'nun çadırının o tepenin altında kurulu olduğunu söylerler. Baçu'nun noyinlerinden bazıları, halk (korkudan) birbirlerine girdiği hâlde, yüzü örtülü ve duman renkli sarıklı bir şahsın o tepenin üzerine çıkmış tam bir feragatle namaz kıldığını gördüler. O zaman Moğol askerinin İslam nurundan ve imanın emanından haberleri yoktu. Hattâ kaç tane İslam şehrinin medreselerini, mescitlerini ve minarelerini yıkmıştılar. Hep birlikte Mevlânâ hazretlerini ok yağmuruna tutmağa niyet ettiler. (Fakat hepsinin elleri bağlandı). Ne kadar çalıştılsa da yayı çekmek mümkün olmadı. Atlara binip üzerine atıldılar, atları mahmuzladılar; fakat atlardan hiçbiri bir adım ileri

¹⁸ Sutay, "Anadolu'da Yükselen Değer: Sultan'ul Ulema Bahaeddin Veled ve Ailesi", 58.

¹⁹ Hülya Küçük, "Selçuklular'dan Günümüze Tasavvufi Açısından Konya; Üç Okyanusun Birleştiği Belde", *Tarih ve Kültür Başkenti Konya* (Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2003), 126.

²⁰ Nuri Şimşekler, "Mevlâna'nın Konyası", *Tarih ve Kültür Başkenti Konya* (Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2003), 88.

atmadı. Şehir halkı bu kudreti burcun tepesinden seyrediyor, tekbir ve feryatları ayyuka ulaştırıyorlardı. Baçu'ya bu haberi arz ettikleri vakit, bizzat kalkıp çadırın kapısından dışarı çıktı. Ok ve yay isteyerek Mevlânâ'nın bulunduğu tarafa bir ok attı. Ok üç defa da geri dönerek askerinin ortasına düştü. Bunun üzerine ata bindi ve ileri sürdü. Fakat atın hiç ilerlemediğini gördü. Kin ve gazabının çokluğundan attan inip yürüdü ise de kadir olanın kudretiyle her iki ayağı da bağlanıp hareket edemedi. Bunun üzerine "O adam hakikaten Tanrısâl (yaratgana ait) bir adamdır. Onun gazabından sakınmak lâzımdır. Her şehir ve vilâyette öyle bir adam olsa, buraların halkı bize asla mağlûp olmazdı."²¹

Eflâkî'nin verdiği bilgiye göre bu keramet karşısında Baycu, askerlerine savaşmamayı emretmiş ve bu büyük zatın kim olduğunu sormuş, ona Mevlânâyı anlattıklarında ise "Namusum ve hatırım için şehrin burçlarını yıkınız, çünkü ant içmişim."²² demiştir. Şehrin ileri gelenleri burçların bir kısmını yıkınca bu olaydan habersiz olan bazı halk, tekrar Hz. Mevlânâ'ya müracaat etmiş ve ondan ibretlik bir ders almışlardır. Hz. Mevlânâ: "Yıksınlar da Konyalılar, Konya şehrinin hafif bir zelzele ile yıkılan taştan yapılmış burçtan ve bedenden başka bir bedenle ve burçla muhafaza edilmiş olduğunu ve dikkatle saklandığını gerçek olarak bilsinler."²³ diyerek, manevi gücün maddi güçten üstün olduğunu dile getirmiştir.²⁴

Hz. Mevlânâ'nın yanı sıra tasavvuf tarihî açısından isimleri önem arz eden birçok mutasavvıf Konya'da bulunmuştur. Bunlardan biri de yalnızca Anadolu'da değil İslam dünyasının her yerinde görüşleri etkili olan ve Konya'da bir süre kalan Muhyiddin İbnü'l-Arabî'dir (ö.638/1240). İbnü'l-Arabî'nin burada Evhadüddîn-i Kirmânî (ö. 635/1238) ile görüştüğü ve sultanın oğlu Keykavus'a hoca olarak tayin edildiği bilinmektedir. Şems-i Tebrizî, Necmeddîn-i Dâye (ö. 654/1256), *Avârifü'l-Maârif*'in sahibi Şehabeddin Ömer es-Sühreverdî (ö. 632/1234), Fahreddîn-i Irâkî (ö.

²¹ Ahmet Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, çev. Tahsin Yazıcı (İstanbul: Hürriyet Yayınları, 1973), 1/283-284.

²² Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, 1/284.

²³ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, 1/284.

²⁴ Anlatılan bu olay, *Menâkıb*'ta geçmekle beraber rivayetin doğruluğu konusunda da mesafeli durmak gerekir. Ayrıca dönemin siyasi ve askerî cereyanları ortadan kaldırılıp olaya öylece bakılırsa, doğruya isabette hata etmiş oluruz. Ancak Hz. Mevlânâ'nın Konya'nın manevi önderi konumunda bulunmasından dolayı Moğollar karşısındaki etkisi yadsınamaz bir gerçektir.

688/1289), Abdüllatîf el-Kudsî²⁵ (ö. 856/1402), Muslihuddin Mustafa²⁶ (ö. 896/1491), gibi daha birçok mutasavvıf Konya’da bulunmuş hem halk hem de yönetim nezdinde saygıyla karşılanmıştır. Bu mutasavvıfların faaliyetleri zamanla kendi mekteplerinin ve ekollerinin oluşmasını sağlamış, Konya’da ve Anadolu’da Kübrevîlik, Sühreverdîlik, Kalenderîlik, Mevlevîlik, Zeynîlik gibi tarikatların ve tasavvufî akımların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Ayrıca fütüvvet teşkilatının bir takipçisi olarak görülen ve başlarda esnaf örgütlenmesi iken daha sonra kurulmuş zaviyelerle beraber tarikat hâlini alan Ahîlik gerek Konya gerekse Anadolu tarihî açısından önem arz etmektedir.²⁷ Anadolu Selçuklu Devleti’nin yıkılışının ardından tasavvufî akım ve zümreler faaliyetlerine devam etmişler, beylikler arasında kendi varlıklarını sürdürmüşlerdir.

3. Çalışmanın Önemi

Anadolu Selçuklu Devleti’nin Konya’yı ele geçirmesi ve İznik’ten sonra bu şehrin Kılıç Arslan (ö. 500/1107) tarafından devletin başkenti yapılması²⁸ birçok önemli olaya kapı aralamış ve Konya’nın bugün dahi önemli kentlerden biri olarak zikredilmesini sağlamıştır. Selçukluların payitahtı olması ve yöneticilerin bu şehre gelmesi, Konya’yı bir anda kalabalık bir kent hâline getirmiştir. Özellikle Sultan I. Mesud (ö. 550/1155) ve II. Kılıçarslan (ö. 588/1192) dönemlerinin istikrarlı siyaseti, Bizans’ın bu topraklardan ümidini kesmesini sağlamıştır.²⁹ Konya, en parlak³⁰ dönemini ise I. Alâeddin Keykubad (ö.634/1237) döneminde yaşamıştır. Sultan’ın ilim, edebiyat, sanat gibi faaliyetlere önem vermesi, pek çok ilim ve zanaat sahibini Konya’ya çektiği gibi Moğol İstilasını önünden kaçan pek çok âlim, şeyh, derviş zümresi de daha çok Konya’yı tercih etmişlerdir. Bu şehrin bunca âlim ve

²⁵ Reşat Öngören, *Tarihte Bir Aydın Tarikatı Zeyniler* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2003), 76.

²⁶ Öngören, *Zeyniler*, 130.

²⁷ Mehmet Ali Uz, “Konya ve Çevresinin Türkleşmesi-İslamlaşması ve İlimin Yayılmasında Rol Alan Bazı İlim Adamları ve Mutasavvıflar”, *Buhara’dan Konya’ya İrfan Mirası ve XIII. YY. Medeniyet Merkezi Konya*, ed. Dilaver Gürer vd. (Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2019), 2/577-578.

²⁸ Turan, *Selçuklular Tarihi*, 220.

²⁹ Tuncer Baykara, “Anadolu Selçukluları Döneminde Konya”, *Tarih ve Kültür Başkenti Konya* (Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2003), 24.

³⁰ Bu parlak dönemin oluşmasında, Sultan Alâeddin döneminde Konya’ya gelen birçok ilim ve sanat erbabının etkisi vardır. Bkz. Ahmet Efe, *Anadolu Selçuklu Sultanları* (Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2003), 39.

mutasavvıfı bünyesinde barındırması, Sultan Alâeddin'in ilim erbabı kimselere duyduğu derin saygı ve Konya'nın o dönemde "güvenilir şehir"³¹ ünvanını taşımasından ileri gelmektedir. Moğol İstilasası, zahirde menfi bir durum gibi görünse de istila önünden buraya göç eden sanat erbabı ve mutasavvıfların, Konya'yı maddi ve manevi olarak imar etmesi düşünüldüğünde müspet bir durumdur.

Bilhassa Sultan Alâeddin döneminde Konya'ya akın eden mutasavvıflar, Konya'nın dinî yaşamının şekillenmesinde önemli rol oynamışlardır. Bu sebeple Selçuklu Konya'sının tasavvufi yaşamı, Beylikler Dönemi'ne ne şekilde ne nasıl yansıdığını göstermesi açısından önem arz etmektedir.

4. Çalışmanın Amacı

Tarihî kaynaklar incelendiğinde Konya, Selçuklu sonrası Beylikler Dönemi'nde önemli bir şehir olma özelliğini muhafaza etmiştir. Ancak konuyla ilgili verilerin daha çok satır arası bilgilerden ibaret olması çalışmayı zorlaştırmaktadır. Bu itibarla, satır arası bilgiler kullanılarak ve ulaşılabildiği takdirde daha derinlere inilerek Konya'nın gerek siyasi-içtimai, gerekse dinî-tasavvufî yaşamının incelenmesi ve ortaya yeni bilgilerin çıkarılması amaçlanmaktadır.

5. Çalışmanın Sınırlılıkları

Çalışmaya konu olan dönem 1277 ile 1467 yılları arasını kapsamakta olup, Karamanoğlu Beyliği merkezli Konya şehrini ele almaktadır. Bahse konu olan dönemin başında İlhanlıların etkisi yadsınamaz. Bu dönemde Eşrefoğulları ve Turgutoğullarının Konya ve çevresinde varlığı söz konusu olmakla beraber bu beyliklerin Karamanoğulları kadar tesiri olmamıştır. Dolayısıyla münhasıran Karamanoğullarının ismi ön plandadır. Daha önce belirttiğimiz üzere Anadolu Selçuklu Devleti, 1243 Köseadağ mağlubiyetiyle 1308 yılına kadar bir dağılma sürecine girmiştir. Ancak Köseadağ mağlubiyeti sonrası beyliklerin bağımsızlık bayrağı açtığı görülür. Karamanoğlu Mehmet Bey'in 1277 yılında kısa bir dönem Konya'yı ele geçirdiği dikkate alındığında Konya'da Selçuklular'ın eski gücünü yitirdiği ve hakimiyet sağlayamadığı düşünülebilir. Bu açıdan bakıldığında

³¹ Seyid Küçükbezirci, "Konya Kent Kültürü ve Folklorü", *Tarih ve Kültür Başkenti Konya* (Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2003), 193.

çalışmamıza konu olan dönemi 1277 tarihinde başlatıp Konya'nın Osmanlı Devleti'nin eline geçtiği tarihte (1467) bitirmek daha isabetli olacaktır. Bu da yaklaşık 200 yıllık bir süredir. Çalışma, bu dönemi kapsamakla beraber asıl konuya zemin hazırlaması açısından Türklerin Anadolu'ya göç hikâyesinden, Konya ile âdeta özdeşleşen Hz. Mevlânâ'dan ve onun döneminden kısaca bahsedilmiştir.

6. Kaynaklara Dair Bilgiler

İlk olarak çalışmada ilgili dönemi daha iyi aydınlatılabilme adına aşama aşama gidildiğini söylemekte fayda vardır. Konuyla ilgili tasavvufî bilgilerin yanı sıra birçok tarihî bilgiye de ihtiyaç duyulmuştur. Örneğin Türklerin İslam'ı kabul etmesinden sonra Anadolu'ya göç hikâyesi döneminde, Anadolu Selçuklu Devri'nde yazılan kaynaklar incelenmiştir. İncelenen kaynaklardan elde edilen veriler, kısmen kronolojik şekilde çalışmaya yansıtılmıştır.

Tarihî bilgilerin yanında mutasavvıflara ait bilgileri içeren kaynaklardan ve menkıbevi türü eserlerden istifade edilmiştir. Örneğin, Konya ile özdeşleşen Mevlânâ ve onun dönemi anlatılırken, Eflâkî'nin *Menâkıbü'l-ârifîn* adlı eseri incelenmiştir. Bu eser adı üstünde menkıbe türü olmakla beraber bazı tarikat ve zümreler hakkında malumatlar içermesi bakımından çalışmamıza oldukça katkı sağlayan bir kaynak hüviyetinde olmuştur. Mevlânâ ve muhipleri hakkında çalışmaya katkı sağlayan bir başka eser, Ferîdûn b. Ahmed-i Sipehsâlar'ın *Risâle-i Sipehsâlar* isimli eseridir. Sufî hayat ve hikâyelerine dair kaynaklara ise Abdurrahman Câmî'nin *Nefehâtü'l-Ûns*, Taşköprizâde Ahmed Efendi'nin *eş-Şekâiku'n-nu'mâniyye fî ulemâ'i'd-Devleti'l-Osmâniyye* gibi eserlerinden önemli ölçüde istifade edilmiştir.

Söz konusu dönemde Konya, ekseriyetle Karamanoğlu Beyliği hakimiyetinde olduğundan, Şikârî'nin *Karamannâme* isimli eseri, beyliği tanıtan ve bu dönemde tarihî olayları aydınlatan bir kaynak olarak kullanılmıştır. Eser, her ne kadar meseleye biraz daha Karamanoğulları cephesinden baksa da Selçuklu kaynaklarıyla karşılaştırıldığında dönemin siyasi ve sosyal olayları objektif olarak ortaya koyulmuştur. Bunun yanında gerek Selçuklu gerekse Osmanlı Dönemi'ndeki eserlerden faydalanmak Beylikler Dönemi'ndeki siyasi, sosyal ve dinî yaşamı biraz daha belirgin hale getirmesi açısından önemlidir. Bu anlamda Selçuklu Dönemi

tarihçilerinden Nâsırüddin Hüseyin b. Muhammed el-Münşî, daha çok bilinen adıyla İbn Bîbî ve onun *Selçuknâme* isimli eseri, Osmanlı tarihçilerinden Aşıkpaşazâde'nin *Tevârih-i Âl-i Osmân* isimli eseri, başvurulmuş önemli kaynaklardır. Ayrıca Aşıkpaşazâde'nin bu eseri, tarihî bilgilerin yanı sıra dinî zümreler hakkında da önemli bilgiler sunmaktadır.

Selçuklu sonrası Beylikler Dönemi hakkında diğer kaynaklarla karşılaştırarak sentezleyebileceğimiz başka kaynaklardan da istifade edilmiştir. Mehmet Neşri'nin *Kitâb-ı Cihannümâ'sı* Şihabeddin b. Fazlullah el-Ömerî'nin *Mesâlikü'l-ıbsâr'ı* (Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım), Elvan Çelebi'nin *Menâkıbü'l-kudsiyye'si* bu önemli eserlerdendir. Burada dilinin ağır olması sebebiyle *Menâkıbü'l-kudsiyye* adlı eserden çok fazla istifade edemediğimizi söyleyebiliriz. Ancak Vefaiyye tarikatı hakkında başvurulacak en önemli kaynak olması münasebetiyle bu eser de araştırılmış, Dede Garkın gibi önemli isimler hakkında bazı bilgiler verilmiştir.

Çalışmamızın konu olan dönem ve şehir hakkında, daha anlamlı ve somut verilere ulaşabilmek için çeşitli seyahatnamelerde incelenmiştir. 1300'lü yıllarda Anadolu'da bulunan ve yine bu dönemde Konya'ya gelen Tancalı ünlü seyyah İbn Battûta'nın seyahatnamesi, bunun başında gelmektedir. İbn Battûta Karamanoğlu Bedreddin Bey döneminde bir müddet Konya'da bulunmuş, şehir ve konakladığı ahî zaviyesi hakkında kıymetli bilgiler vermiştir. Onun bu seyahatnamesi XIV. yüzyıl Konya'sı hakkında önemli bilgiler içermektedir.

Dönemle ilgili yakın tarihte de önemli çalışmalar yapılmıştır. Tarih ile ilgili verilerde daha çok Prof. Dr. Osman Turan'ın *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkûresi*, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti* gibi eserleri kullanılmıştır. M. Fuad Köprülü'nün *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* adlı eserlerinden tarih ve tasavvufa dair kıymetli veriler elde edilmiştir. Anadolu sufiliğine dair elde edilen bilgilerin önemli bir kısmı, Ahmet Yaşar Ocak'ın *Türk Sufiliğine Bakışlar* isimli çalışmasından elde edilmiştir. Ayrıca bu çalışmalar günümüzde Ocak tarafından sürdürülmektedir.

Dervişlerin toplum hayatındaki etkisine dair çalışmaların başında gelen ve Beylikler Dönemi'nin tasavvufi yaşamının aydınlatılmasına kolaylık sağlayan Feridun M. Emecen'in *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*, İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri* adlı eserleri, Anadolu'nun ve dolayısıyla Konya'nın sosyal, siyasi, ilmî ve dinî yaşamı hakkında önemli bilgiler sunması açısından kıymetlidir. Bunun yanında Konya adına müstakil bir çalışma olan ve çokça faydalanılan İsmail Hakkı Konyalı'nın *Konya Tarihi* isimli eseri Konya'nın Selçuklu ve Beylikler Dönemi mimari eserleri hakkında en ayrıntılı çalışmaya oluşturmakla beraber, birçok dinî zümre ve âlim hakkında önemli bilgiler ihtiva etmektedir.

Beylikler Devri'nin, Selçuklu ile Osmanlı Dönemi'nin arasında kalması ve kaynakların sınırlılığı bizi Osmanlı ve Selçuklu Dönemi'ndeki kaynaklara yönelmemizi sağlamış aradaki iki yüz yıllık dönem sınırlı verilerle aydınlatılmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

BEYLİKLER DÖNEMİ ANADOLU'SUNDA SOSYOKÜLTÜREL VE DİNÎ HAYAT

1. Anadolu Beylikleri'nin Ortaya Çıkışı

1071 Malazgirt Zaferi'yle Anadolu'ya yerleşen Türkler, Büyük Selçuklu Devleti'nden sonra 1075-1078 tarihlerinde Anadolu Selçuklu Devleti'ni kurmuşlardır.³² Peyderpey Anadolu coğrafyasına gelen Türk beyleri, Anadolu Selçuklu Devleti'nin kontrolünde uç bölgelere yerleştirilmiş, Anadolu'nun Türkleşmesine ve Müslümanlaşmasına katkı sağlamışlardır. Selçuklu Devleti'nin ilk dönemlerinde bulunan siyasi birlik ve devlet nizamı sonraki dönemlerde sekteye uğramış, özellikle Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad'ın vefatı sonrası oğulları arasındaki mücadeleler, II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in (ö. 643/1246)³³ liyakatsiz ve tecrübesiz devlet adamlarıyla iş tutması gibi sebepler, devlet otoritesinin iyice zayıflamasına yol açmıştır.³⁴ Bu karışıklıklar ilerde daha geniş bir şekilde yer vereceğimiz ve Karamanoğulları Beyliği'nin kurulmasına etki eden Babaî İsyanı'nın ortaya çıkmasına neden olmuştur.³⁵

Bir taraftan Moğollarla olan mücadeleler ve son olarak 1243 tarihinde yaşanan Köseadağ yenilgisi, Anadolu Selçuklu Devleti'nin Moğol Devleti olan İlhanlıların hâkimiyeti altına girmesine neden olmuştur. Hem yönetim hem halk açısından yaşanan bu buhranlı dönemi Franz Babinger şöyle anlatmaktadır:

"Memlekette muntazam bir idare makinesi kalmamış Moğol umera-yı askeriyesinin zulüm ve teaddisi muhafaza-î mevkî için halkı soymak ıstırarında kalan Selçukî memurlarının hamiyetsizliği, Türkmenlerin isyanı, Moğol

³² Turan, *Selçuklular Tarihi*, 213.

³³ Efe, *Anadolu Selçuklu Sultanları*, 42.

³⁴ Fuad Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991), 42.

³⁵ Bilal Gök, "Babailer İsyanı ve Karaman Beyliği'nin Kurulmasına Etkisi", *Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* 6/11 (Ocak 2013), 217-233.

valileriyle ilhanlılar arasında sık sık tahaddüs eden isyan ve te'dib hadiseleri, Selçukî Prenslерinin rekabetleri zavallı halkı perişan bir vaziyette bırakmıştır."³⁶

XIII. yüzyılın ilk dönemlerinde Moğol istilaları sebebiyle uç bölgelere yerleştirilen Türkmenler, ülkenin belli noktalarındaki Moğol baskınlarına karşı kendi varlıklarını korumak için onlarla mücadeleye girişmişlerdir. Anadolu'yu ve yönetimi ele geçiren Moğollar, Türkmenlerin varlığından ve kendilerine başkaldırmalarından rahatsız olmaları sebebiyle onları yok etmek istemişlerdir. Ancak Moğolların bu gayreti Orta Anadolu bölgesi dışında Batı Anadolu kısmında etkisiz kalmış, böylece başka bölgelerden Türk beyleri de bağımsızlıklarını ilan etmeye başlamışlardır. XIII. yüzyılın sonlarına doğru Moğolların Anadolu sahasındaki hâkimiyetlerini kaybetmesi, Türkmen beylerinin bağımsızlık arzusunu artırmıştır.³⁷

Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıprandığı dönemlerde beyliklerin daha rahat hareket ettiği bilinmektedir. Ancak bu beyliklerin ortaya çıkışında belli başlı siyasi olaylar göz önüne alınması gerekir. Bunlardan en önemlisi ve en çok ses getireni şüphesiz Babaî İsyanı olmuştur. Ahmet Yaşar Ocak, Selçuklu ve Osmanlı Devleti dönemlerinde merkezî yönetime karşı pek çok ayaklanmanın olduğunu belirterek, bunlardan Selçuklu yönetimine karşı en büyük ayaklanmanın 1240 tarihindeki Babaî İsyanı olduğunu söyler. Gayrisünnî olarak ifade edilen bu hareket kısmen halktan taraftar bulduğu gibi ekseriyeti Selçuklu topraklarında dağınık vaziyette yaşayan ve İslam'ın genel yapısından uzak yaşantısıyla dikkat çeken Türkmenlerdir. Bu hareket adını XIII. yüzyıl Anadolu'sunda ve Irak, İran bölgelerinde yaygın olan Vefaiyye tarikatına mensup Baba İlyas ve halifesi Baba İshak isminde iki şeyhten almıştır.³⁸

³⁶ Franz Babinger -Fuad Köprülü, *Anadolu'da İslamiyet*, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2000), 57.

³⁷ Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, çev. Erol Üyepazarcı (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012), 353; Aynur Durukan, "Beylikler Dönemi Kültür Ortamından Bir Kesit", *International Periodical ForThe Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 9/10 (2014), 394.

³⁸ Ahmet Yaşar Ocak, "Babaîler İsyanından Kızılbashiğe: Anadolu'da İslam Heterodoksisinin Doğuşuna Kısa Bir Bakış", *Geçmişten Günümüze Alevî-Bektâşî Kültürü*, ed. Ahmet Yaşar Ocak (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2009), 42.

“Baba” kelimesi, X. asırda Sünnî ve Şîî tasavvuf erbabının müşterek kullandığı bir ünvan olduğu belirtilmiştir.³⁹ Ayrıca Türk ve Farişî dillerinde “ata” anlamında kullanılan bir sözcük olduğu, “Baba” kelimesinin ise “baba” lakaplı bir kimsenin yönettiği isyana iştirak eden topluluğu nitelemek için kullanılan bir kelime olduğu ifade edilmiştir. XVI. asırdan itibaren ise Baba İlyas’ın müntesiplerine bu isim verilmiştir.⁴⁰

Babaîler İsyanı’na öncülük eden isimler hakkında değişik görüşler ileri sürülmüştür. Fuad Köprülü, bu kalkışmanın liderinin Baba İshak olduğunu ifade ederek, Baba İshak’ın sözde şeyhi Baba İlyas namına bu hareketi yaptığını ancak gerçekte kendisinin bu hareketin lideri olduğunu dile getirmiştir.⁴¹ Ahmed Eflâkî, (ö. 761/1360) ve İbn Bîbî, (ö. 684/1285’ten sonra) harekâtın liderinin Baba İshak olduğunu belirterek isyanın seyrini bu isim üzerinden aktarmıştır.⁴² Tarihî kaynaklar incelendiğinde isyanın temelini Baba İlyas oluştursa da fiilî harekâtın Baba İshak tarafından düzenlendiği anlaşılmaktadır. Bizce isyanın kim tarafından çıkarıldığından ziyade bunun sebepleri ve sonuçları daha mühimdir. Çünkü bu isyan Moğollar’ın Anadolu Selçuklu Devleti’nin kuvvetini görme adına bir avantaj olup Anadolu istilasını hızlandırmıştır. Ayrıca isyanın sonraki dönemlere ne şekilde yansıdığı da dikkate değerdir.

Baba İshak ismi üzerinde duran İbn Bîbî, onun Kefersut köyünde halk ile yakın ilişkiler içinde olduğunu ve kendisini meşhur etmek için halkın sevgisini kazanmaya çalıştığını ifade eder. Sırf bu uğurda sihirbazlık gibi göz boyama numaralarıyla cahil halkı kandırdığını ve onun daima gözü yaşlı, kederli ve zayıf bir görüntüsünün olduğunu belirtir. Baba İshak’ın kısa zamanda müntesipleri artar ve etrafında büyük kalabalıklar oluşur.⁴³ Ayrıca onun din kisvesi altında siyasi bir menfaat güttüğü şöyle anlatılır:

³⁹ Süleyman Uludağ, “Baba”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/365.

⁴⁰ Gök, “Babailer İsyanı”, 219.

⁴¹ Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, 207.

⁴² Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, 1/63; İbn Bîbî, *Anadolu Selçukî Devleti Tarihi: İbni Bibi’nin Farsça Muhtasar Selçuknâmesinden*, çev. Nuri Gencosman (Ankara: Uzluk Yayınları, 1941), 206-207.

⁴³ İbn Bîbî, *Anadolu Selçukî Devleti*, 208.

*"Baba İshak hiç şüphe yok ki din perdesi altında tamamiyle siyasi bir gaye istihdaf ediyordu. Selçuklu saltanatının kahr ve tedmirine uğramış Harezmi umerasını davet etmesi, babanın her âmilden istifadeyi bilen mâhir bir siyasi olduğunu gösterdiği gibi Moğolların ve Eyyubî prenslerinin o esnada Selçukî hudutlarındaki vaziyetlerine nazaran bu harekette onların da alakadar olmaları ihtimali pek kuvvetlidir."*⁴⁴

İnsanların dikkatini çekmeyi başaran Baba İshak, bir müddet sonra gözden kaybolur ve Amasya'ya geçer. Buraya bağlı bir köyde çobanlık yapan Baba İshak, yaptığı iş karşılığı herhangi bir ücret talep etmeyerek halk nazarında kıymetinin artmasını amaçlar. Baba İshak bir müddet sonra burada kendini bir veli gibi tanıtarak insanları etkilemeyi başarmıştır. Bu sıralarda Alâeddin Keykubad'ın vefatı sonrası bazı yöneticiler kendi menfaatlerini gözeterek II. Gıyaseddin Keyhüsrev'i tahta geçirmişlerdir. Keyhüsrev'in sefa ve eğlenceye düşkün olması, diğer yöneticiler arasındaki menfaat mücadeleleri gibi sebepler, halkın devlete olan güvenini zedelemiş ve Baba İshak taraftarlarının daha da artmasına sebep olmuştur. Baba İlyas'ın taraftarlarının ve etkisinin daha da büyümesini istemeyen Sultan Gıyaseddin ilk olarak Baba İlyas'ı ortadan kaldırmak istemiştir. Baba İshak ise şeyhine karşı yapılan bu saldırı üzerine taraftarlarını toplamış ve devlete karşı harekete geçmiştir. Sultan Gıyaseddin'in zevk ve sefaya daldığını bahane eden Baba İshak, Kefersut'tan başlamak üzere büyük bir isyana kalkışmıştır.⁴⁵ Bu hadise Selçuknâme'de şöyle anlatılmaktadır:

*"Müridlerinden birini Kefersud tarafına, bir başkasını da Maraş cihetine gönderdi. Bunlara falan gün falan saatte kendisine sevgi ve bağlılık gösterenlerin, atlarına binerek sultan Gıyaseddin ülkesindeki şehir ve kasabaların fethine yürümeleri için emir vermelerini tembih etti. Babanın adını işiten ve kendisiyle birlikte müfsitlerin kökünü kazımak için el ele verenler birçok ganimetlere konacaklar, ona uymak istemeyenler hiç aman verilmeden öldürüleceklerdi. Bu iki mürid, aldattıcı mürşitlerinin işaretleriyle o iki vilayete gitmiş, telkinlerini bütün aşiretlere köylere Türk hanlarına yaymışlardı."*⁴⁶

⁴⁴ Babinger - Köprülü, *Anadolu'da İslamiyet*, 51-52.

⁴⁵ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, 1973, 1/63-64.

⁴⁶ İbn Bîbî, *Anadolu Selçukî Devleti*, 208.

II. Gıyaseddin'in komutanlarından olan Alişiroğlu, Baba İshak'a karşı harekete geçmiş ancak hazırladığı orduyla mağlup olmuştur. İkinci savaşta da aynı kaderi yaşamıştır. Baba İshak'a tabi olanlar önce Sivas'a sonra Tokat ve Amasya yöresine geçerek buradaki Türkmen halkın da kendilerine katılmalarını sağlamıştır. Sultan Gıyaseddin, isyancıların ilerlemesi neticesinde tedbiren Beyşehir Gölü yakınlarında bulunan Kubâdâbâd⁴⁷ Kalesi'ne çekilmiştir. Sultan'ın Hacı Armağanşah komutasında gönderdiği diğer ordu Amasya yöresinde Baba İshak'ı yakalayıp öldürmüştür. (1240) Burada dikkat edilmesi gereken bir başka nokta kendisini veli olarak tanıtan Baba'nın müridlerine aşılacağı ölümsüzlük inancıdır. Baba İshak'ın ölmeyeceğine inanan müntesipleri, "Baba Resûlullah" naralarıyla savaşmaya devam etmiş ve Sultan Gıyaseddin'in gönderdiği diğer orduyu da bozguna uğratmışlardır. Erzurum yöresinde bulunan ikinci ordu Sultan Gıyaseddin tarafından yardıma çağrılarak Kırşehir bölgesinde bulunan bir yerde isyancıların hareketini durdurmuştur.⁴⁸

İsyan bastırılmasına rağmen hâlihazırda siyasi entrikalar içinde bulunan Anadolu Selçuklu Devleti daha da yıpranmıştır. Bu isyanla birlikte Moğollar, Selçuklu Devleti'nin kuvvetini anlamış ve Anadolu'daki ilerleyişlerini hızlandırmışlardır. Son olarak 1243 Köseadağ mağlubiyetiyle Anadolu Selçuklu Devleti yıkılış sürecine girmiştir.⁴⁹ Babaî İsyanı'ndan sonra Selçuklu topraklarında bazı beylerin de isyan bayrağı açtığı görülmektedir. Nitekim Germiyanogullarının Lâdik (Denizli) taraflarında ve Suriye sınırına yakın bölgelerdeki isyanlar bunlardan bazılarıdır.⁵⁰

Babaî İsyanı'nın sıradan bir isyan olmadığı ve direkt olarak merkezî yönetime karşı planlanan bir hareket olduğu aşikârdır. Ayrıca Köprülü, bu isyanın Anadolu'da Ehlisünnet inancına aykırı hareketlerin peyda olmasına, Bedreddin Simavî hareketinden başlayarak Bektaşilik, Kızılbaşlık gibi grupların ortaya çıkmasına kadar etki ettiğini belirtmiştir.⁵¹ Yine bu isyan, Anadolu'da

⁴⁷ Kâmil Uğurlu, "Kubâdâbâd Sarayı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/299.

⁴⁸ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, 1/64.

⁴⁹ Babinger - Köprülü, *Anadolu'da İslamiyet*, 57; Gök, "Babailer İsyanı", 223.

⁵⁰ Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, 295.

⁵¹ Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, 211.

Karamanoğulları Beyliği'nin kuruluşuna etki etmiş ve diğer Anadolu Beylikleri'nin bağımsızlığını hızlandırmıştır. Sayıları yirmiye bulan ve tarihte “tavaif-i mülûk”⁵² olarak zikredilen diğer beylikler şu şekildedir:

*"Karamanoğulları, İnançoğulları, Sâhipataoğulları, Pervaneoğulları, Tacettinoğulları, Eşrefoğulları, Menteşeoğulları, Karesioğulları, Candaroğulları, Osmanlı Devleti, Germiyanoğulları, Hamitoğulları, Saruhanoğulları, Aydınoğulları, Tekeoğulları, Dulkadiroğulları, Ramazanoğulları, Kadı Burhaneddin Ahmed Devleti..."*⁵³

Mezkûr beyliklerin bazıları İlhanlılar'ın baskıları ve sindirmeleriyle aynı zamanda aralarında vuku bulan siyasi ve askerî mücadeleler sebebiyle uzun ömürlü olamamış ancak Karamanoğulları ve Germiyanoğulları en güçlü beylikler olarak anılmıştır. Karamanoğulları'nın Anadolu Selçuklu Devleti'nden sonra Konya'yı merkez edinmeleri ve bu şehirde hâkimiyet kurmaları sebebiyle onların tarih sahnesine çıkışı ve ataları hakkında bilgi vermemiz gerekir. Diğer beyliklerin ise Anadolu coğrafyasında sosyal kültürel ve dinî durumları kısaca ele alınacaktır.

Oğuzların Afşar boyuna mensup olan Karamanoğulları'nın,⁵⁴ I. Alâeddin Keykubad döneminde Ermenek bölgesine yerleştirildiği, bir kısım Karamanoğulları'nın ise Maverâünnehir ve Azerbaycan bölgesinde bulunduğu belirtilmiştir. Karamanoğulları'nın atası daha çok “Nure Sofî” lakabıyla bilinen Nureddin Bey'dir. Güçlü bir karaktere sahip olan Nure Sofî, kendisine itaat edilen ve ne buyursa yerine getirilen bir şahıstır. Etrafındakilerin de hayli kalabalık olduğundan söz edilir.⁵⁵ Nure Sofî'nin oğlu ise beyliğe adını veren Kerimüddin Karaman'dır. Nure Sofî, Babaî isyanına katıldığı sıralarda oğlu Karaman'ı Ermenek'e kendi yerine bey olarak bırakmıştır.⁵⁶ Oğlunun bey olmasını kendisi

⁵² Erdoğan Merçil, “Anadolu Beylikleri”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/138.

⁵³ Demir, *Türk Devletleri Tarihi*, 13-14.

⁵⁴ Faruk Sümer, “Karamanoğulları”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/454.

⁵⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1969), 1-2.

⁵⁶ Mehmet Ali Bozkuş, *Türkiye Selçukluları Döneminde Karamanlılar* (Ankara: Ankara Üniversitesi, 2008), 12-13.

değil, onun emri altında bulunanlar arzu etmiş, Nure Sofi de buna razı olmuştur. *Neşrî tarihi*'nde bu olay şöyle anlatılır:

"Nure Sofi'nun evlâdı çoğıdı. Büyük oğluna Karaman dirlerdi. Gürbüz ve tuvânâ herifdi. Ol boy, Nûre Sofi'ya eytdiler: "İçimizde yiğit-yiğil çokdur. Beklemeyüb nice hâdise iderler. Gel, büyük oğlun Karaman'ı bize emir kıl. Anun emrinden tevacüz itmiyelüm ve suç idenlerimizün ol hakkından gelsün. "Andan Nûre Sofi eytdi: "Siz benim oğlumı beğliğe kabul idesiz, ben razı olmayacak mıyam? didi. Mâ-hasal, Karaman'ı aralarında beğ idüb cemî-i umûrda Karaman'a itaat gösterüb avda kuşda anun emrine intisâl ider oldılar."⁵⁷

Kerimüddin Karaman'ın, Baba İlyas'ın soyundan gelen Muhlis Paşa tarafından yetiştirildiği ve Babaî zümresinin şeyhlerinden biri yapıldığı konusunda rivayetler vardır.⁵⁸ Bu rivayetin doğruluğu şüpheli olsa bile Karamanoğulları'nın atası kabul edilen Nure Sofi'nin, Baba İlyas'ın müntesiplerinden olması ve Babaî isyanına katılması, Karamanoğulları'nın bu zümreyle sıkı irtibatlarının olduğunu göstermektedir. Zamanla etkilerini artıran Karamanoğulları, daha sonra Konya'yı ele geçirmeleriyle bu şehri beyliğin merkezi yapmışlardır. Konya'yı başkent edinmelerinden itibaren ise gerek İlhanlılar'la gerekse Osmanlılar'la siyasi ve askerî mücadelelere girişmişlerdir. Çalışmamızın ileriki bölümlerinde bu konu üzerinde kısmen durulacaktır.

⁵⁷ Mehmet Neşrî, *Kitâb-ı Cihan-Nümâ: Neşrî Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1949), 1/45.

⁵⁸ Gök, "Babailer İsyanı", 226.

2. Beylikler Dönemi'nde Sosyokültürel ve Dinî Hayat

2.1. Sosyokültürel Hayat

Beylikler Dönemi'nde toplumsal hayat; şehir ve köy yaşamı olarak ikiye ayrılmıştır. Köy hayatının Beylikler Dönemi'nde daha mühim bir konumda olduğunu söylemek gerekir. Çünkü 1243 Köseadağ Savaşı'ndan sonra Moğollar'ın Selçuklu idaresine uyguladıkları ağır vergiler ödenemez hâle gelince, ikta ve divana ait topraklara el konulmuş, mültezimler daha fazla kazanmak için tarımla uğraşan Anadolu çiftçisini ağır vergilerle yıpratmıştır. Bu durum köylülerin tarım arazisini terk etmesine ve tarımsal faaliyetlerin uzun bir süre sekteye uğramasına sebep olmuştur.⁵⁹ Anadolu Beylikleri ise ilk iş olarak tahrip edilen köyler yerine yeni köyler kurmuşlar ve buralara da halkın yerleşmesini sağlamışlardır. Burada tarım faaliyetlerine başlayan halkın hemen hemen bütün hayatı tarım ve hayvancılık üzerine olmuştur. Köy hayatına alışık olmayanlar ise Orta Asya'da olduğu gibi Anadolu'da da şehirde yaşamıştır. Halkın büyük bir çoğunluğu Türk ve Müslüman olmakla beraber şehirlerde yaşayan çeşitli mesleklere mensup, Ermeni, Rum ve Yahudi nüfusu da vardır.⁶⁰

Anadolu'da çeşitli etnik unsurların oluşturduğu iktisadi hayat ise kısaca şöyledir: Şehir halkının azımsanmayacak kısmı devlet memuriyetinde bulunan ve devletin hazinesinden geçinen kimselerdir. Yönetim ve askeriyede bulunan görevliler, büyük arazilere malik olmakla birlikte zengin tüccarlarla ortak ticaret yapmaktadır. Şehir halkının büyük kısmı ise geçimini el emeğiyle karşılamaktadır. Büyük kentlerde sanatkârlar, çarşılarda bulunan muntazam dükkânlarda çalışarak ortaya koydukları ürünlerle buldukları şehirlerin hem ekonomik hem de ticari anlamda isminin ön plana çıkmasını sağlamışlardır. Bu dönemde iktisadi ve ekonomik hayatın en önemli unsurunu Ahîlik teşkilatı oluşturmuştur desek herhâlde yanlış olmaz. Onlar çeşitli sanat dallarında üretim yapan esnafı denetlemek ve ürün

⁵⁹ İlhan Erdem, *Anadolu Selçuklularını ve Beylikler Dönemi*, ed. Ahmet Yaşar Ocak (Ankara: T.c. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2006), 363-367.

⁶⁰ Yaşar Yücel, "Anadolu Beyliklerinde Devlet Teşkilatı ve Toplum Hayatı", *Belleten* 54/210 (Ağustos 1990), 819-820.

fiyatlarının tespitini sağlamakla görevli olmuşlardır.⁶¹ Bir anlamda Ahîlik, bir kontrol mekanizması karakteriyle, kaliteli malın üretimini sağlamış ve haksız rekabetin önüne geçmiştir.

Ayrı bir çalışmanın konusunu oluşturmakla beraber Beylikler Dönemi Anadolu'sunda vakıflar da sosyal yaşamın canlılığı açısından önemli bir yer işgal etmiştir. Türkler, eskiden beri kendi özlerinde olan yardımlaşma ve dayanışma ahlakını Müslüman olduktan sonra da devam ettirmişlerdir. Zamanla yerleşik hayata geçen Türkler bu anlayışlarını geliştirmişler ve vakıfların ortaya çıkmasına vesile olmuşlardır. Anadolu Selçuklu Devleti zamanında artarak devam eden vakıf kültürü, Moğol İstilasında bir müddet işlevini yerine getiremese de Beylikler Dönemi'nde faaliyetlerine devam etmişlerdir.⁶²

Anadolu Beylikleri Dönemi'nde imarethane, medrese, mektep, kervansaray, köprü, çeşme, zaviye gibi yapıların oldukça fazla olduğu bilinmektedir. Bu yapılar mükemmel surette düzenlenmiş ve çeşitli vakfiyelerle tanzim edilerek koruma altına alınmıştır. Türkçe olarak yazılan bazı vakfiyelerde bu yapıların işleyişi hakkında bilgiler verilir. Beylikler Dönemi'nde birçok vakfiyenin varlığı söz konusu olmakla beraber örnek teşkil etmesi bakımından burada birkaçını saymakta fayda vardır. Germiyanoglu II. Yakup Bey'in Kütahya'da bulunan ve taşa naksettirilen vakfiyesi bunlardan biridir. (1411) Vakfiyenin içeriği şöyledir:

"Vakfiyede vakfedilen yerler usûlen isim isim sayıldıktan sonra mütevellî, hafız, imaret şeyhi, müderris, imam, müezzin, aşçı, ekmekçi ve talebeye ve gelecek misafirlere ve mücavirlere ait maaş ve yiyecekler tâyin edilmektedir. Vakıf sahibi müstahdemler için maaştan başka ekmek, yemek ve odun da tahsis etmiştir. Medresenin dokuz hücre si olup vakfiye mûcibince her odada birer leylî talebe bulunacaktır; talebeye günde bir akçe ile yılda şehir mud'ıyla bir mud buğday (bir mud yirmi kile) ve iki kağrı arabası odun ve her gün iki kap yemek ve dört ekmek verilecekti. İmarette her gün en aşağı dört batman, yani otuz kilo et pişecekti. Yemeklerin ve ekmeklerin gayet nefis olması lâzımdı; yiyecek tevziinde

⁶¹ Yücel, "Beylikler Döneminde Toplum Hayatı", 820-823.

⁶² Abdurrahim İstemi Saylam, "Vakfiyeler Işığında Anadolu Beylikleri Dönemi Vakıflarında Yemek Kültürü ve Sosyal Yardımlaşma ile İlgili Örnekler", *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1/1 (2017): 58-70.

*misafirlere hürmeten iptida onlara yemek ve ekmek verilecekti. Misafir ve talebeden hasta olanlara hekim getirtilip tedavi ettirilmesi ve ilaç paralarının ödenmesi ve şayet hastalardan herhangi biri iyi olmayıp vefat ederse kefenlenip defnedilmesi de vakfiyeye konulmuş ve bu hususa da para tahsis edilmiştir.*⁶³

Mescit, imaret ve medreseden oluşan bu yapının günümüzde sadece mescit kısmı ayakta kalmıştır.⁶⁴ 1432 tarihli Karamanoğlu İbrahim Bey Vakfiyesi de benzer hizmetlerden oluşmakla beraber adı geçen vakfiyede yer alan bilgiler aynen şu şekildedir:

*"İmarette her gün en iyi cins buğdaydan olmak ve tanesi bir buçuk kilo gelmek üzere en aşağı yüz elli ekmek ile her gün için otuz kilo et pişirilerek müstahdemlere, fukara ve muhtaçlara, misafirlere tevzi olunacaktır. Bu imarette günde en aşağı yüz ve en yukarı iki yüz kap yemek pişip dağıtılacak ve yemek, her gün iki övün ve icap ederse üç övün pişecektir."*⁶⁵

Anadolu Beylikleri'nde yaşatılan bu vakıf kültürü, topluma müreffeh bir hayat sunmuştur. Nitekim misafirlerin konaklaması, talebelerin geçiminin sağlanması, ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarının karşılanması, hastaların tedavi ettirilmesi gibi hizmetler, Anadolu beylerinin sosyal bir yönetim anlayışını benimsediklerini göstermektedir.

Halkın cömertliği, misafire gösterilen ihtiram ve hürmet Anadolu topraklarına gelen ünlü seyyahların da methine mazhar olmuştur. 1330'lu yıllarda Anadolu'ya gelen ve Anadolu'nun birçok önemli şehrini gezen İbn Battûta, Beylikler Dönemi toplumsal yaşamı hakkında kıymetli bilgiler verir. Anadolu insanının misafirperver ve cömert olduğunu burada kaldığı süre boyunca izzet ve ikramda kendisine kusur edilmediğini belirtir. Anadolu'da ilk durağı olan Alaiye'ye (Alanya) ayağını basar basmaz şöyle der:

"Bu ülke, dünyanın belki en güzel memleketi! Allah Teâlâ güzellikleri öbür ülkelere ayrı ayrı dağıtırken burada hepsini bir araya toplamış! Dünyanın en

⁶³ Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, 232.

⁶⁴ Mustafa Çetin Varlık, *Germiyan-oğulları Tarihi: (1300-1429)* (Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1974), 86.

⁶⁵ Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, 233.

*güzel insanları, en temiz kıyafetli halkı burada yaşar ve en leziz yemekler de burada pişer. Allah Teâlâ'nın yarattığı kullar içinde en şefkatli olanlar buranın halkıdır.*⁶⁶

Seyahatinde gittiği bölgelerin beyleriyle de görüşen İbn Battûta, beylerden 'hükümdar' diye bahseder. Onların çok cömert olduğunu ve kendileri tarafından saygıyla ağırlandığı belirterek, ayrılması gerektiği zaman ise hükümdarlar tarafından hediyelerle uğurlandığını söyler.⁶⁷

Anadolu Beylikleri, bağımsızlıklarını ilan ettikleri dönemlerde kendi aralarındaki mücadelelere rağmen ilim ve kültür hayatına oldukça önem vermişlerdir. Her bir beylik kendilerini Anadolu Selçuklu Devleti'nin mirasçısı olarak kabul etmiş, varlıklarını devam ettirme ve diğer beylikleri tahakküm altına alma adına, ilim ve kültür hayatında yarışmışlardır.⁶⁸ Bu da Anadolu'da kültürel faaliyetlerin canlılık kazanmasını sağlamış ve günümüze miras olarak taşınmasına vesile olmuştur.

1243 Köseadağ Savaşı'ndan sonra Anadolu'da ilmî ve kültürel faaliyetlerin yavaşladığı hatta bu durumun 1270'li yıllara kadar devam ettiği ifade edilir. Ancak XIV. ve XV. yüzyıllarda ilmî ve kültürel faaliyetler parlak bir döneme girmiştir. Bu dönemde Anadolu beyleri kültürel çalışmaların hız kazanmasında etkin rol oynamışlardır.⁶⁹ İlme ve ilmî sınıfa büyük alaka göstermişler, âlimleri talebe yetiştirme konusunda teşvik etmişlerdir. Her yöneticinin yanında muhafaza edilen ve kıymet verilen bir ilim adamı olmuştur. Kutbüddîn-i Şîrâzî'nin (ö. 710/1311) Çobanoğlu Muzafferuddin ve Candaroğlu Süleyman Bey tarafından himaye edilmesi, Osmanlıların ulema sınıfına tahsis ettiği maaş kadar müderrislere maaş verilmesi, Candaroğlu İsmail Bey'in bir âlimin hatrına Kastamonu'ya medrese inşa ettirmesi gibi daha sayılacak birçok örnek Anadolu beylerinin ilmî sınıfa karşı duyduğu derin saygıyı göstermektedir.⁷⁰

⁶⁶ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004), 1/400.

⁶⁷ İbn Battûta, *Seyahatnâme*, 1/402.

⁶⁸ İsmail Çiftcioğlu, "Anadolu Beylikleri Döneminde İlmî ve Kültürel Rekabet", *Türk Dünyası Araştırması Dergisi* 163 (Ağustos 2006), 191.

⁶⁹ Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, 228.

⁷⁰ Uzunçarşılı, *A.g.e.*, 228.

İbn Battûta'nın Anadolu seyahatinde karşılaştığı manzara ilme ve âlime verilen bir başka örneği gözler önüne sermektedir. Muhyiddin adında bir müderrisle Aynınoğlu Mehmet Bey'in hâkimiyeti altında olan toprakları ziyaret eden İbn Battûta, şu izlenimlerini aktarır:

"Hükümdar bir gün bulunduğumuz mıntıkaya geldi. Müderris efendi başköşede, hükümdar onun sağında ben de müderrisin sol tarafında oturuyordum. Bu şekil oturuş, Türklerin fıkıh bilginlerine gösterdiği saygının en açık ifadesidir."⁷¹

Anadolu Selçuklu Devleti'nde önemli ilim ve kültür merkezleri kabul edilen Konya, Kayseri, Sivas, İznik, gibi şehirler, Beylikler Dönemi'nde de kıymetini korumuş ve XIV. asrın tamamında XV. asrın ise ilk dönemlerinde bu şehirler önemli ilim merkezleri arasında zikredilmiştir.⁷² Germiyanogulları'nın hâkimiyeti altında bulunan Bursa ve Kütahya gibi şehirler de önemli ilim merkezleri arasında sayılmıştır.⁷³

Anadolu hükümdarları bir taraftan ilim adamlarını hem muhafaza edip hem de en iyi şekilde ağırlarken, diğer taraftan ilmî ve kültürel faaliyetlerin kalıcılığı sağlama adına birçok medrese, imarethane, kütüphane gibi eserler inşa etmişlerdir. Hükümdarların âlim, şair ve mutasavvıf kimselere verdikleri önem neticesinde edebiyat, riyaziyat, tıp, tarih, tasavvuf alanlarında kıymetli eserler ortaya çıkmıştır. Bunlardan 1380 tarihinde Aydınolu İsa adına, Hacı Paşa'nın *Şifâü'l-Eskâm* adlı eseri, Germiyanlı Ahmedî'nin *Tervîhü'l-Ervâh* adlı eseri, Muzafferüddin Yavlak Arslan namına Şirazlı Mahmud tarafından kaleme alınan *İhtiyârâtü'l-Muzafferî* adlı eseri, tıp ve heyete dair eserlerin önde gelenleridir. Arapça *Peygamberler Tarihi* olan ve Aydınolu Mehmet Bey'e ithaf edilen *Arâis* tercümesi, Mahmut Bey namına yazılan *Kavâidü'r-Resail*, Denizli hükümdarı İnançoğlu Murad Bey adına yazılan *Fatiha ve İhlas Suresi Tefsirleri*, Candaroğlu Hükümdarı İsfendiyar Bey'in arzusıyla

⁷¹ İbn Battûta, *Seyahatnâme*, 1/421.

⁷² Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, 211.

⁷³ Varlık, *Germiyan-oğulları Tarihi: (1300-1429)*, 14.

yazılan *Cevâhiru'l-Esdâf* isimli tefsir kitabı, din, sarf-gramer ve tarih adına önemli eserler arasındadır.⁷⁴

Anadolu'da XIII. asırda tasavvufi hareketliliğin XIV. asra büyük yansıması olmuş ve mutasavvıfların gayretleriyle tasavvuf ilmine dair kıymetli eserler ortaya çıkmıştır. Gülşehrî'nin kendi şeyhi namına kaleme aldığı *Kerâmât-ı Âhi Evren*, Ferîdüddin Attâr'ın *Mantıku't-Tayr* tercümesi ve 1307 tarihinde kaleme aldığı *Feleknâme* adlı eseri, Gülşehrî'nin talebelerinden biri olan Âşık Paşa'nın *Garibnâme* adlı eseri, Molla Fenârî'nin Karamanoğlu Mehmet Bey adına kaleme aldığı *Fatiha Tefsiri*, Sultan Veled'in *Velednâme*, *İntihânâme*, *İbtidânâme* adlı eserleri, Ahmet Eflâkî'nin *Menâkibu'l-ârifîn*, Yunus Emre'nin *Risâletü'n-Nasîha* adlı risalesi tasavvuf alanında kaleme alınan önemli eserlerdir.⁷⁵

Beylerin ekseriyetinin Arapça ve Farsça bilmemesi⁷⁶ Türkçe eserlerin daha ön planda olmasına sebep olmuştur. Bu da hem beylerin hem de hâkimiyetleri altındaki halkın Türkçe eserlerden istifade etmelerini sağlamıştır. İlmî ve edebî eserlerin yanı sıra halkın savaşçılık ve fetih anlayışını diri tutma adına daha birçok kahramanlık hikâyeleri kaleme alınmıştır.⁷⁷

2.2. Dinî-Tasavvufi Hayat

İslam topraklarında Hz. Peygamber'den (as) bu yana dinî yaşamda cami ve mescitlerin önemli bir yeri olmuştur. Cami ve mescitler dinî yaşamda olduğu kadar sosyal ve siyasi yaşamda da önemli görevler üstlenmiştir. Bu konuda en güzel örnek Hz. Peygamber'in (sav) mescididir. Nitekim Mescid-i Nebevî'nin fonksiyonları dikkate alındığında bir ibadethane mekânı olmasının yanı sıra gerektiğinde askerî kararların alındığı, hastaların tedavi edildiği ve insanların ihtiyaçlarının giderildiği bir mekân özelliği taşımıştır.⁷⁸ Bunun yanında mescidin hemen yanı başında bulunan

⁷⁴ Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, 212,213.

⁷⁵ Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, 212-215.

⁷⁶ Çiftcioğlu, "Beylikler Döneminde İlmî ve Kültürel Rekabet", 195.

⁷⁷ Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, 211.

⁷⁸ Kâmil Yılmaz, "Hayatın Merkezinde Fonksiyonel Cami", *Cami ve Hayat*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019), 22-26.

ve “suffe”⁷⁹ denilen yerde ashabın ilim ile meşgul olduğu, Hz. Peygamber’in ilk öğretmenlerinin burada yetiştiği bilinmektedir.

Yapılan fetihler sonucu Müslüman coğrafyasının genişlemesiyle beraber cami ve mescitlerin sayısı da artmıştır. Âdeta Mescid-i Nebevî’nin şubeleri konumunda olan camilere ilerleyen dönemlerde tekke, zaviye, medrese gibi yapılar eklenmiştir. Özellikle tarikatların ortaya çıktığı dönemlerde tekke ve zaviyeler önemli rol oynamış, halkın hem sosyal hem de dinî ihtiyaçları için yegâne sığınak olmuşlardır.⁸⁰ XIII. yüzyılda Moğollar’ın yakıp yıkarak Anadolu’ya kadar ulaşması halkı tedirgin etmiştir. Hem maddi hem de manevi olarak çöküntü içinde olan halk, bir arayış içerisine girmiş ve bu boşluğu tasavvuf ile doldurmaya çalışmıştır. Bu ihtiyaca cevap veren mutasavvıflar kendi oluşturdukları tekke ve zaviyelerde görüşlerini yaymaya ve İslam’ın engin hoşgörüsünü bu topraklara ekmeye çalışmışlardır.⁸¹ Bu açıdan bakıldığında Anadolu’da dinî yaşam, tarikatların oluşturduğu tekke ve zaviyeler etrafında şekillenmiştir. Anadolu Selçuklu Devleti’nin sufi kesime karşı izlediği politika onların rahat hareket etmelerine sebep olmuş ve bu sayede birçok tarikat da faaliyetlerine devam etmiştir. Beylikler Dönemi’nde de âlim ve mutasavvıflara itibar gösterilmiş, onların icraatları beyler tarafından desteklenmiştir.⁸² Selçuklu Dönemi’nde kendilerine yer bulan Kübreviyye, Rıfâiyye, Sühreverdiyye gibi tarikatlar Beylikler Dönemi Anadolu’sunda faaliyetlerine devam etmişlerdir.⁸³

Beylikler Dönemi’nde bazı tarikatların ya da tasavvufi zümrelerin daha ön planda olduğu göze çarpmaktadır. Fütüvvet anlayışının bir devamı şeklinde ortaya çıkan Ahîlik bunlardan birisidir. Eflâkî’nin yarı tarikat olarak zikrettiği⁸⁴ Ahîlik, aslında bir esnaf teşkilatı hüviyetinde olmasına rağmen tasavvufi yaşam ve faaliyetleriyle de bilinmektedir. Eflâkî’nin bu zümreyi yarı tarikat olarak nitelemesi,

⁷⁹ Mustafa Baktır, “Suffe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/469.

⁸⁰ İrfan Aladağ, “Anadolu Selçukluları ve Beylikler Devrinde Dini Yapıların Toplum Hayatına Etkileri”, *Akademik Matbuat* 2/2 (Kasım 2018), 4-5.

⁸¹ Aladağ, “Dini Yapıların Toplum Hayatına Etkileri”, 1-2.

⁸² Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, 211.

⁸³ Rüya Kılıç, “Anadolu Selçukluları ve Beylikler Döneminde Sufi Çevreler: Toplu Bir Bakış Denemesi”, *Bilig* 33 (2005), 228.

⁸⁴ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, 1/514.

muhtemelen Ahiliğin bu dönemde esnaf teşkilatı özelliğinin ön planda olması sebebiyledir. Genel olarak siyasete dâhil olmayan Ahîlerin, Beylikler Dönemi'nde konum ve ihtiyaca göre bazen yönetimin en üst kademelerinde görev aldıkları belirtilmiştir. İbn Battûta, Anadolu ziyaretinde uğramış olduğu Ahî zaviyelerinden bahsederken, Ahî şeyhinin hükümdar şehirde bulunmadığı zaman âdeta yönetimde hükümdar gibi davrandığından söz eder.⁸⁵ Ahîlik adına yapılan araştırmalardan anlaşılmaktadır ki bu zümre Anadolu'nun hemen her yerinde faaliyet göstermiştir.

XIII. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan Mevlevîlik, Beylikler Dönemi'nin en etkin tarikatlarından biri olmuştur. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve onun öğretilerini üstlenen dervişler, Mevlevîliğin Anadolu'daki neşrini hızlandırmış, özellikle Ulu Ârif Çelebi'nin (ö. 719/1320) Mevlevîliği yayma maksadıyla yaptığı seyahatler ve Eşrefoğulları, Germiyanoğulları, Menteşeoğulları gibi beylikleri ziyareti, Mevlevîliğin büyük ölçüde tanınmasına vesile olmuştur.⁸⁶ Ulu Ârif Çelebi'nin Anadolu beyleriyle olan münasebeti, Mevlevîliğin beyler arasında kabul görmesini sağlamıştır. Hatta Aydınoğlu Mehmet Bey, Germiyanoğulları Beyliği'nden Alişiroğlu ve yine Germiyanoğulları Beyliği'ne en parlak dönemini yaşatan Yakup Bey, Ulu Ârif Çelebi'nin müridlerinden olmuşlardır. Bununla birlikte ismi geçen beyler, buldukları bölgede Mevlevîliğin önemli merkezlerinin oluşmasına zemin hazırlamışlardır. Ulu Ârif Çelebi'nin Anadolu'da bulunan diğer halifeleri de Mevlevî dergâh ve tekkelerinde faaliyet göstermişlerdir.⁸⁷ Yine bu devirde Sultan Veled'in *Velednâme*, *İbtidânâme* gibi eserleri ve Ulu Ârif Çelebi'nin Ahmet Eflâkî'den yazmasını istediği *Menâkibu'l-ârifîn* adlı eseri Mevlevîliğin Anadolu'da yayılmasını sağlayan önemli eserler arasında yer almıştır.⁸⁸

Selçuklu Devleti'nde Mevlevîliğin, merkezî yönetimlere ters düşecek bir yapısının olmadığı hatta karışıklık döneminde devletin yanında olduğu ve bu sayede toplumda kargaşaya fırsat verilmediği belirtilmiştir. Mevlevîlerin sürdürdüğü bu anlayış, Beylikler Dönemi'nde de devam etmiş ve Anadolu hükümdarlarının kendilerini desteklemelerine imkân tanımıştır. Ayrıca beylerin onayıyla temin edilen

⁸⁵ İbn Battûta, *Seyahatnâme*, 1/415.

⁸⁶ Kılıç, "Beylikler Döneminde Sufi Çevreler", 231.

⁸⁷ Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, 215.

⁸⁸ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, 1/9; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, 215.

araziler, vakıf hâline getirilerek bu tarikatın Beylikler Devri'nde ekonomik anlamda güç kazanmasını sağlamıştır.⁸⁹ XIV. yüzyılın sonlarında Ahilîğin Anadolu'daki etkisi azalırken Mevleviyye hızla yayılmaya devam etmiştir.⁹⁰

Moğolların önünden kaçıp Anadolu'da Heteredoks inançların yaygınlaşmasını sağlayan Vefâî, Kalenderî, Haydarî gibi tasavvufî akımlar, Beylikler Dönemi'nde yerini almıştır. Konar-göçer hareket eden Türkmen gruplarının gayrisünnî olarak ifade edilen bu tarikatlara daha fazla ilgi duyduğu belirtilmiştir. Yeni Müslüman olmuş Türkmenlerin İslam dininin asıl muhtevasını anlamamalarının ya da göçebe yaşam tarzını benimsemelerinin bunda etkili olduğu söylenir.⁹¹

⁸⁹ Babinger - Köprülü, *Anadolu'da İslamiyet*, 55; Kılıç, "Beylikler Döneminde Sufi Çevreler", 231.

⁹⁰ Hasan Kâmil Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar* (İstanbul: Ensar, 2019), 139.

⁹¹ Ahmet Yaşar Ocak, *Ortaçağlar Anadolu'sunda İslam'ın Ayak İzleri: Selçuklu Dönemi* (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2016), 171.

3. Beylikler Dönemi Konya'sının Sosyokültürel ve Siyasi Hayatına

Genel Bir Bakış

Konya, XIII. yüzyılda, özellikle de Sultan Alâeddin döneminde ilmî ve kültürel anlamda birçok değişimlere ve gelişmelere kapı aralamıştır. Çok sayıda mutasavvıf ve sanat erbabının XIII. yüzyılda Konya'ya akın etmesi, buranın asırlar sonrasında bile ilim ve irfan yuvası olarak zikredilmesini sağlamıştır. İlmî ve kültürel gelişmelerin yanı sıra bu dönemde baş gösteren ve dünyayı kasıp kavuran Moğol İstilasası, Anadolu'ya kadar gelmiş ve Konya'yı tehdit etmiştir. Sultan Alâeddin Keykubad'ın vefatı üzere ülkedeki siyasi karışıklıklar, merkezî otoritenin zayıf düşmesine sebep olmuş ardından Babaî isyanı'nın etkisiyle sıkıntılı dönemler Konya'yı etkisi altında almıştır. 1243 Köseadağ yenilgisi ise Selçuklu ordusunun zayıf düşmesine neden olmuştur. Tüm bu olumsuz gelişmelerin neticesinde Selçuklu Devleti, 1260 tarihinde İlhanlılar'ın güdümüne girerek onlara bağlı bir şekilde siyasi hayatını sürdürmüştür. Ancak İlhanlılar'ın yönetimi istediği gibi kullanması hatta sultanları diledikleri gibi öldürüp istediklerini tahta çıkarmaları⁹² bu dönemde Selçuklu siyasetinin ne denli bir buhran içinde olduğunu en açık şekilde göstermektedir. Karamanoğulları'nın 1277 yılında Konya'ya saldırısı sonucu şehri ele geçirmesi ve bu dönemde vuku bulan tüm hadiseler Konya'ya en karışık dönemini yaşattır. Bununla birlikte 1260 tarihinde İlhanlılar'ın Konya'yı ele geçirmesi Anadolu Selçuklu Devleti'nin fiilî olarak ortadan kalktığını göstermektedir.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin içinde bulunduğu bu durumdan istifade eden beylikler, özellikle de Karamanoğlu Beyliği daha da güç kazanmıştır. Devletin siyasi olarak sıkıntı yaşadığını bilen Karamanoğlu Mehmet Bey, tam da bu sırada Konya'ya doğru harekete geçmiştir.⁹³ Ardından Karamanoğlu Mehmet Bey 'cimri' lakaplı Gıyaseddin Siyavuş'u kullanarak Konya'da hâkimiyet sağlamaya çalışmıştır.⁹⁴ Konya'yı ele geçirdikten sonra ise her tarafa görevliler göndererek "*bugünden sonra divanda, bârgâhta, mecliste, meydanda Türkçe'den başka dil*

⁹² Zeki Atçeken, "Türkiye Selçukluları Devri", *Karatay: Tarih-Kültür-Sanat*, ed. Yusuf Küçükdağ vd. (Konya: Karatay Belediyesi Kültür Yayınları, 2012), 1/125.

⁹³ Atçeken, "Türkiye Selçukluları Devri", 1/126.

⁹⁴ Neşri, *Kitâb-ı Cihan-Nümâ: Neşri Tarihi*, 1/47.

kullanılmayacaktır."⁹⁵ (1277) fermanını duyurmuştur. Burada Mehmet Bey'in Türkçe hassasiyetinin nedenlerinden biraz bahsetmek gerekir. Selçuklu Devleti'nin son zamanlarında yönetimde İranlı unsurların oldukça fazla olması yönetim ile Türkmen halkın arasının açılmasına sebep olmuştur. Buradan hareketle Türkmen olan Mehmet Bey'in de bundan rahatsız olduğu ortadadır. Onun Türkçe dili konusundaki bu girişimleri, genel kabul edilen görüşe göre milliyetçi duygularının ağır basmasından dolayıdır. Ancak bu durumun milli duygulardan ziyade kültürel gelişmişlikle alakalı olduğu da ifade edilmiştir.⁹⁶ Beylerin çoğunun Türkçe'den başka dil bilmemesi bu görüşü doğrular niteliktedir. Her ne sebeple olursa olsun Karamanoğlu Mehmet Bey'in bu girişimi olumlu netice vermemiş, Fahreddin Ali komutasındaki Moğol destekli kuvvetin üzerine gelmesiyle Konya'yı terk etmiştir (1277). Daha sonra Konya'yı tekrar ele geçirse de Türkçe konusundaki arzusunu yerine getirememiştir. XIII. yüzyılın son dönemlerinde Karamanoğulları'nın Konya'ya yönelik saldırı hareketleri şehri ve halkı olumsuz yönde etkilemiştir. Hâkimiyet mücadelesi Konya'yı fazlasıyla yormuş ve merkezî bir otoritenin olmaması askerî boşluğu doğurmuştur. İşte bu dönemde Konya'nın güvenliğini Ahî liderleri sağlamış, şehirde oluşan kargaşa ve huzursuzlukların önüne geçmeye çalışmışlardır.⁹⁷

XIV. yüzyılın ilk dönemleri İlhanlı-Karamanoğulları mücadelesi şeklinde geçmiştir.⁹⁸ Beylik, önceleri Ermenek olan başkenti sonradan Lârende'ye taşımıştır. Daha sonra İlhanlılar'ın etkisinin azalmasıyla Konya'yı hâkimiyet altına almışlardır. Her ne kadar Karamanoğulları Beyliği, 1308 tarihinde Konya'yı hâkimiyeti altına alsada⁹⁹ İlhanlılar, 1360'lı yıllara kadar bu kentte etkisini sürdürmüşlerdir. Bu yüzden Karamanoğulları'nın Konya'yı hangi tarihte beyliğin merkezi yaptığı net olarak tespit edilememiştir.¹⁰⁰ Ancak denilebilir ki Konya, Fatih Sultan Mehmet'in

⁹⁵ Turan, *Türk Cihân Hâkimiyeti*, 255; Atçeken, "Türkiye Selçukluları Devri", 1/126.

⁹⁶ Turan, *Türk Cihân Hâkimiyeti*, 255.

⁹⁷ Atçeken, "Türkiye Selçukluları Devri", 1/126.

⁹⁸ Baykara, "Anadolu Selçukluları Döneminde Konya", 32.

⁹⁹ Haşim Karpuz, "Konya'nın Tarihi Yapılarına Toplu Bir Bakış", *Tarih ve Kültür Başkenti Konya* (Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2003), 45.

¹⁰⁰ Konyalı, *Konya Tarihi*, 52.

(ö. 886/1481) bu şehri ele geçirmesine kadar (1467) yaklaşık 200 yıl fasıllı bir şekilde beyliğin başkenti konumunda olmuştur.¹⁰¹

Konya’da hüküm süren Karamanoğulları, Selçuklulardan kalan topraklarda kendi güçlerini kabul ettirip diğer beylikleri de hâkimiyet altına almak istemişlerdir. İlhanlılar’ın 1350-1360 tarihleri arasında Konya’da izlerinin silinmesiyle¹⁰² Osmanlı ve Karamanoğulları arasında siyasi ve askerî mücadeleler başlamıştır. İbrahim Hakkı Konyalı’nın belirttiğine göre, Orhan Gazi döneminden itibaren Osmanlı Devleti ve Karamanoğulları arasında bir anlaşma söz konusudur. Bu anlaşmaya göre Osmanlılar Memlük Devleti’nden, Ramazanoğulları ve diğer beyliklerden gelecek saldırılara karşı Karamanoğulları Beyliği’ne yardım edecektir. Bu anlaşmanın yanı sıra sonraki dönemlerde Osmanlılar ve Karamanoğulları arasında akrabalık ilişkileri söz konusudur. I. Murat, (ö. 791/1389) kızı Nefise Hatun’u Karamanoğlu Alâeddin Ali Bey ile nikâhlanmıştır (1381). Arapça olarak düzenlenmiş nikâh mukavelesine göre Ilgın, Akşehir ve Aksaray mehir olarak Nefise Sultan’a verilmiştir.¹⁰³ Ancak sonraki zamanlarda Karamanoğlu Beyliği’nin anlaşma ve akrabalık bağlarına riayet etmediği gözlenir. Kayınpederi I. Murat’ın fetih için Rumeli’ye hareket etmesini fırsat bilen Alâeddin Ali Bey; Karaağaç, Yalvaç, Seydişehir ve Beyşehir bölgelerine saldırarak Beyşehir’i ele geçirmiştir. Haberi alan Murat Hüdâvendigâr ise derhal Karamanoğlu üzerine yürümüştür. Kızı Nefise Hatun’un araya girmesiyle Sultan Murat, damadını affetmiş ve yeni bir anlaşma sağlanmıştır. I. Murat’ın şehadeti (1389) sonrası Alâeddin Ali Bey tekrar anlaşmayı bozarak saldırıya geçmiştir. Sultan Murat’ın yerine geçen Yıldırım Bayezid (ö. 805/1403), gerek Alâeddin Ali Bey’in bu tavrı gerekse diğer beyliklerin Osmanlı Devleti’ni tehdit eden tutumlarına karşı harekete geçerek Menteşeoğulları, Aydınoğulları, Saruhan ve Germiyanoğulları üzerine hızlı bir şekilde yürümüş ve bu beylikleri ortadan kaldırmıştır. Sonraki hamlesi ise anlaşmayı sürekli bozan Alâeddin Ali Bey’e karşı olmuştur. Karamanoğlu üzerine yürüyerek onları Konya’dan çıkartmış ve Karaman ilinin güneyine sürmüştür.¹⁰⁴ 1402 tarihinde Yıldırım Bayezid’in Timur’a esir düşmesine kadar Konya

¹⁰¹ Konyalı, *Konya Tarihi*, 54.

¹⁰² Baykara, “Anadolu Selçukluları Döneminde Konya”, 32.

¹⁰³ Konyalı, *Konya Tarihi*, 76.

¹⁰⁴ Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, 13-14.

Osmanlıların egemenliğinde kalmıştır.¹⁰⁵ Uzunçarşılı, bu sürenin dört sene olduğunu söyler.¹⁰⁶ Bu süre zarfında Yıldırım Bayezid, Konya halkının gönlünü kazanmıştır. Hatta harman zamanı olması hasebiyle Konyalılardan buğday, arpa ve saman satın almıştır. Bayezid'in Konya halkıyla iç içe, samimi bir portre çizmesi ve adaletinin dilden dile dolaşması Aksaray, Niğde, Akşehir kapılarının Osmanlı'ya açılmasını sağlamıştır.¹⁰⁷

Alâeddin Ali Bey'in öldürülmesinden sonra yerine oğlu Karamanoğlu II. Mehmet Bey geçmiş, Mehmet Mirza'nın siyasi gayretleriyle Konya ve çevresi Karamanoğullarına yeniden verilmiştir. Ancak Osmanlı Devleti'nin Ankara yenilgisini fırsat bilen Mehmet Bey, Bursa'yı ateşe vererek yeni bir başkaldırının öncüsü olmuştur. Çelebi Mehmet bu haberi alınca, Konya'ya hareket etmiş ve kaleyi muhasara altına almıştır. Karamanoğlu pişmanlık gösterince, sultan onu affetmiştir. Çelebi Mehmet, Canik fethinden sonra Karamanoğullarının tekrar sözlerini bozduklarının ve Osmanlı'ya ait bazı yerlere girdikleri haberini alınca Sultan'ın hasta olması sebebiyle Beylerbeyi Bayezid Paşa görevi üstlenmiş ve Karamanoğlu II. Mehmet ve oğlu Mustafa Bey'i yakalayarak Padişah'ın huzuruna getirmiştir. Padişah kendilerini sert ve kararlı bir şekilde uyarınca, Mehmet Bey ağlayarak Padişah'tan af dilemiş, oğluyla birlikte Padişah'ın huzurundan ayrılmışlardır. Ancak Karamanoğulları'nın inatçı siyasi tavrı, beyliğin tarih sahnesinden çekilmesine kadar devam etmiştir. Padişah'ın huzurundan henüz ayrılan Karamanoğlu Mehmet Bey'in oğluna "*bizim Osmanoğulları'yla mücadelemiz beşikten mezara kadar*"¹⁰⁸ hitabı bunun en açık göstergesidir.

Konya Karamanoğlu II. Mehmet Bey ve Karamanoğlu İbrahim Bey dönemlerinde en parlak devirlerini yaşamıştır. Hatta Karamanoğlu İbrahim Bey, Karaman şehrinin vakıflarını, vergi yükümlülerini ve nüfusunu tespit ettirerek kanunlar çıkartmıştır. Osmanlılar dahi, onun bu çalışmalarından oldukça istifade

¹⁰⁵ M. Sait Türkhan, "Osmanlı Döneminde Konya", *Tarih ve Kültür Başkenti Konya* (Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2003), 57.

¹⁰⁶ Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, 17.

¹⁰⁷ Konyalı, *Konya Tarihi*, 80.

¹⁰⁸ Konyalı, *Konya Tarihi*, 80-81.

etmişlerdir.¹⁰⁹ Şikârî'nin belirttiğine göre İbrahim Bey'in hükümdarlığı zamanı, Osmanoğulları'yla zaman zaman suların durulduğu dönemdir.¹¹⁰ Bu dönemde yine akrabalık ilişkileri kurulmuştur. İbrahim Bey, Amcası Bengi Ali Bey'in Karaman topraklarını ele geçirmesine karşın,¹¹¹ II. Murat'ın himayesi altında Karaman Beyliği'ne getirilmiş ve Konya'da hüküm sürmüştür. İbrahim Bey'in Osmanlılar'ın tahakkümü altından kurtulmak istemesi yeniden mücadeleye dönüşmüştür. Onun 1463 yılındaki ölümünden önce oğlu Pir Ahmet, beyliğini ilan etmiş ancak kardeşi İshak Bey'in buna itiraz etmesiyle Karamanoğulları'nda taht kavgaları baş göstermiştir.

Pir Ahmet, Fatih'in de desteğiyle Konya'da hâkimiyet sağlamıştır (1465). Ancak bu dönemde de Osmanlı-Karamanlı mücadelesi devam etmiş ve her iki devlet birbirlerinin aleyhinde genişleme politikası izlemişlerdir. Bu durum ise Konya'nın artık bir Osmanlı şehri olmasına kadar devam etmiştir.¹¹²

Fatih'in şehri ele geçirmesinden sonra Karamanoğulları, Konya'yı tekrar almak istemiş ancak girişimleri sonuçsuz kalmıştır. Karamanoğulları'na başkentlik yapan Konya, bu coğrafyanın en kalabalık şehrini oluşturmuştur. Bu dönemde tahmini 50.000 civarında olan nüfus,¹¹³ içinde birçok ilim ve sanat ricalini barındırmıştır. Ancak İstanbul'un yeni fethedilmesi, (1453) şehrin imara ihtiyaç duymasını sağlamış, bu sebeple Fatih Konya'yı ele geçirdikten sonra (1467) burada bulunan önemli mimarları, sanatkârları ve ilim adamlarını İstanbul'a sürmüştür. Bundan sonra ise Konya eski kalabalık nüfusunu bulamamıştır.¹¹⁴

Karamanoğulları'ndan başka, Konya'nın Beyşehir ve Seydişehir yöresinde bir müddet hüküm süren beylik Eşrefoğulları'dır. Eşrefoğlu Süleyman Bey tarafından kurulan beylik, 1277 tarihinde Karamanoğulları'nın Konya'ya saldırısının

¹⁰⁹ Konyalı, *Konya Tarihi*, 54.

¹¹⁰ Şikârî, *Şikârî Karamannâme* (İstanbul: Karaman Belediyesi Yayınları, 2005), 234.

¹¹¹ Konyalı, *Konya Tarihi*, 80.

¹¹² Türkhan, "Osmanlı Döneminde Konya", 58.

¹¹³ Tuncer Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1985), 141.

¹¹⁴ Konyalı, *Konya Tarihi*, 82-87.

ardından buldukları bölgede etkisini artırmıştır.¹¹⁵ Claude Cahen, Karamanoğlu Mehmet Bey'in Konya'ya saldırı esnasında Eşrefoğulları'nın desteğinden bahseder.¹¹⁶ Eşrefoğulları Beyliği'nin batı kısmında Dündaroğulları, doğuda Karamanoğulları, kuzey kesimlerinde ise İlhanlılar bulunmaktaydı.¹¹⁷ Eşrefoğlu Süleyman Bey'in 1299-1300 tarihlerinde bağımsızlığını ilan ettiği ifade edilir. Beyliğin sınırlarını ise kısa zamanda güneyde Seydişehir, Kuzeyde Doğanhisar taraflarına doğru genişletmiştir. Süleyman Bey'den sonra yerine büyük oğlu (Mübârizüddin) Mehmet Bey geçmiş o da Yalvaç bölgesini alarak beyliğin hudutlarını daha da genişletmiştir. Ancak burayı daha sonra siyasi nedenlerle Hamitoğulları'na bırakmak zorunda kalmıştır. Karamanoğlu Mehmet Bey'in Konya'ya ikinci defa saldırması ve ele geçirmesiyle, eşzamanlı olarak Eşrefoğlu Mehmet Bey de Akşehir yöresini ele geçirmiştir. Türkmen beylerinin Konya'da genişlemesinden rahatsız olan Moğollar, Emir Çoban komutasında birçok askerle Anadolu'ya gelerek gözdağı vermiştir. Bunun üzerine Beylerbeyi Emir Çoban'a gelen Eşrefoğlu Mehmet Bey, kendisine itaat ettiğini bildirmiştir.¹¹⁸ Bu dönemde diğer beyliklerde olduğu gibi Eşrefoğlu Beyliği de İlhanlı baskısını çokça hissetmiştir.¹¹⁹

Eşrefoğlu Mehmet Bey'in vefatının ardından (1320), oğlu II. Süleyman beyliğin başına geçmiştir. (1320) Bu tarih aynı zamanda İlhanlı Valisi Demirtaş'ın (Timurtaş), Konya'yı Karamanoğulları'nın elinden bir süre aldığı tarihtir. İlhanlıların Konya Valisi Demirtaş, Anadolu'yu ve Konya'yı istediği gibi yöneterek diğer beyliklerin bağımsızlıklarını da tehlikeye atmıştır. Bu durum münasebetiyle İlhanlılar'la tüm bağlarını koparan Eşrefoğlu Beyliği ve diğer beylikler, Demirtaş'ın zulmüne uğramış hatta Demirtaş, Beyşehir'e girerek Eşrefoğlu Süleyman Bey'i halka teşhir ederek öldürmüştür (1326).¹²⁰ Beyliklerin kendi aralarında mücadelelerin de

¹¹⁵ Sait Kofoglu, "Eşrefoğulları", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/113.

¹¹⁶ Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, çev. Yıldız Moran (İstanbul: e Yayınları, 1979), 282.

¹¹⁷ El-Ömerî, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım: Mesâlikü'l Ebsâr*, çev. D. Ahsen Batur (İstanbul: Selenge Yayınları, 2014), 115.

¹¹⁸ Kofoglu, "Eşrefoğulları", 11/484-485.

¹¹⁹ M. Feridun Emecen, *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası* (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2010), 43.

¹²⁰ El-Ömerî, *Mesâlikü'l Ebsâr*, 154.

olduğu bu dönemde Eşrefoğlu Beyliği etkisini zamanla yitirmiş, Akşehir, Seydişehir ve Beyşehir, Hamitoğullarının kontrolüne geçmiştir. Kalan diğer bölgeler ise Karamanoğulları ve Sahipataoğulları arasında paylaşılmıştır.¹²¹

Eşrefoğulları'ndan başka Konya'da bulunan bir başka Beylik Turgutoğulları'dır. Turgutlular'ın Karamanoğulları'na sadık bir Türkmen beyliği olduğu kabul edilir.¹²² Ne zaman ve nerede ortaya çıktıkları net olarak bilinmemekle beraber, Karamanoğulları'nın tarih sahnesine çıkmasıyla beraber görünürler. Karamanoğlu Mehmet Bey, topraklarını genişletmesiyle Ankara ve Konya arasındaki arazinin yarısını Turgutoğulları'na vermiştir. Ayrıca Turgutoğulları, Karamanoğulları'yla yakın ilişki içinde bulunmuş ve aralarında akrabalık bağları kurulmuştur. Bununla beraber Karamanoğulları'nın Osmanlılar'a karşı mücadele dönemlerinde Turgutoğulları'nın desteği görülür.¹²³ 1386 tarihinde Karamanoğulları ve Osmanlılar arasındaki ilk savaşta Turgutlular aktif görev almıştır.¹²⁴ Yine Konya'nın Fatih Sultan Mehmet tarafından ele geçirilmesinden hemen önce Karamanoğulları beyi Pir Ahmet, Turgutoğulları'nın desteğiyle savunma yapmıştır.¹²⁵

Turgutoğulları'ndan Pir Hüseyin Bey, Beylikler Dönemi Konya'sında dikkat çeken en önemli isimlerden biridir. Çünkü o, Karamanoğlu II. İbrahim Bey döneminde başkumandan olarak vazife yapmış, Konya ve çevresinde cami, mescit, mektep, zaviye, dârü'l-huffâz gibi birçok önemli yapı inşa ettirmiştir.¹²⁶ İ. Hakkı Konyalı, kurulan hayır kurumları üzerinden Turgutlu ailesinin şeceresini çıkartmış ancak bu beylik üzerinden verilen malumatların yetersiz olduğunu ifade etmiştir.¹²⁷

Görüldüğü gibi Konya, Anadolu Selçuklu Devleti'nin siyasi sahneden çekilmesiyle beraber birçok mücadeleye sebep olmuş bir şehirdir. Karamanoğulları Konya'da hâkimiyet sağladıktan sonra gerek İlhanlılar'la gerekse sonraki

¹²¹ Kofoğlu, "Eşrefoğulları", 11/484-485.

¹²² Şikârî, *Karamanâme*, 42.

¹²³ Neşrî, *Kitâb-ı Cihan-Nümâ: Neşrî Tarihi*, 1/219.

¹²⁴ Faruk Sümer, "Turgutlular", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/420-421.

¹²⁵ Türkhan, "Osmanlı Döneminde Konya", 58.

¹²⁶ Sümer, "Turgutlular", 41/420-421.

¹²⁷ Konyalı, *Konya Tarihi*, 502.

dönemlerde Osmanlı Devleti'yle büyük mücadelelere girişmiştir. Özellikle Osmanlı Devleti'yle olan siyasi ve askerî mücadeleler, aralarındaki anlaşma ve akrabalık ilişkilerine rağmen yıllarca devam etmiştir. Bunun temelinde ise Karamanoğullarının hâkimiyet arzusu ve topraklarını genişletme politikası vardır. Yine Karamanoğulları'nın kendilerini Selçuklular'ın devamı niteliğinde görmesi, bu mücadelelerin temel sebepleri arasındadır. Bazı küçük beylikler ise Akşehir, Beyşehir, Iğın gibi yörelerde etkili olmuş ancak bunların tesiri İlhanlıların baskı ve sindirmeleriyle uzun sürmemiştir.

Konya'da siyasi ve askerî anlamda hareketliliğin olduğu bu dönemde toplum hayatı da nasibini almıştır. Anadolu Selçuklu Dönemi'nde çok çeşitli milletleri içinde barındıran bu şehir, Karamanoğulları'nın Selçuklu Devletine saldırıları sebebiyle bir dönem yara almıştır.¹²⁸ Türk nüfusunun ağırlıklı olduğu Konya'da Rum ve Ermeni halkı da yaşamaktadır. Nüfus genel olarak tekke, zaviye gibi mekânların etrafında şekillenmiştir. Özellikle Mevlâna Dergâhı, Pirî Mehmet Paşa Zaviyesi gibi yapıların etrafı, nüfusun kalabalık olduğu bölgelerdir.¹²⁹ Tarihte birçok seyyahın uğrak noktası hâline gelen Konya, Beylikler Dönemi'nde de ünlü seyyahları ağırlamış ve onlar tarafından şehrin âdeta portresi çizilmiştir.

1330'lu yıllarda Konya'ya gelen ünlü seyyah İbn Battûta, gezdiği diğer şehirlerde olduğu gibi Konya'da da Ahîler tarafından misafir edilir. Yine Ahîlerden olan İbn Kalemşah adında bir kadı, kendisini dergâhında ağırlar ve ihtiyaçlarının giderilmesinde yardımcı olur. İbn Battûta Konya'dan bahsederken, buranın çok büyük bir kent ve bahçelerinin çok çeşitli olduğunu söyler. Konya'da türlü türlü meyvelerin bulunduğunu ve "Kamâruddîn" (Kayısı) isimli meyvenin Suriye ve Mısır'a ihraç edildiğini anlatır. İbn Battûta'nın gözlemlerine göre Konya'nın sokakları geniş ve çarşısı düzenli bir vaziyettedir. Her sanatkâr çarşıda belli bir yerde el emeğini kazanırken ekonomiye katkı sağlamaktadır.¹³⁰

1329 tarihlerinde Farsça olarak kaleme aldığı eserinde Konya hakkında kıymetli bilgiler veren Hamdullah Müstevfi'nin Konya izlenimleri şöyledir:

¹²⁸ Baykara, "Anadolu Selçukluları Döneminde Konya", 27.

¹²⁹ Türkhan, "Osmanlı Döneminde Konya", 70.

¹³⁰ İbn Battûta, *Seyahatnâme*, 1/412.

"Konya beşinci iklimdedir. Büyük bir şehirdir. Sultan Kılıçarslan burada yontulmuş bir kale ve bu kalede kendisi için bir büyük eyvan yapmıştır. Bu kale ve Bâruharâbe yüz tutunca Sultan Alâe'd-din Keykubad ve onun ümerâsı bunu yenilediler. Alçak ve yüksek bârûlarıtâ hendeğin dibinden tıraş edilmiş taş ile yapılmıştır. Hendeğin derinliği yirmi ve bârû'nun yüksekliği otuz arşındır. Bârû'nun devri de on bin adımdır. Bu şehirde büyük Mamureler ve kaleye on iki büyük kapı yaptı ki, her kapının üstünde müstahkem birer köşk vardır. Konya'nın havası mûtedildir. Suyu o dağlardan gelir. Kalenin batı kapısı cihetine bu su için büyük bir kümbet yapılmıştır. Bu kümbetin dışına üç yüz küsür lüleden su akar. Konya'da buğday, arpa, pamuk ve diğer hububatın iyileri yetişir. Bağları pek çoktur. Bağların bir kısmı ova tarafındadır ki şimdi bunlar haraptır. Kevele Dağı'nın (Takkeli Dağ) eteklerindeki ve ayaklarındaki bağlar mamurdur. Meyvelerden al zerdalisi çok tatlı ve suludur. Konya Karaman'ın sınırı üzerindedir. Bunun için onlardan çok zahmet çekerler ve endişe duyarlar. Büyüklerden Mevlânâ Celâled-din-i Rumî'nin mezarı buradadır."¹³¹

1432 yıllarında Konya'ya gelen bir başka seyyah, Fransız Berdrandon la Broquiere'dir. Bazı İslam beldelerinde Müslüman kıyafetiyle dolaşır. Ayrıca onun Konya hükümdarı Karamanoğlu II. İbrahim Bey'le bizzat görüştüğü rivayet edilir.¹³² Şehirden övgüyle bahseder. Coğrafyanın en büyük ve en güzel şehrinin Konya olduğunu ve sağlam surlar arasında bulunduğunu anlatır.¹³³

Konya, Beylikler Dönemi'nde bütün askerî ve siyasi mücadelelere rağmen ilmî ve kültürel açıdan hareketliliğini sürdürmüştür. Dinî hayatın şekillenmesinde önemli rol oynayan tekke, zaviye, medrese gibi kurumlar Karamanoğlu Beyliğinin hâkimiyeti döneminde faaliyetlerine devam etmiş, bu yapılara zamanla yenileri eklenerek Konya'nın ilmî ve dinî yaşamına katkı sunulmuştur. Bunun yanı sıra hafızlık müessesesi kabul edilen dârü'l-huffâzlar ve dârü'l-hadisler, hafızların yetiştirilmesi ve hadis ilminin yaygınlaştırılması için önemli kurumlar olarak yer edinmişlerdir. Ayrıca Selçuklu Dönemi'ne nispeten Karamanoğlu Beyliği döneminde

¹³¹ Konyalı, *Konya Tarihi*, 24.

¹³² Semavi Eyice, "Bertrandon de la Broquiere", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/523.

¹³³ Ahmet Efe, "Seyyahların Gözüyle Konya", *Tarih ve Kültür Başkenti Konya* (Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2003), 80.

daha fazla dârü'l-huffâz inşa edilmiştir.¹³⁴ Bu da beyliğin Kur'ân ve Sünnet'e verdiği kıymeti göstermektedir. Karamanoğulları Beyliği kadar olmasa da Eşrefoğulları'nın ve Turgutoğulları'nın Konya ilim ve kültür hayatına katkıları söz konusudur.

Konya'da Mevlevîlik başta olmak üzere diğer tasavvufî yapılar, gerek yönetim gerekse halk nazarında büyük teveccüh görmüş ve Konya'nın dinî yaşamının şekillenmesinde önemli rol oynamışlardır. Çalışmamızın ikinci bölümünde bu konu daha detaylı olarak ele alınacaktır.

¹³⁴ Konyalı, *Konya Tarihi*, 621.

İKİNCİ BÖLÜM

BEYLİKLER DÖNEMİ KONYA'SINDA TASAVVUFİ HAYAT

1. Beylikler Dönemi Konya'sında Tarikatlar ve Tasavvufi Zümreler

Bilindiği gibi İmam Gazzâlî, (ö. 505/1111) tasavvuf tarihi açısından en önemli isimlerden birisidir. Gazzâlî'nin sistemleştirdiği Ehlisünnet tasavvufu kendisinden sonra kurumsallaşmaya başlamıştır.¹³⁵ Kurumsallaşmayı ifade eden tarikatlar ise Anadolu'da XII. ve XIII. yüzyılda kendisini göstermiştir. Özellikle Moğol İstilasından önce Anadolu topraklarına gelen birçok şeyh ve derviş oluşturdukları zaviyeler sayesinde görüşlerini yaymaya çalışmış ve etraflarında büyük kalabalıklar oluşturmuşlardır. Anadolu'nun Türkleşmesine ve İslamlaşmasına katkı sağlayan dervişler, Konya'nın da bir irfan medeniyeti hâline gelmesine vesile olmuşlardır. Bu dönemde Selçuklu Devleti'nin başkenti olan Konya, birçok mutasavvıfî bünyesinde barındırmış ve önemli tarikatların faaliyet gösterdiği bir şehir hâline gelmiştir. Rifâiyye, Sühreverdiyye, Kübreviyye, Mevleviyye, Zeyniyye gibi tarikatlar Konya'da faaliyet göstermişlerdir. Ekberiyye, Ahîlik, Kalenderîlik gibi zümreler de Konya'da etkili akımlardan olmuşlardır. Bunun yanında Selçuklu Dönemi'nde faaliyet gösteren bazı tarikatların ya da düşünce yapılarının, Beylikler Dönemi'nde temsiliyet açısından faaliyetine rastlanmasa da Konya'da belli başlı izler taşımışlardır. Örneğin Mevlevîlik tarikatının doğuşuna etki eden Kübrevîlik bunlardan biridir. Bu sebeple çalışmamızda mezkûr tarikat ya da düşünce yapılarının küçük de olsa iz bırakmaları sebebiyle başlık açma gereği duyulmuştur.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin tarih sahnesinden çekilmesiyle beraber Beylikler Dönemi başlamış ve Konya, Karamanoğulları'nın yeni başkenti olmuştur. XII. ve XIII. yüzyılda Konya'da bulunan tarikatlar, Beylikler Dönemi'nde de faaliyetlerine devam etmişlerdir. Ancak dönemsel olarak bu tarikatların farklı etkilerinin olduğu söylenebilir. Örneğin XIV. yüzyılın başlarında Mevlevîlik daha

¹³⁵ Yılmaz, *Tasavvuf*, 126.

etkin bir konumdadır. XIV. yüzyılın sonlarından itibaren ise Zeyniyye, Halvetiyye gibi tarikatlar etki alanlarını büyütme başarımlardır.

Konya'da ekseriyetle Ehlisünnet anlayışına sahip olan tarikatlar faaliyet göstermiştir. Ancak ilk çıktığı dönemlerde Ehlisünnet anlayışı taşıyan ancak sonradan birtakım isimlerin de etkisiyle Şîî temayüller gösteren Safevîyye tarikatı, bir dönem Konya'da faaliyet göstermeye çalışan tarikatlar arasında olmuştur.

1.1. Mevleviyye

Tarikatın pîri, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'dir (ö. 672/1273). Hz. Mevlânâ'nın tarikat silsilesi hocası Burhâneddin Muhakkık-ı Tirmizî ile başlar. Bundan sonra babası "*Bahâeddin Veled, Şemsüleimme es-Serahsî, Hatîb-i Belhî, (dedesi) Ahmed el Gazzâlî, Ebu Bekir en-Nessâc, Muhammed ez-Zeccâc, Cüneyd-i Bağdâdî, Serî es-Sakatî, Ma'rûf-i Kerhî, Dâvûd et-Tâtî, Habîb el-Acemî, Hasan-ı Basrî vasıtasıyla Hz. Ali'ye*"¹³⁶ ulaştırılır.

Mevlânâ ailesi, 1213 tarihinde Belh'ten hicret ederek önce Karaman'a ardından Konya'ya gelmiştir. Hz. Mevlânâ'nın ilk hocası babası "Sultânü'l-ulemâ" lakabıyla bilinen Bahâeddin Veled'dir (ö. 628/1231). Sonra babasının halifelerinden Burhâneddin Muhakkık Tirmizî'den ders okumuştur. Hocasının yetiştirmesinin ardından medresede müderris olarak görev yaparken Konya'da Pirinçiler Hanı olarak bilinen bir mevkide Şems-i Tebrîzî ile karşılaşmış ve dünyası tamamen değişmiştir. Babası aracılığıyla Kübreviyye tarikatına intisap ettiği bilinen¹³⁷ Hz. Mevlânâ'nın Şems ve daha birçok mutasavvıfla görüşmesi *Risâle-i Sipehsâlar*'da şöyle anlatılmaktadır:

"Hüdavendigâr, ayrıca velilerin ve kutupların sultanı, mâşukların baş tacı, âlemlerin rabbinin sevgilisi efendimiz Şemseddin-i Tebrizi ile çok sohbetle bulundular. Semâ usulünde, fereciye giymede ve sarık sarmada ona uydular. Yine Hüdavendigârımız, mahruse-i Şam'da bulunduğu vakit,

¹³⁶ BarihüdaTanrıkorur, "Mevleviyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/468-475.

¹³⁷ Yılmaz, *Tasavvuf*, 252.

*birkaç zaman âriflerin sultanı, muvahhid ve muhakkik, insanları kemâle erdiren (mükemmil), olgun kişi, kal ve hâl sahibi Şeyh Muhyiddin el-Arabi, şeyhlerin ve muhakkiklerin efendisi Şeyh Sa'deddin el-Hamevi, sâliklerin özü ve şeyhlerin dayanağı şeyh Osman er-Rumi, muvahhid ve müdekkik olgun ârif, ilâhi fakir Şeyh Evhedü'd-din-i Kirmânî, şeyhlerin ve muhaddislerin sultanı şeyh Sadreddin el-Konevi ile sohbet etmiştir."*¹³⁸

Mevlevîlik başlangıçta adap ve erkânı belirlenmiş belli bir sistemi olan tarikat hüviyetinde değildir. Hz. Mevlânâ'nın vefatından sonra ilk tarikatlaşma, Hüsameddin Çelebi (ö. 683/1284) döneminde olmuştur. Kendisinden sonra yerine geçen Sultan Veled (ö. 712/1312), Konya'nın içinde bulunduğu siyasi buhranı iyi analiz ederek, gerek Moğollar'ın tahakkümü altında bulunan Selçuklu hanedanıyla, gerekse bağımsızlığını ilan eden Anadolu beylikleriyle iyi ilişkiler kurmuştur.¹³⁹ Hatta İlhanlı hükümdarı Geyhatu Han'ın hükümdarlık döneminde (1291-1295), Konya'yı yağma edip, halkını öldürmek istemesi, akabinde Hz. Mevlânâ'yı rüyasında görmesi ve bu arzusundan vazgeçmesi neticesinde, Sultan Veled'e mürid olduğundan bahsedilir.¹⁴⁰

Sultan Veled, Yetiştirdiği halifelerini Anadolu'nun dört bir yanına göndererek buralarda zaviyeler kurdurmuş, bu sayede Mevlevîliğin Konya ve Anadolu'da yayılmasına öncülük etmiştir.¹⁴¹ Hz. Mevlânâ'nın öğretileri, Sultan Veled zamanında bir tarikat hüviyetine büründürülüp teşkilatlandırılmıştır. Ancak tarikat ayininin belirli bir adap ve usule uygun olarak yapılması Pîr Âdil Çelebi döneminde olmuştur. Bu da XV. yüzyıla rastlar. Mevlevî ayini konusundaki son tanzimler ise XVII. yüzyılda Konya Âsitânesi'nin şeyhlerinden biri olan Pîr Hüseyin Çelebi tarafından yapılmıştır.¹⁴²

Tarikatın dönüm noktasını Ulu Ârif Çelebi oluşturmuştur. Ulu Ârif Çelebi döneminde Konya'da bulunan Mevlânâ Dergâhı tarikatın merkezi hâline

¹³⁸ Ferîdün bin Ahmed-i Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve Etrafındakiler Risale*, çev. Tahsin Yazıcı (İstanbul: Tercüman Yayınları, 1977), 35.

¹³⁹ Tanrıkorur, "Mevlevîyye", 29/470.

¹⁴⁰ İsmail Çiftcioğlu, "Sultan Veled'in Mevlevîliği Teşkilâtlandırma ve Yayma Çabaları", *Türk Dünyası Araştırmaları* 177 (Aralık 2008), 104.

¹⁴¹ Tanrıkorur, "Mevlevîyye", 29/468-475.

¹⁴² Nuri Özcan, "Mevlevî Âyini", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/464-466.

getirilmiştir. Bundan başka Şems Tekkesi'nin de Mevlevîlerce sema ve ayin mekânı olarak kullanıldığı belirtilmiştir.¹⁴³ Ayrıca Mevlevîlik, Ulu Ârif Çelebi ile birlikte Mevlânâ soyuna mensup “çelebi” ünvanıyla anılan şeyhler tarafından temsil edilmeye başlanmıştır. Karamanoğulları dönemi Konya'sında Ulu Ârif Çelebi (ö. 719/1320), Âbid Çelebi (ö. 739/1338), Hüsâmeddin Vâcid Çelebi (ö. 742/1342), Emir Âdil Çelebi (ö. 770/1368), Emir Âlim-i Sâni (ö. 797/1395), II. Ârif Çelebi (ö. 824/1421), Pir Âdil Çelebi (ö. 864/1460), çelebilik makamında bulunan şeyhlerdir.

Ulu Ârif Çelebi, Mevlevîliği yaymak amacıyla seyahatlere çıkarak Anadolu'nun doğu ve batı şehirlerini gezmiş, buralarda şehrin ileri gelen yöneticileriyle görüşmüştür. Anadolu dışında ise Irak, Tebriz, Merend gibi bölgeleri ziyaret etmiş, hemen hemen gittiği her yerde bir Mevlevî Zaviyesi kurmuştur. Ulu Ârif Çelebi'nin Tebriz Bu zaviyelerin kurulmasında henüz ortaya çıkan Türkmen beylerinin de etkisi yadsınamaz. Nitekim Germiyanogulları'ndan Yakup Bey ve Aydınoglu Mehmet Bey Ulu Ârif Çelebi'ye intisap ederek Mevlevîliğin Konya dışında önemli merkezlerinin oluşmasını sağlamışlardır. Böylece Mevlevîlik; XIV. yüzyılın ilk yarısında ayin, erkân açısından kuruluşunu tamamlamıştır. İlk dönemlerde başta Karamanoğulları olmak üzere Saruhanoğulları, Aydınogulları, Menteseogulları gibi beyliklerde yaygın olan bu tarikat, Osmanlı Devleti'ne II. Murad'ın Edirne'de açtırdığı Mevlevîhâne ile girebilmiş, arkasında II. Murad'ın emirlerinden olan Yahşi Bey'in kurdurduğu Tire Mevlevîhânesi'yle devam etmiştir.¹⁴⁴

Hız. Mevlânâ ve onun tasavvufî öğretileri sadece Konya ya da Anadolu'ya hapsolmemiş, dünyanın çeşitli yerlerine ulaşmıştır. Nitekim her yıl Konya'da düzenlenen Şeb-i Arûs törenlerine dünyanın birçok noktasından binlerce insan katılmaktadır. Bu da Hız. Mevlânâ'nın düşünce anlayışının dünyada büyük yankı uyandırmasından ileri gelmektedir. Onun *Mesnevî*, *Dîvân-ı Kebîr*, *Fîhimâ-fîh* gibi eserleri, günümüzde hâlâ popüleritesini korumaktadır. Bununla beraber Mevlânâ'nın hoşgörü anlayışı sayesinde günümüzde dahi birçok gayrimüslim ihtidâ etmektedir.

¹⁴³ Yusuf Küçükdağ, “Karatay Bölgesindeki Tekke ve Zaviyeler”, *Karatay: Tarih-Kültür-Sanat*, ed. Yusuf Küçükdağ vd. (Konya: Karatay Belediyesi Kültür Yayınları, 2012), 1/498.

¹⁴⁴ Tanrıkorur, “Mevlevîyye”, 29/468-475.

1.2. Zeyniyye

XV. yüzyılın başlarında Horasan'ın Herat kentinde kurulan Zeyniyye tarikatı, Zeynüddîn el-Hâfi'ye (ö. 838/1435) nispet edilir. Şeyh Zeynüddîn Horasan, Maverâünnehir, Azerbaycan, Şam, Irak, Hicaz beldelerinde birçok şeyhin sohbet halkasına katılmış pek çok ilim adamından ders okumuştur.¹⁴⁵ Molla Câmî, kendisinden şöyle bahseder:

"Zâhir ve bâtin ilimleri özünde toplamıştı. Evvelden âhire dek istikamet hâlinde başarılı idi... Bilhassa şeriat yolunda, Resulullah (sav) Efendimiz'in sünnetine tabi olma şânında..."¹⁴⁶

Tarikat silsilesi, Şehâbeddîn es-Sühreverdî'den sonra bir yolla Hz. Ali'ye, başka bir yolla Hz. Ebû Bekir'e ulaşır. Tarikatta adap ve usul daha çok Zeynüddin el-Hâfi'nin eserlerine dayanmaktadır. Bunlardan *el-Vesâya'l-Kudsiyye ve Menhecü'r-reşâd* önemli olanlarıdır. Sühreverdiyye tarikatının bir kolu olması münasebetiyle Zeynîler, Sühreverdî'nin *Avârifü'l-ma'ârif, Akîdetü erbâbi't-tükâ* gibi eserlerini de tarikatın adap ve esasları için kendilerine dayanak edinmişlerdir.¹⁴⁷

Sühreverdiyye tarikatının kolu olan Zeyniyye, önce ortaya çıktığı Horasan'da sonra Hicaz, Suriye, Mısır ve Anadolu'da yaygınlık kazanmıştır. Tarikatın Anadolu'da yayılması Zeynüddîn el-Hâfi'nin halifelerinden Abdüllatîf el-Kudsî (ö. 856/1452), Merzifonlu Abdürrahîm-i Rûmî (ö. 850/1446?), Şeyh Muhammed gibi isimler sayesinde olmuştur. Ancak tarikatın Anadolu'da etki alanını genişletmesi ve Rumeli'ye kadar uzanması daha çok Kudsî ve onun yetiştirdiği halifelerinin çabalarıyla mümkün olmuştur.¹⁴⁸

¹⁴⁵ Öngören, *Zeynîler*, 14.

¹⁴⁶ Nureddin Abdurrahman Câmî, *Nefahâtü'l-Üns Min Hadarâti'l-Kuds*, çev. Lâmiî Çelebi (İstanbul: Huzur Yayınevi, 2020), 730.

¹⁴⁷ Reşat Öngören, "Zeyniyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/367.

¹⁴⁸ Öngören, "Başlıca Tarikatlar", 254.

Abdüllatîf el-Kudsî, 1448 yılına kadar Konya'da Sadreddin Konevî Zaviyesinde irşad faaliyetlerini sürdürmüştür.¹⁴⁹ Onun tarikat sahasında şeriata aykırı hareket eden zümrelerle mücadelesi meşhurdur. Yine bu dönemde Zeyniyye temsilcileri arasında Şeyh Vefâ adıyla tanınan bir başka âlim Muslihuddin Mustafa'dır (ö. 896/1491). Edirne'de Debağlar İmamı adıyla maruf Muslihuddîn Halife'ye mürid olan Şeyh Vefâ, müşdidinin isteğiyle Zeyniyye tarikatının Anadolu'daki temsilcisi Abdüllatîf Kudsî'nin müridi olmuştur. Seyrüsülûkünü tamamladıktan sonra Konya'ya dönmüş ve tarikat adına faaliyetlerine başlamıştır. Karamanoğlu İbrahim Bey, onun adına Meram'da bir cami ve hankâh inşa ettirmiştir.¹⁵⁰

Halk tarafından benimsenen tarikat, kısa zamanda devlet ricali ve ilim adamlarının da dikkatini çekmiş, böylece Anadolu'da Zeyniyye zaviyeleri kurulmuştur. Şair ve sanatkârların da ilgi duyup intisap ettiği bu tarikata Molla Fenârî, Molla Musannifek, Molla Hüsrev, Şüca Çelebi, Mevlâ Ayas, Hasan Çelebi Fenârî olmak üzere pek çok ünlü âlim ve mutasavvıf katılmıştır.¹⁵¹

Zeyniyye tarikatının Zikir şekli, Sühreverdiyye'nin anlayışıyla aynıdır. Oturarak ve sesli olarak yapılan zikir, kelime-i tevhid lafzını söylemekten ibarettir. Ancak sonraki dönemlerde Şeyh Vefâ'ya nispet edilen Vefâiyye kolunda devran zikri uygulaması görülmüştür. Zeynüddin el-Hâfi tarafından oluşturulan evrad, müridler tarafından belirli vakitlerde okunması gerekir. Rabîta ve istimdat'ın gerekli görüldüğü tarikatta zühd anlayışı belirgin bir şekilde öne çıkmaktadır. Buna göre dünya zenginliklerine tamah etmeme, seyrüsülûk hâlindeyken evlenmeme, genel zühd prensipleri arasında olmuştur. XV. yüzyılda Konya ve birtakım Anadolu şehirlerinde etkili olan Zeyniyye, XVI. yüzyıldan itibaren etkisini yitirmiştir.¹⁵²

¹⁴⁹ Öngören, *Zeyniler*, 81.

¹⁵⁰ Reşat Öngören, "Muslihuddin Mustafa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/269-271.

¹⁵¹ Reşat Öngören, "Anadolu Tasavvuf Geleneği", *Tasavvuf*, ed. Kadir Özköse (Ankara: Grafiker Yayınları, 2015), 281-282.

¹⁵² Öngören, "Zeyniyye", 44/367-371.

1.3. Kâdiriyye

Kâdiriyye tarikatının kurucusu, Abdülkâdir Geylânî (ö. 562/1166) kabul edilir. Geylânî, İran'ın Neyf köyündendir. Soyu Hz. Ali'ye ulaşır. Dönemin meşhur ilim merkezlerinden biri kabul edilen Bağdat'ta fıkıh, hadis, edebiyat gibi zâhir ilimleri tahsil etmiştir. Onun seyrüsülükünü tamamlamasında iki önemli isim ortaya çıkar: Ebu'l Hayr Muhammed b. Müslim ed-Debbâs ve Ebû Sa'd el-Muharrimî. Geylânî hakkındaki menkıbelerde öğrenimini tamama erdirdikten sonra zâhidane bir yaşantıyla ilâhî cezbe halinde bir meczup olarak farklı hallere büründüğü rivayet edilir. Bağdat'ın keşmekeş ve zorlayıcı yaşantısı yüzünden bu şehirden ayrılmaya karar vermiş ancak Hammâd ed-Debbâs, Geylânî'yi vazgeçirmiştir. Bu olaydan sonra ise tarikat hırkasını Mansur el-Batâihî'den giymiş olan Hammâd ed-Debbâs'a intisap etmiştir. Yine Geylânî'nin Muharrimî vasıtasıyla Hz. Peygamber'e ulaşan silsilesi vardır. Diğer taraftan kendisine şeyhinin kim olduğu sorulduğunda, "*Önceleri Ebû Sa'd el-Muharrimî ve Hammâd ed-Debbâs'tı. Ancak şimdi iki denizden su içiyorum. Biri bahr-i nübüvvet, diğeri bahr-i fütüvvet*"¹⁵³ cevabını vermiştir.

Abdülkâdir Geylânî, bir müddet sonra halkın arasına karışarak irşad faaliyetlerine başlamıştır. Güçlü hitabeti olan Geylânî'nin birçok eseri bulunmakla beraber *el-Gunye*, *el-Fethu'r-Rabbânî* ve *Fütûhu'l-Gayb* gibi eserleri meşhur olanlarıdır. Şeriata sıkı sıkıya bağlı olan Abdülkâdir Geylânî, İmam Gazzâlî'nin sistematize ettiği Ehlisünnet tasavvufunu devam ettirmiştir. Tarikat onun adına nispetle Geylânîyye ve Kâdiriyye ismiyle ün bulmuştur. Önceleri Şafiî mezhebinden olan Geylânî, sonradan kendi meşrebine daha uygun bulması sebebiyle Hanbelî mezhebine geçmiştir.¹⁵⁴ Yine Hanbelî mezhebinden olan ve tasavvuf aleyhtarlığıyla bilinen İbn Teymiyye, onun tasavvufi düşünce ve normlarına katılmış *Futuhu'l-Gayb* adlı eserini şerh etmiştir.¹⁵⁵

İslam dünyasının en yaygın tarikatlarından biri hâline gelen Kâdiriyye, Güney Asya'dan Kuzey Afrika'ya kadar uzanmış ve geniş coğrafyalarda birçok müntesibi olmuştur. Kâdirilik Anadolu'ya ilk defa Eşrefoğlu Rûmî (ö. 874/1470)

¹⁵³ Adalet Çakır, "Kâdiriyye", *Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür*, ed. Semih Ceyhan, (İstanbul: İSAM Yayınları, 2015), 160-161.

¹⁵⁴ Yılmaz, *Tasavvuf*, 240-241.

¹⁵⁵ Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2003), 227.

vasıtasıyla girmiştir. Tarikatta Pîr-i Sâni diye bilinen Eşrefoğlu Rûmî, Hacı Bayrâm-ı Velî'nin damadıdır.¹⁵⁶ Hacı Bayrâm-ı Velî'nin on bir sene hizmetinde kaldıktan sonra ondan icazet alarak İznik'e Bayramiyye tarikatının halifesi olarak gönderilir. Rivayete göre, ulaşmış olduğu hâlin makamına yetinmeyerek tekrar Hacı Bayrâm-ı Velî'ye başvurur. O da kendisini Hama'da bulunan Abdükâdir Geylânî'nin beşinci kuşaktan torunu Şeyh Hüseyin el-Hamevî'ye gönderir. Eşrefoğlu, Hama'ya varır varmaz Hamevî'ye mürid olur ve erbaîne sokulur. Kırk gün sonra çilesini tamamlayan Eşrefoğlu Rûmî, icazetini alarak İznik'e Kâdirî halifesi olarak döner. Burada bir müddet uzlet hayatından sonra kurduğu dergâhta Kâdiriyye tarikatı adına irşad faaliyetlerine başlar.¹⁵⁷

Konya'da Kâdirîliğin izine Karamanoğlu İbrahim Bey döneminde rastlanılmaktadır. Kâdirî meşâyihinden olduğu bilinen Mü'min Halife (ö. 876/1471), Konya'da bulunan Megaribe Mescidi'nde tarikat adına faaliyetlerde bulunarak tarikatı Konya'da temsil etmiştir. Gerek halk gerekse idare nazarında büyük teveccüh gören bu zata, Karamanoğlu İbrahim Bey de intisap etmiştir.¹⁵⁸ Peki, Mümin Halife, Kâdirîlik icazetini kimden ve ne zaman almıştır? Bu konuda net bir sonuca varamamakla beraber dönem hakkında yaptığımız araştırmalardan yola çıkarak bir tahminde bulunmak mümkündür: Mü'min Halife'nin ve Eşrefoğlu Rûmî'nin vefat tarihleri dikkate alındığında aynı dönemde yaşadıkları ortadadır. Başka olasılıklar da akla gelebilir ancak kuvvetle muhtemel Mü'min Halife, Eşrefoğlu Rûmî'nin halifesidir. Kâdirîlik, Konya ve Anadolu dâhil olmak üzere dünyanın dört bir tarafında halen popülaritesini koruyan bir tarikat olma özelliğini taşımaktadır.

1.4. Rifâiyye

Rifâîlik, tarikatların tekevvün döneminde teşkilatlanarak ortaya çıkan ilk zümreler arasındadır. Basra'da Ahmed er-Rifâî (ö. 578/1183) tarafından kurulan tarikat onun ismine nisbetle Rifâiyye ve Ahmediyye, kurulduğu yer olan Batâih'in adıyla Batâihiyye olarak anılmıştır. XIII. yüzyılda Bedeviyye tarikatının Ahmediyye

¹⁵⁶ Yılmaz, *Tasavvuf*, 242.

¹⁵⁷ A. Necla Pekolcay - Abdullah Uçman, "Eşrefoğlu Rûmî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/481.

¹⁵⁸ Necati Elgin, "500 Yıl Önce Konya'nın Yetiştirdiği Bir Musikî Üstâdı: Megaribe Mescidi-Abd-al Mü'min", *Konya Halkevi Aylık Kültür Dergisi* 118-119 (Eylül 1948), 39.

şeklinde zikredilmesinden dolayı bu tarikatla karıştırılmaması adına Rifâiyye şeklinde yaygınlaşmıştır. Günümüz Türkiye'sinde ise Rufâiyye olarak bilinmektedir.¹⁵⁹ Ahmed er-Rifâî dinî ilimleri tamamladıktan sonra önce Ali el-Vâsîtî'den, sonra dayısı olan Şeyh Mansur el-Batâihî'den tarikat icazeti almıştır. Dayısının vefatının ardından onun yerine kendisi geçmiştir. Rifâî, hem Ebü'l-Fazl Ali el-Vâsîtî'den hem de dayısı Şeyh Mansur'dan tarikat alması sebebiyle onun Hz. Ali'ye ulaşan iki silsilesi vardır. Dört büyük kutuptan biri olarak kabul edilen Ahmed er-Rifâî, dayısının da yardımıyla bütün tekkeleri kendisine bağlamıştır.¹⁶⁰ Zamanla müntesipleri artan tarikat, Ahmed er-Rifâî'nin vefatının ardından Hicaz, Yemen, Suriye ve Mısır bölgelerine yayıldığı gibi Anadolu'da da etkili tarikatlar arasında yer almıştır.¹⁶¹

Hz. Mevlânâ döneminde Rifâiler Konya'ya gelmiş, şehrin ileri gelenleri ve fütüvvet ehli tarafından Karatay Medresesi'nde ağırlandılar. Cehrî zikri esas alan Rifâiler 'burhan' denilen kerâmetlerle Konya halkının ilgisini çekmiş, Konya ahalisi de kendilerine büyük ilgi duymuşlardır.¹⁶² Onların bu kadar ilgi görmesi zikir esnasında yapmış oldukları çeşitli ritüellerden kaynaklanmıştır. Nitekim kendilerini ateşe atmaları ya da şiş, kılıç gibi kesici cisimleri vücutlarının çeşitli yerlerine saptamaları ve herhangi bir yara almamaları insanları cezbetmiştir. Bunun yanında Rifâilerin zikir esnasında cam çiğneme, vahşi hayvanlarla oynama gibi uygulamaları da vardır. Bu uygulamalar, Hz. Mevlânâ başta olmak üzere bazı şeyhlerin tenkidine uğramıştır. Burhan şeklinde kavramlaştırılmış olan bu tür kerametlerle, Allah izin vermedikçe ateşin yakmayacağı ya da kimsenin herhangi bir sebeple zarara uğramayacağı ispat edilmek istenmiştir.¹⁶³ Köprülü, Rifâilerin farklı uygulamalarının Moğolların istilasından sonra başladığını iddia ederek bu ritüelleri şamanizmle bağdaştırır.¹⁶⁴ Ancak Rifâilerde Anadolu'dan önce de bu uygulamalar vardır. Sıbt

¹⁵⁹ Ergün Öztürk, *Ahmed Er-Rifâî ve Rifâiyye Tarikati* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 158.

¹⁶⁰ Mustafa Tahralı, "Rifâiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/99-103.

¹⁶¹ Reşat Öngören, "Başlıca Tarikatlar", *Tasavvuf*, ed. Kadir Özköse (Ankara: Grafiker Yayınları, 2015), 249-268.

¹⁶² Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, 2/145.

¹⁶³ Öngören, "Başlıca Tarikatlar", 253.

¹⁶⁴ Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, 96.

İbnü'l Cevzî, (ö. 654/1256) Rifâiler'in bahse konu olan hallerini gördüğünü anlatır. Bu da Moğollar'ın henüz Bağdat'ı işgal etmeden önceki dönemdir. Buradan hareketle onların Moğol-Şaman etkisinde olmadığı ispat edilmiştir.¹⁶⁵

XIV. yüzyılda Anadolu'da etkisini artırmıştır. Nitekim İbn Battûta'nın 1330'lu yıllardaki Anadolu ziyareti ve Rifâiler hakkındaki mülâhazaları bu bilgiyi doğrulamaktadır. O, seyahatnamesinde Amasya bölgesinde konakladığı Rifâî tekkesinden ve Rifâî'nin torunlarından bahseder. Gezdiği diğer Anadolu tekkelerine nispeten burayı daha faziletli bulur.¹⁶⁶

XIII. yüzyılda Konya'ya ulaştığı bilinen Rifâiyye tarikatı, burada Karatay Medresesi'nde bir müddet faaliyet göstermiştir. Ancak ne Selçuklu ne de Beylikler Dönemi Konya'sında kendilerine has bir tekkelerine rastlanılmamıştır. Bununla beraber Karamanoğulları Dönemi Konya'sında bir müddet faaliyet gösteren ve birden fazla tarikata aidiyetiyle bilinen Molla Fenârî (ö. 834/1431) ismini anmak gerekir.¹⁶⁷ Kendisinin Rifâî Şeyhi, Abdurrahman b. Muhammed el-Hanefî'den hilafet aldığı ve tarikatın onun tarafından temsil edildiği belirtilir. Hatta onun arkasından adına nispetle tarikatın Fenâriyye kolu meydana gelmiştir.¹⁶⁸ Fenâriyye kolunun nerede ne ne şekilde devam ettiği bilinmemekle beraber Mola Fenârî'nin Karamanoğulları Döneminde bir müddet Konya'da bulunması, akla tarikatın bu dönemde de faaliyetine devam ettiği düşüncesini getirmektedir.

1.5. Sühreverdiyye

Ebü Hafs Şihâbüddîn es-Sühreverdî'ye (ö. 632/1234) nispet edilen tarikattır. Aslında tarikat, şeyhi ve amcası Ebü'n-Necîb es-Sühreverdî (ö. 563/1168) tarafından kurulmuş, Şihâbüddîn Sühreverdî tarafından sistemleştirilmiştir. Denilebilir ki, usul ve adabını tespit etmesi bakımından bir çeşit ihya edicisi olmuştur.¹⁶⁹ Tarikatların teşekkül sürecinde amcası Ebü'n-Necîb es-Sühreverdî'nin *Âdâbu'l-mürîdîn* isimli

¹⁶⁵ Tahralı, "Rifâiyye", 35/99-103.

¹⁶⁶ İbn Battûta, *Seyahatnâme*, 1/417.

¹⁶⁷ Tahralı, "Rifâiyye", 35/99-103.

¹⁶⁸ Reşat Öngören, "Osmanlılarda Tasavvuf", *Doğudan Batıya Düşüncenin Serüveni: Osmanlı'da Felsefe ve Akli Düşünce*, ed. Bayram Ali Çetinkaya (İstanbul: İnsan Yayınları, 2015), 8/72.

¹⁶⁹ Adem Çatak, *Şihâbeddin Sühreverdî Hayatı Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007), 574.

eseri tarikatın temel esaslarını oluşturmuştur. Sühreverdî'nin *Âvârifü'l-Maârif* adlı eseri ise bu esasları tamamlayıcı niteliği taşıdığından tarikatın iki şeyhe nispet edilmesi yanlış olmayacağı değerlendirilmiştir.¹⁷⁰

Sühreverdî, gençlik yıllarını Bağdat'ta geçirmiş ve amcası başta olmak üzere devrin ulularından Tefsir, Hadis ve Fıkıh ilmi tahsil etmiştir. Onun tarikat ve tasavvuf üstatları arasında Abdülkâdir Geylânî de zikredilir. Yine zamanın büyük mutasavvıflarından biri olan İbnü'l Arabî'yle görüşmüştür. Abbâsî halifesi Nâsır-Lidînillah'ın saygısını kazanan Sühreverdî, fütüvvet teşkilatının tek merkezde toplaması arzusuyla halife tarafından elçilik görevi verilmiş ve çeşitli beldelere gönderilmiştir. Mâverâünnehir bölgesiyle birlikte gittiği yerlerden biri de Anadolu'dur.¹⁷¹ I. Alâeddin Keykubad döneminde Konya'ya gelen Sühreverdî, Sultan Alâeddin'in izzet ve ikramına mazhar olmuştur. Sühreverdî ve Bahâeddin Veled daha önce Bağdat'ta görüştikleri gibi burada da bir araya gelmişlerdir. Beraber buldukları sırada Sultan Alâeddin, Sühreverdî ve Bahaeddin Veled'e çeşitli hediyeler vermiş ve bu iki büyük şeyhin gönüllerini almıştır.¹⁷²

Sühreverdîye tarikatı, ilk dönemlerde Irak, İran, Suriye gibi bölgelerde, Sühreverdî'nin vefatından sonra ise Hindistan, Pakistan, Çin, Türkistan diyarlarında yayılmıştır. Zamanla Hindistan'ın en yaygın tarikatı olmuştur. Tarikatın kısa dönemlerde birçok bölgeye ulaşması tarikat temsilcileri sayesinde olmuştur. Nitekim tarikatın yayılması Pakistan ve Hindistan'da Bahâeddin Multânî'nin, Suriye'de İzzüddîn Abdülazîz b. Abdisselâm'ın, İran'da Necîbüddin b. Buzgaş'ın etkisiyle olmuştur. Sühreverdîye, Anadolu ve Konya'da ise Multânî'nin halifesi ve damadı Fahreddîn-i Irâkî (ö. 688/1289) aracılığıyla yayılmıştır.¹⁷³ Onun Konya'ya gelişi Mültan'daki şeyhine yirmi beş yıl hizmetinden sonradır. Irâkî, şeyhinin vefatından sonra onun yerine geçmiş ancak birtakım zevat şeyhinin izinden gitmediğini bahane ederek Irâkî'yi dönemin hükümdarına şikâyet etmiştir. Belki de Irâkî'den rahatsız olmalarının sebebi onun kalendermeşrep bir sufi olmasındandır. Hükümdarın

¹⁷⁰ Reşat Öngören, "Sühreverdîye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/42-45.

¹⁷¹ Yılmaz, *Tasavvuf*, 246.

¹⁷² Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, 1/134,135.

¹⁷³ Yılmaz, *Tasavvuf*, 246,247.

kendisine iyi davranmayacağını anlayan Irâkî, yola koyulmuş hac vazifesini yerine getirerek Konya'ya ulaşmıştır. Burada Sadreddin Konevî'nin İbnü'l Arabî'ye ait olan *Fusûsü'l-hikem ve el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye* isimli eserlerinin şerh edildiği derslerine katılmıştır. Aynı zamanda tasavvuf tarihinin en ünlü çalışmaları arasında sayılan *Lema'ât* adlı eserini yine burada kaleme almıştır.¹⁷⁴

Mevlevîlerle yakın ilişki içinde olan Fahreddîn Irâkî, onların sema törenlerine iştirak etmiştir. Selçuklu devlet adamlarından Muinüddîn Süleyman Pervâne (ö. 676/1277), kendisine mürid olmuş ve mürşidinin adına Tokat'ta bir hankâh yaptırmıştır. Moğollar tarafından öldürüleceğini anlayan Muinüddîn Pervâne, Mısır Sultanı'nda tutsak olan oğlu Mühezzebüddin Ali ed-Deylemî'yi kurtarmak için Irâkî'den yardım istemiş ve bu işte kullanması için kendisine mücevherler vermiştir. Pervâne'nin katlinden sonra Mısır'a giden Irâkî, hükümdara emanetleri sunarak Pervâne'nin oğlunu kurtarmıştır.¹⁷⁵ Öyle anlaşılıyor ki Şeyh Irâkî, yalnızca mutasavvıf çevrelerce değil idare cephesinden de dikkatleri üzerinde toplayan bir âlim olmuştur. Onun bu etkileyici ve nüfuzlu yapısı, kendisinden sonra Konya'da geniş bir mürid kitlesi bırakmıştır. Bu müridler ise beyliklerin ortaya çıktığı dönemde tarikatın Konya ve Anadolu'da hızla yayılması sağlamıştır. Bunun yanı sıra Zeyniyye tarikatının Sühreverdiyye'nin en büyük kollarından birini teşkil etmesi ve XV. yüzyılda Zeyniyye tarikatının Konya'daki derin tesiri, Beylikler Dönemi'nde Sühreverdilik anlayışının devam ettiğini göstermektedir.

1.6. Vefâiyye

Vefâiyye tarikatı, Ebü'l Vefâ el-Bağdâdî'ye (ö. 501/1107) nispet edilir. Ebü'l-Vefâ 1026 yılında Kûsan bölgesinde dünyaya gelmiş, ilk tahsiline Bağdat'ta başlamış ve Buhârâ bölgesinde devam etmiştir. Eğitimini ikmal ettikten sonra tekrar Bağdat'a dönerek Abdullah b. Talha eş-Şenbekî'ye intisap ederek ondan tarikat almıştır. Kısa zamanda dönemin önemli şeyhleri arasına giren Ebü'l Vefâ irşad faaliyetleri sayesinde müntesiplerini artırmıştır. Tarikat, Ebü'l Vefâ'nın ölümünün

¹⁷⁴ Orhan Bilgin, "Fahreddîn-i Irâkî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/84-86.

¹⁷⁵ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, 1/61.

ardından, halifeleri vasıtasıyla Irak ve Suriye bölgesinde geniş bir alana yayılmış daha sonra Anadolu'ya ulaşmıştır.¹⁷⁶

Silsilesi Hz. Ali'ye ulaşan tarikatın Anadolu sahasındaki faaliyetleri daha çok Elvan Çelebi'nin *Menâkıbü'l Kudsiyye*'si ve Âşıkpaşazâde'nin *Târih*'i aracılığıyla aydınlatılmaktadır. Bu kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre Vefâiyye tarikatının Anadolu'daki en önemli temsilcisi Dede Garkın'dır. *Menâkıb*'ta kendisinden şöyle bahsedilir:

*"Bir duyumumuz daha var ey dost!
Şeyhlerin, iyi ve iyilikçi kimselerin (ebrârın) olancası,*

*Hem şerî'at yolında ge'âkıl
Hem hakikat içinde gey kâmil*

*Da'vat-ı hâs kıldı pes halkı
Âlamı duttu lutfi vü hulka*

*Bir nefes her kime urursa nefes
Mahv olur dökilür havâvü heves*

*Dîn içinde büzürgüvâr olur
Ya halîfa ya nânudâr olur*

*Koptı dört yüz halîfa zâtından
Dil ne bilsün disün sıfâtından*

*Şöyle kim her biri kerâmâtî
Seyrider ser-beser samâvâtî*

*Dün ü gün zühd ü tâ'at ü takvî
Zehri görindi zehre-i dünyî"¹⁷⁷*

Yine Allah'ın rahmetine kavuşması (gark olması) münasebetiyle 'Garkın' ismiyle anıldığı belirtilir:

*"Kime eriştiyse (yardıma) boğdu
Bir Tanrı'nın rahmetine karıştı "¹⁷⁸*

¹⁷⁶ Haşim Şahin, "Vefâiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/600.

¹⁷⁷ Elvan Çelebi, *Menâkıbu'l-Kudsiyye: Kutsal Menkabeler* (Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2017), 57-58.

¹⁷⁸ Elvan Çelebi, *Menâkıbu'l-Kudsiyye*, 160.

Ancak ‘Garkın’ isminin bağılı olduğu Türkmen boyuna nispeti, daha doğru olur.¹⁷⁹ Tarikat, Dede Garkın eliyle Anadolu’nun Güneydoğu kesiminde yayılmakla birlikte daha çok kırsal bölgelerde etkisini göstermektedir. Sonraki dönemlerde ise tarikat, Dede Garkın’ın halifeleri aracılığıyla Anadolu’nun batı kesimlerine ulaşmıştır. Dede Garkın’ın birçok halifesi olmakla birlikte Baba İlyas-ı Horasânî en dikkat çeken isimler arasındadır. Baba İlyas’ın Vefâiyye tarikatının Anadolu’da yayılmasında büyük rolü olmuştur. Bununla beraber çalışmamızın birinci bölümünde genişçe yer verdiğimiz Babaî isyanı’nın da lideri konumundadır.

Babaî isyanın ardından takibata uğrayan Vefâiyye mensupları, bu durumdan kurtulmak için merkezî otoritenin daha zayıf olduğu uç bölgelere yerleşmişlerdir.¹⁸⁰ Bunlardan biri de Osman Bey’in hâkimiyeti altında olan topraklardır. Burada tarikatın en önemli temsilcisi ise aynı zamanda bir Ahî şeyhi olan Osman Bey’in kayınpederi Şeyh Edebâli’dir (ö. 726/1325). Birçok kaynakta Osman Bey ile Şeyh Edebâli’nin yakın ilişkileri, şeyhin kendisine zaviye kurdurtması ve bazı faaliyetlerde söz sahibi olması¹⁸¹ düşünüldüğünde Vefâîler’in Osmanlı Devleti’nin kuruluşunda önemli rol oynadıkları söylenebilir. Anadolu’da Şeyh Edebâli’den başka birçok Vefâî dervişinin ismi geçmektedir. Geyikli Baba, Abdal, Kumral, Karaca Ahmet, Abdal Musa gibi isimler bunlardan bazılarıdır. Bahse konu olan bu isimler bazı çalışmalarda Vefâiyye’den değil kalendermeşrepli dervişler olarak gösterilmişlerdir. Ancak istisnaların olması ihtimali de göz önüne alınarak onların yalnızca kalendermeşrep olarak tanıtılması doğru değildir. Nitekim Geyikli Baba’ya şeyhinin kim olduğu sorulduğunda, "*Ben, İlyas Baba'nın müritlerinden ve Şeyh Ebu'l-Vefâ el Bağdadî'nin tarikatındanım.*"¹⁸² demiştir.

Tarikatın en çok tartışılan tarafı Sünnî mi yoksa gayrisünnî mi bir yapısının olduğudur. *Tâcü'l-ârifîn*’den yapılan bir alıntıda, Ebü'l-Vefâ’nın silsilesinde bulunan Muhammed eş-Şenbekî’nin şeriata bağılı ve takva ehli olduğu bildirilir. Bunun

¹⁷⁹ Faruk Sümer, “Karkın”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/498.

¹⁸⁰ Şahin, “Vefâiyye”, 42/601.

¹⁸¹ Neşrî, *Kitâb-ı Cihan-Nümâ: Neşrî Tarihi*, 1/82-83.

¹⁸² İsamuddin Ebu'l-Hayr Ahmet Efendi Taşköprülüzâde, *Osmanlı Bilginleri: eş-Şakâiku'n-Nu'maniyye fî ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*., çev. Muharrem Tan (İstanbul: İz Yayıncılık, 2019), 31.

dışında Ebü'l-Vefâ'nın Bağdat gibi Sünnîliğin önemli merkezlerinde eğitim görmüş bir şeyh olması, Vefâiyye tarikatının başlangıçta Sünnî bir anlayışa sahip olduğunu göstermektedir. Ancak bu anlayışın Dede Garkın ismiyle son bulduğu ve kırsalda yaşam süren göçmen Türkmenler arasında farklı bir özelliğe büründüğü görülmektedir. Bu özellik Babaî hareketine katılan toplulukta açıkça görülür. Yine günümüzde bu anlayıştan gelme Alevî ocaklarının varlığı tarikatın gayrisünnî özelliğinin olduğunu ortaya koymaktadır.¹⁸³ Ancak kırsal kesimin aksine Osmanlı topraklarında ve Konya'da tarikatın farklı özellik taşıdığı da bir gerçektir. Bu noktada karşımıza Aşıkpaşazâde (ö. 889/1484'ten sonra), çıkmaktadır. Elvan Çelebi Zaviye'sinde yetişen Âşıkpaşazâde, Abdüllatîf Kudsi'ye intisap ederek bir müddet Konya'da yanında kalmıştır.¹⁸⁴ Onun ne kadar süre Konya'da kaldığı net olarak tespit edilebilmiş değildir. Ancak denilebilir ki Âşıkpaşazâde, Sünnî bir tarikat olan Zeyniyye'nin içinde Vefâiyye tarikatını temsil etmiştir. Bu bakımdan Vefâiyye tarikatı kırsal kesimlerde gayrisünnî özellik taşıırken Âşıkpaşazâde etkisiyle şehirde Sünnî karakter taşımıştır. Âşıkpaşazâde'nin Konya'da bulunması, tarikatın Osmanlı şehirleri dışında Konya'da da var olduğunu gösterir.¹⁸⁵

1.7. Kâzerûniyye

Kâzerûniyye tarikatı, Ebû İshâk İbrâhîm b. Şehriyâr Kâzerûnî'ye (ö. 425/1034) nispet edilir. Ebû İshâk'ın babasının müşrik olduğu ancak kendisi ve kardeşleri doğmadan önce İslam'a girdiği rivayet edilmiştir. Şiraz, Basra Mekke, Medine, gibi beldelerde önemli ilim adamlarından ders okuyan Ebû İshâk,¹⁸⁶ Şiraz dönüşü Kâzerûn'da etkisini daha da artırmış, onun gayretleriyle aralarında Mecusi ve Museviler'in bulunduğu 24.000 kişi ihtida etmiştir. Büveyhîler'in Mecusi Valisi Hurşîd, Ebû İshâk'ın bu faaliyetlerinden rahatsız olmuş ve Mecusilerle Müslümanlar arasındaki çatışmaların fitilini ateşlemiştir. Ancak Ebû İshâk ve müridleri başarılı bir

¹⁸³ Şahin, "Vefâiyye", 42/602.

¹⁸⁴ Öngören, *Zeyniler*, 126.

¹⁸⁵ Şahin, "Vefâiyye", 42/602.

¹⁸⁶ Câmî, *Nefahâtü'l-üns*, 429.

şekilde kendilerini savunmuşlardır. Yine o dönemde Bizans'a karşı müridlerini cihada teşvik etmesi sebebiyle Ebû İshâk'a "Şeyh-i Gâzî" ünvanı verilmiştir.¹⁸⁷

Tarikatın tasavvuf anlayışı, dini tam anlamıyla yaşamaktan ibarettir. Müridin Allah'a daima tevekkül hâlinde bulunması esas alınmış ve dünyevi yaşamdan çekilmeyi gerektiren riyazete önem verilmiştir. Bu sebeple Ebû İshâk Kâzerûnî, hiç evlenmemiş et ve hurma dahi yememiştir. Kendisinden sonra gelen halifesine özel bir zikir, dua ya da evrad öğretmemiş, Kâzerûn dilinde yazdığı birkaç beyit dışında herhangi bir eser bırakmamıştır.¹⁸⁸ Tarikat, Nakşibendiyye başta olmak üzere zamanla diğer tarikatlar arasında kaybolmuştur.¹⁸⁹

Kâzerûniyye tarikatı, İran'ın batı kısmında, Güney Çin bölgesinde, Hindistan'ın liman bölgelerinde ve Anadolu'da yayılmıştır. Türkiye'de İshâkîyye ve Mürşidiyye ismiyle bilinen Kâzerûniyye'nin Anadolu'ya kadar gelmesi ise muhtemelen Ebû İshâk'ın cihad için Bizans'a karşı gönderdiği dervişleri vasıtasıyla olmuştur.¹⁹⁰ Cihad ve dini yayma gayretlerinden dolayı Köprülü'nün "misyoner tarikat" diye nitelediği bu zümre, yine kendisinin belirttiğine göre XIII. yüzyılın ikinci yarısında Anadolu'ya yerleşmiştir. Ancak en canlı dönemleri XIV. ve XV. yüzyıllardır.¹⁹¹ Nitekim Anadolu'daki ilk Kâzerûnî Tekkesi Yıldırım Bayezid tarafından yaptırılmış (1399),¹⁹² bundan sonra Karamanoğlu II. Mehmet Bey, bizzat halis malından 1418 yılında Konya'da bir Kâzerûnî tekkesi inşa ettirmiştir.¹⁹³ Şeyhlik makamına Hacı Hasib b. Hacı Ahmed geçmiştir. Hacı Ahmed'den sonra onun torunları bu makama geçecektir. Tekkeye bitişik olan vakfın idaresi ise Hacı Hasib'in kardeşi, Hacı Yusuf ve onun torunlarına ihdas edilmiştir.¹⁹⁴ Konya'da şeyhlik makamında bulunan mezkûr isimler hakkında fazlaca bir bilgi yoktur. Ancak bu bilgiler tarikatın XV. yüzyıllarda Konya'da etkili olduğu göstermektedir. Bir

¹⁸⁷ Hamid Algar, "Kâzerûnî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25/145-146.

¹⁸⁸ Algar, "Kâzerûnî", 25/145-146.

¹⁸⁹ Öngören, "Tasavvuf Geleneği", 280.

¹⁹⁰ Hamid Algar, "Kâzerûniyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25/146-148.

¹⁹¹ Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, 96.

¹⁹² Muhammed Ali Kaplan, "Ebû İshâk Kâzerûnî ve Kâzerûniyye Tarikatı", *Din ve İnsan Dergisi* 1 (Aralık 2021), 76.

¹⁹³ Konyalı, *Konya Tarihi*, 599.

¹⁹⁴ Kaplan, "Kâzerûniyye Tarikatı", 76; Konyalı, *Konya Tarihi*, 599.

sonraki yüzyılda Kâzerûniyye'nin Anadolu'daki etkisinin kalmadığı söylene de¹⁹⁵ XVI. yüzyılda Anadolu'da yaşayan Theodere Spandouyn Cantacasin, onların bu yüzyılda da var olduğunu belirterek Kâzerûnîler hakkında şu tasviri yapar:

*"Bazıları saçlarını ve sakallarını uzatır, bazıları ise sakallarını, hatta kafalarını tıraş eder. Yünlü sarıklar sarar, kendilerine özgü sancaklar taşır. Hiçbiri demir veya gümüş küpe takmaz."*¹⁹⁶

1.8. Halvetiyye

Halvetiyye tarikatının kurucusu Ömer el-Halvetî kabul edilir (ö. 800/1397). Amcası Ahî Muhammed Halvetî'ye intisap ederek onun vefatından sonra yerine geçmiştir. Daha sonra Tebriz'e giderek irşad faaliyetlerinde bulunmuştur. Tarikat silsilesi, İbrâhim Zâhid Geylânî'ye nispet edilen Zâhidiyye silsilesiyle birleşir. Ancak Zâhidiyye'nin kurumsallaşmış bir tarikat olmadığını söylemek gerekir. Birçok şubesi olan Halvetiyye tarikatı, dünyanın en yaygın tarikatları arasında olmuştur. Halvetiyye tarikatı, Anadolu'ya Azerbaycan üzerinden gelmiştir. Dede Ömer Rûşenî, Amasyalı Pîr İlyas, Alâeddin Ali, Habib Karamânî, Muhammed Bahâeddin Erzincânî, gibi isimler tarikatın Anadolu'da önemli temsilcileri olmuşlardır.¹⁹⁷

Konya'da Halvetîliğin izine XV. yüzyılın ortalarında Karamanoğlu Beyliği döneminde rastlanılmıştır.¹⁹⁸ Bu noktada Cemâl-i Halvetî (ö. 899/1494) ismi ön plana çıkmaktadır. Daha ziyade, Çelebi Halife ismiyle tanınan Halvetî, Amasya, Konya kadılığı yapan Cemâleddîn Aksarâyî'nin torunudur. Pir Muhammed Bahaeddin Erzincânî'nin (ö. 879/1474) terbiyesinde sülûkünü tamamlamıştır.¹⁹⁹ Onun hangi tarihlerde Konya'da bulunduğu bilinmez ama aile efradı ile birlikte II. Bayezid'in Padişah olmasından sonra ve Konya'nın eski önemini kaybetmesi

¹⁹⁵ Kadir Özköse, "Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında Tasavvufî Zümre ve Akımların Rolü", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* VII/1 (Haziran 2003), 263.

¹⁹⁶ Algar, "Kâzerûniyye", 25/146-148.

¹⁹⁷ Süleyman Uludağ, "Halvetiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/394.

¹⁹⁸ Yusuf Küçükdağ, *Türk Tasavvuf Araştırmaları* (Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2015), 363-364.

¹⁹⁹ Mahmut Ulu, "Sûfî Kavramının Tanımı ve Sûfî'nin Özelliklerine Cemâl Halvetî'nin Risâle-i Sûfiyye Adlı Eseri Bağlamında Bir Bakış", *Diyanet İlmî Dergi* 59/2 (Haziran 2023), 690.

sebebiyle İstanbul'a gittiği rivayet edilir.²⁰⁰ Bayezid'in 1481 tarihinde tahta çıktığı²⁰¹ bilindiğine göre bu tarihten sonra İstanbul'a gitmiş olmalıdır.

Halvetiyye tarikatının Konya'da herhangi bir tekkesine rastlanmamakla beraber ilginç bir şekilde Konya'nın Anadolu'da Halvetîliğin merkezi konumunda olduğu belirtilmiştir. Hatta Halvetiyye'nin Osmanlı'ya Konya üzerinden yayıldığı bilgisi de vardır. Osmanlı Devleti'nde ise Safevîler'in Şîlik propagandalarına karşı devlet eliyle muhafaza edilmiştir. Bu anlamda Osmanlı Devleti'nde önemli görevler üstlendiği açıktır. Yavuz Sultan Selim döneminde toplumsal düzen, Sünnî yapıda şekillenince Halvetîlik, eski önemini kaybetmiştir.²⁰²

1.9. Safeviyye

Safiyüddîn-i Erdebîlî'ye (ö. 735/1334) nispet edilen tarikattır. İran'ın Güney Azerbaycan kentinde ortaya çıkıp Erdebil bölgesinde yayılmasından dolayı Erdebîliyye adıyla da anılmıştır. Bu tarikat aynı zamanda Zâhidiyye tarikatının bir koludur. Safeviyye tarikatının silsilesi Erdebîlî'den başlayarak şeyhi İbrâhim Zâhid-i Geylânî ile Hz. Ali'ye ulaşır. Erdebîlî, Erdebil kentindeki tekkede çalışmalarıyla halkın büyük bir kısmının kendisine intisap etmesini sağlamış, zamanla İlhanlı yönetiminin saygısını kazanmıştır. İlhanlı hükümdarı Gazan Han tarafından tarikatın icraatları desteklenmiştir. Tarikat, kısa sürede doğduğu yerden Taberistan, Horasan, Türkmenistan, Çin, Hindistan Irak, İran, Suriye, Hicaz ve Anadolu olmak üzere çok geniş bir coğrafyaya ulaşmıştır.²⁰³

Safeviyye tarikatının Anadolu'da faaliyet göstermesi ise Timur'un Ankara savaşı'ndan (1402)²⁰⁴ sonradır. Bu noktada Hâce Ali ünvanıyla bilinen ve Safeviyye tarikatına en parlak dönemi yaşatan Alâeddin-i Erdebîlî'nin ismi önemlidir. Timur, Ankara Savaşı'nın ardından Hâce Ali'yi ziyaret etmiş ve bu zattan çok etkilenmiştir.

²⁰⁰ Ramazan Ata, "Osmanlı Devletinde Cemalîler Okulu: Cemal Halvetî ve Zenbilli Ali Cemalî Efendi", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20/1 (Haziran 2015), 78.

²⁰¹ Şerafettin Turan, "Bayezid II", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/234.

²⁰² Küçükdağ, *Türk Tasavvuf Araştırmaları*, 363-364.

²⁰³ Reşat Öngören, "Safeviyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/460.

²⁰⁴ Yusuf Halaçoğlu, "Ankara Savaşı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (TDV Yayınları, 1991), 3/210-211.

Timur'un Anadolu'dan getirdiği otuz bin Türk esiri gören Erdebîlî, onları serbest bırakmasını istemiş, Timur da itibar gösterdiği bu şeyhi kırmayarak esirleri serbest bırakmıştır. Bu olay üzerine Türk esirlerin ekseriyeti Hâce Ali'ye intisap etmiş ve Anadolu'ya dönmüşlerdir. Anadolu'ya Safeviyye tarikatının girişi bu Türkler vasıtasıyla olmuş, Kemal Ümmî, Hamîdüddîn Aksarâyî gibi isimler de Hâce Ali'nin Anadolu'daki halifeleri olarak zikredilmişlerdir.²⁰⁵

Ortaya çıktığı XIV. yüzyılda, gayrisünnî faaliyetlerine rastlanmayan tarikatın ne zaman Şîleştirdiği tartışma konusu olmakla beraber genelde Şîî temayüllerin Cüneyd-i Safevî ile başladığı bildirilir. Zaten onun faaliyetlerinden sonra tarikat başka bir kimliğe bürünmüştür. “Şeyh Şah” lakabıyla bilinen babası İbrahim'in yerine amcası Câfer geçmiş, ancak Cüneyd'in aşırı düşünceleri yüzünden amcasıyla arası açılmıştır.²⁰⁶ Meseleye bir de Cüneyd tarafından bakmak gerekir. Temayüle göre şeyhlik makamına kendisi geçmesi gerekirken amcası geçmiş ve Cüneyd Erdebil'den uzaklaştırılmıştır.²⁰⁷ Yani burada kendisine haksızlık edilmiştir. Peki Şafî-Sünnî bir çizgide olan Erdebil tarikatı nasıl olur da zamanla Şîleşir? Cüneyd'in bundaki rolü nedir? bu konuda dönemin kaynakları yeterli bilgi vermemektedir. Ancak genel görüşe göre Şîleşme eğilimi politiktir. Şeyh Cüneyd'in Şah'lık sevdasına düşmesi ve İran'da yaygın olan Şîlikten yararlanmak istemesi de bunun bir sonucu olarak görülebilir.²⁰⁸ Kendisi gibi Şîî fikirlere sahip müridleriyle devlet kurma hayallerine girmiştir. Siyaseti iyi bildiği anlaşılan Cüneyd, Osmanlı yönetiminin Safevî dervişlere geçmişten beri gönderdiği hediyeleri göz önüne alarak Anadolu'ya geçmiş ve II. Murad'a hediyeler sunmuştur.²⁰⁹ II. Murat kısa zamanda onun iyi niyetli bir kişi olmadığını ya da Osmanlı toprakları üzerinde kötü emelleri olduğunu anlamış olmalı ki kendisine yüz vermemiştir. Bundan sonra Cüneyd, yüzünü Karamanoğulları'nın egemen olduğu Konya topraklarına çevirmiş ancak burada bulunan Zeyniyye tarikatı halifelerinden Abdüllatîf Kudsî, ilmiyle Cüneyd'in

²⁰⁵ Öngören, “Safeviyye”, 35/460.

²⁰⁶ Tahsin Yazıcı, “Cüneyd-i Safevî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/123.

²⁰⁷ Doğan Kaplan, “Şîliğin İran Topraklarında Egemenliği: Safeviler Öncesi Arka Plan ve Safevî Dönemi Şîleştirme Politikaları”, *Marîfe Dini Araştırmalar Dergisi* 8/3 (Aralık 2008), 184.

²⁰⁸ Kaplan, “Şîliğin İran Topraklarında Egemenliği”, 195.

²⁰⁹ Yazıcı, “Cüneyd-i Safevî”, 8/123.

üstesinden gelmiştir. Kudsi'nin Karamanoğlu İbrahim Bey'i uyararak bu zatın niyetinin sufilik olmadığını ona haber vermesi sonucu, İbrahim Bey onu yakalatmak istemiş ancak Cüneyd Konya'yı terk etmiştir.²¹⁰ Şeyh Cüneyd ile siyasi yönü ağır basan bir tarikat hâline gelen Safeviyye anlayışı, Cüneyd'in torunu Şah İsmail'in Şîî Safevi Devleti'ni kurmasına (1501) kadar etki etmiştir.

1.10. Kübreviyye

Tarikat, Necmüddîn-i Kübrâ Ahmed b. Ömer el-Hîvekî el- Hârizmî 'ye (ö. 618/1221) nispet edilir. Doğum tarihi net olmamakla beraber 1145 tarihinde Hârizm'in Hîve beldesinde doğmuştur. Kübrâ'nın, Şeyhi Ammâr Yâsir el-Bitlisî ile başlayan tarikat silsilesi Hz. Ali'ye ulaşır. Yâsir, Sühreverdiyye tarikatının pîri, Ebü'n-Necîb Sühreverdi'nin halifesi olması münasebetiyle Kübreviyye tarikatı, Sühreverdiyye'nin bir kolu olarak görülebilir. Bazı kaynaklar ise Kübreviyye silsilesini İsmâil el-Kasrî üzerinden Hz. Ali'ye ulaştırır.²¹¹

Necmeddîn-i Kübrâ gençlik yıllarında girdiği ilmî tartışmalardan hep galip çıkması sebebiyle "Kübrâ" lakabını almıştır. Şeyhi Ammâr Yâsir'in gözetiminde sülûkünü tamamladıktan sonra yine onun işaretiyle Harezmi'ye gitmiştir. Harezmi'ye geldikten sonra burada tarikat faaliyetlerini sürdürmüş ve birçok müridi olmuştur. Moğolların Harezmi'yi yakıp yıkmaya geldiğini duyunca beraberinde bulunan altı yüz kadar müridine Harezmi'yi terk etmelerini söylemiştir. Ancak kendisi burada kalarak Moğollarla savaşmış akabinde şehit düşmüştür (1221). Hz. Mevlânâ'nın babası Sultânü'l-ulemâ Bahâeddin Veled başta olmak üzere, birçok önemli müridi olmuştur. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, şehadeti sırasında kâfir Moğol askerinin saçını bırakmayan Necmeddîn-i Kübrâ için şu mısralarla ona bağlılığını anlatır:

*"Biz şöyle bir izzet kerem kavmindeniz;
Her nefesi bize hoşça kadeh sunarlar...
Biz, kıymetsiz müflislerden değiliz ki;
Bize efsun edip de zayıf tutalar..."*

²¹⁰ Öngören, "Zeyniyye", 44/80-81.

²¹¹ Hamid Algar, "Kübreviyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/500-506.

*Biziz, bir elde iman şarabı içen;
Bir elde kâfir perçemini tutanlar...*²¹²

Harezmi'yi terk etmelerini söyledikleri müridleri, Moğol İstilasından önce Anadolu'ya gelmişler ve burada tarikat adına faaliyette bulunmuşlardır. Konya'da ise önemli temsilcileri Bahâeddin Veled, talebesi Burhâneddin Muhakkık-ı Tirmizî (ö. 639/1241) olmuştur. Kübreviyye'nin Anadolu'daki temsilcileri arasında Necmeddîn-i Dâye ismini özellikle anmak gerekir. Çünkü o, gerek meşâyih gerekse halk arasında gayretleriyle tanınan bir sufi olmuştur. Bunun yanında Şeyh Şehâbeddin Sühreverdî tarafından I. Alâeddin Keykubad'a sunulmak üzere bir mektup almış ve Konya'da Hz. Mevlânâ, Sadreddîn-i Konevî gibi mutasavvıflarla görüşmüştür.²¹³ Sivas'ta bulunduğu sırada ünlü eseri *Mirsâdü'l-ibâd*'ı yazmış bunu Sultan Alâeddin'e takdim etmiştir. İlk defa Farsça olarak kaleme alınan eser, 1422 yılında Osmanlı Sultanı II. Murad tarafından *İrşâdü'l-mürîd ile'l-murad* ismiyle Türkçeye tercüme edilmiştir. Kübrevîlik, Yıldırım Bayezid'in damadı Emir Sultan ve onun halifeleri aracılığıyla XVI. yüzyılın başlarına kadar etkisini sürdürmüştür.²¹⁴

Tarikatın adap ve erkânı için Necmeddîn-i Kübrâ'nın *el-Usûlü'l-aşere* isimli risalesi önemlidir. Bu eser aynı zamanda birçok tarikatı da etkilemiş, İsmâil Hakkı Bursevî (ö. 1725) tarafından şerh edilmiştir. *Fevâ'hu'l-cemâl ve fevâtihu'l-celal* adlı eseri ise tasavvuf psikolojisine dair önemli eserdir. Tarikatta zikir cehrî ve bağdaş kurularak yapılır.²¹⁵

Anadolu'da tekkesi bulunmayan Kübrevîliğin Beylikler Dönemi Konya'sında adına rastlamamak ilginç değildir. Çünkü Kübrevîliğin diğer tarikatları mutlak manada etkilediği düşünüldüğünde, Beylikler Dönemi'nde adına rastlamasak da Hz. Mevlânâ'dan sonra sistemleşerek ortaya çıkan Mevleviyye'nin Kübrevîlik'ten izler taşıdığını söylemek gerekir.

²¹² Câmî, *Nefahâtü'l-üns*, 654.

²¹³ Mehmet Okuyan, "Necmeddîn-i Dâye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2006).

²¹⁴ Özköse, "Tasavvufi Zümrelerin Rolü", 260.

²¹⁵ Kara, *Tarikatlar Tarihi*, 229.

1.11. Yeseviyye

Yeseviyye tarikatı “Hâce Ahmed”, “Hazreti Türkistan”, “Pîr-i Türkistan” ünvanlarıyla anılan Ahmed Yesevî’ye (ö. 562/1166) nispet edilir. Kazakistan’ın Çimkent kenti yakınlarında bulunan Sayram kasabasında dünyaya gelmiştir. Ahmed Yesevî’nin doğum tarihi net olarak bilinmemekle beraber onun Yûsuf el-Hemedânî’ye (ö. 535/1140) intisabı düşünüldüğünde XI. yüzyılın sonlarında doğduğu kabul edilir. Kazakistan’ın Yesi bölgesinde ilk tahsiline başlamış ve burada Türk şeyhlerinden olan Arslan Baba’ya intisap etmiştir. Arslan Baba’nın vefatından sonra Buhara’ya giderek burada Yûsuf el-Hemedânî’nin müridi olmuştur. Mürşidinin vefatından sonra ilk iki halifenin ardından kendisi şeyhlik makamına oturmuştur. Bir süre sonra postnişinliği Abdülhâlik Gucdüvânî’ye (ö. 617/1220) bırakarak²¹⁶ Buhara’daki dergâhta talebeleriyle ilgilenmiştir. Tekrar Yesi’ye döndükten sonra burada halkın sıkıntı ve problemleriyle alakadar olmuş, hikmetli sözlerini bu dönemde söylemiştir. Hikmetler yoluyla henüz Müslümanlığı yeni benimseyen Türklere İslam’ı anlatarak onların kalplerine Müslümanlığın yerleşmesini sağlamıştır. Böylece Ahmed Yesevî, İslam dininin temellerini şiir diliyle anlatmaya çalışan ilk sufilerden biri olmuştur.²¹⁷

Ahmed Yesevî’nin ilk halifesi Mansur Ata, Türkler arasında en meşhur halifesi ise Süleyman Hâkim Ata’dır. Kendisinin ve halifelerinin gayretleriyle Yesevîliğin etkisi yalnızca Türkistan bölgesiyle sınırlı kalmamış, Moğol İstilasından önce Anadolu’ya gelen Yesevî dervişleri, Pîr-i Türkistan’ın öğretilerini Anadolu’ya taşımışlardır. Yurt tuttıkları Anadolu topraklarında zaviyeler oluşturarak tarikatın yayılmasına öncülük etmişlerdir.²¹⁸ Yeseviyye tarikatını Anadolu’da temsil edenler arasında Horos Dede, Avşar Baba, Pir Dede gibi bazı isimler sayılır.²¹⁹ XV. yüzyıl Konya’ında da Yesevî dervişlerinin varlığından söz edilir. Bunlar arasında Dediği Sultan ve Seydişehir’in kurucusu kabul edilen Seyyid Harun Velî gibi isimler

²¹⁶ Öksüz, *Pîr-i Türkistan*, 13-16.

²¹⁷ Harun Yıldız, “Türklerin İslamlaşma Sürecinde Ahmed Yesevi”, *Diyanet Aylık Dergi* 272 (Ağustos 2013), 52-55.

²¹⁸ Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, 87-88.

²¹⁹ Özköse, “Tasavvufi Zümrelerin Rolü”, 257.

vardır.²²⁰ Burada zikredilmesi gereken en önemli isimlerden biri de Bektaşî tarikatının kurucusu olan Hacı Bektâş-ı Velî'dir. (ö. 669/1271) O Ahmed Yesevî'nin halifesi olarak gösterilir. Ancak Âşıkpaşazâde *Tarihi*'nde, Hacı Bektâş-ı Velî'nin Vefâî şeyhlerinden Baba İlyâs-ı Horasânî'nin müridi olduğu belirtilmiştir. Yine Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde ismine sıkça rastladığımız "Geyikli Baba" adının Yesevî dervişi değil, Vefâî mensubu olduğu geçmektedir. Bu sebeple Anadolu'da Yeseviyye tarikatının varlığı şüpheli sayılmıştır.²²¹ Bütün bunlar ismi sayılan bir takım derviş zümresinin Yeseviyye tarikatından olmadığını gösterebilir. Ancak Anadolu'da Yeseviyye izleri yoktur demek yanlış olur. Çünkü Yunus Emre, Eşrefoğlu Rûmî, Aziz Mahmûd Hüdâyî gibi tekke şairlerinin şiirleri dikkate alındığında Yesevî etkisi bariz bir şekilde görünmektedir. Yine halk ozanlarının söylemleri de genelde Yesevî izleri taşımaktadır. Tam da burada Yesevîlik hakkında en kapsamlı çalışmayı yapan Köprülü'nün şu değerlendirmesini paylaşmak gerekir:

*"Hoca Ahmed Yesevi'yi takip edenler arasında tekke şairlerinden başka, edebi telakkilerinin esasını bilhassa tekkelerden almakla beraber, büsbütün mutasavvıf da sayılamayacak halk şairleri, yani ellerinde sazları tekke tekke, kahve kahve, şehir şehir dolaşan birtakım Âşıklar da yetişti. Eski Türk ozanların yerini alan bu bestekar muganni şairler ekseriyetle hiç medrese tahsili görmeyerek kendi kendilerine yetiştikleri için halkın zevkini, ruhunu daha iyi biliyorlar ve halk edebiyatından geniş ölçüde faydalanıyorlardı. Böyle iken, bunların hemen hepsi Yesevi veya Nakşbendi tarikatına da mensup olduklarından, tasavvuf hükümlerine ve sülûk adabına ait birçok şeyleri kulaktan öğreniyorlar ve inşad ettikleri eserlerde o gibi deyim ve kelimeleri tabi bol bol kullanıyorlardı."*²²²

Ahmed Yesevî'nin hikmetli sözlerini ihtiva eden en temel eseri *Divân-ı Hikmet* kabul edilir. Hikmetlerin muhtevası ise Allah'a (cc) dua, Hz. Peygamber'e ihtiram ve övgü, ibadetlerin önemi, dervişlerin halleri, âşıkların özellikleri, dünyanın değersizliği, sahte âlimlerin eleştirisi, şeriata uymayan tarikatın batıl oluşu gibi konulardan oluşmaktadır. *Divân-ı Hikmet*'den sonra onun öğretilerini üstlenen bir

²²⁰ Rıdvan Öztürk, "Dediği Sultan Adı ve Bir Yerelleştirme Örneği", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 74 (Haziran 2015), 120.

²²¹ Necdet Tosun, "Yeseviyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/487-490.

²²² Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, 169-170.

Yesevî dervişinin kaleme aldığı *Fakrnâme* isimli eser gelir ki *Divân-ı Hikmet*'in mensur mukaddimesi özelliği taşır. İki de Çağatay lehçesine sahiptir. Tarikatın adap ve erkân'ının kaynağı olan *Risâle der-Âdâb-ı Tarikat* ve kırk makamı açıklayan *Risâle der-Makâmât-ı Erba'in*, Farsça olarak kaleme alınmıştır.²²³

²²³ Öksüz, *Pir-i Türkistan*, 21.

2. Tasavvufi Akım ve Düşünce Yapıları

2.1. Ekberiyeye

Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye (ö. 638/1240) nispet edilen tasavvufi anlayıştır. Kurucusu İbnü'l-Arabî, Endülüs'te dünyaya gelmiş, ilk eğitimini burada almıştır. Onun tasavvuf yolundaki şeyhinin ise Ebu Medyen Mağribî olduğu söylenir. Dünyanın çeşitli yerlerine seyahatler yapmıştır. Kuzey Afrika üzerinden Mısır'a sonra Hicaz'a gitmiştir. Hac görevini yerine getirdikten sonra Anadolu'ya ve Konya'ya gelmiş burada Sadreddin Konevî'yi yetiştirmiştir. Onun vahdet-i vücûd anlayışını benimseyenler kendisine “Şeyh-i Ekber” demişlerdir. Bu ünvandan ötürü İbnü'l-Arabî'nin tasavvufi ekolü “Ekberiyeye” olarak adlandırılmıştır.²²⁴ Soyuna nispetle Hâtemiyeye ve Arabiyeye, mahlasından ötürü Muhyiyeye denmiştir.²²⁵ Ancak bu anlayışın daha çok Ekberiyeye olarak anıldığına şahit oluyoruz.

İbnü'l-Arabî'nin sistemleştirdiği vahdet-i vücûd anlayışı kendisinden sonra birçok tarikatta görülmüştür. Tasavvuf tarihinde böyle bir tarikatın olmadığını söyleyenlerle beraber Ekberiyeye'nin Kadirî tarikatının bir kolu olduğunu savunanlar da olmuştur.²²⁶ Nitekim *Nefehât*'da Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin şeyhlik hırka nispetinin bir vasıta ile Abdülkâdir-i Geylânî'ye, bir diğer nispetinin Hızır'a (as) ulaştığı belirtilmiştir.²²⁷ XIII. yüzyılda Konya ve Malatya arasında sekiz yıl kadar faaliyet gösteren İbnü'l-Arabî, tasavvuf anlayışını Anadolu'ya nakşetmiş kendisinden sonra Abdürrezzâk el-Kâşânî (ö. 736/1335) ve Dâvûd-i Kayserî (ö. 751/1350), Molla Fenârî gibi mutasavvıflarla onun vahdet-i vücûd anlayışı devam ettirilmiştir. İbnü'l-Arabî'nin Konya'ya en büyük mirası ise manevi oğlu Sadreddin Konevî olmuştur. Konevî, onun terbiyesinde ve görüşleri etrafında yetişmiş, şeyhinin tasavvuf anlayışını yaptığı çalışmalarla daha sarîh hâle getirerek Konya'da Ekberiyeye ekolünün yayılmasına öncülük etmiştir.²²⁸

²²⁴ Kara, *Tarikatlar Tarihi*, 225.

²²⁵ Mahmud Erol Kılıç, “Ekberiyeye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/544-545.

²²⁶ Kara, *Tarikatlar Tarihi*, 226.

²²⁷ Câmî, *Nefahâtü'l-iüns*, 818.

²²⁸ Öngören, “Tasavvuf Geleneği”, 272.

İbnü'l-Arabî'nin öğrencileriyle ilişkileri ve söylemleri dikkate alındığında ortada adı belli olmayan bir irşad faaliyetinin varlığı söz konusudur.²²⁹ Kendisinden sonra ortaya çıkan birçok tarikatta görülen vahdet-i vücûd anlayışı, onun diğer tarikatları ne denli etkilediğini ortaya koymaktadır. Bunda İbnü'l-Arabî'nin ortaya koyduğu eserlerin büyük tesiri olmuştur. Bilhassa bütün düşüncelerinin özeti konumunda olan *Fusûsü'l-hikem* adlı eserinin birçok şerhi yapılmış ve ilk Osmanlı müderrisi Dâvûd-i Kayserî tarafından okutulmuştur. Bununla beraber İbnü'l-Arabî'nin tasavvufî düşüncelerini en geniş şekilde açıkladığı *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye* isimli eseri, Molla Fenârî gibi mutasavvıflar tarafından kısmî olarak şerh edilmiştir.²³⁰

Ezcümle, İbn-i Arabî ile başlayan vahdet-i vücud anlayışı, Konya'da Sadreddin Konevî tarafından devam ettirilmiş, Osmanlı Devleti'nin ilk müderrisi olan Dâvud-ı Kayserî ile beraber İbn Arabî'nin vahdet-i vücûd düşüncesinin tohumları atılmış, Molla Fenârî ile birlikte bu anlayış daha da geliştirilmiştir. Nitekim Fenârî'nin, Sadreddin Konevî'ye ait olan *Miftâhu'l-gayb* isimli eserine yaptığı *Misbâhu'l-iîns* adlı şerhi, Ekberîlik anlayışına katkı sunan bir eser konumunda olmuştur.²³¹ Ayrıca Fenârî'nin bir dönem Karamanoğlu Mehmet Bey dönemi Konya'sında, faaliyet gösterdiği düşünüldüğünde, Ekberîlik anlayışı Molla Fenârî etkisiyle Konya'da devam ettirilmiştir.

2.2. Ahîlik

“Ahî” sözcüğü Arapça'da “kardeşim” anlamında kullanılmıştır. Bu anlam göz önüne alındığında nasıl bir muhteva içerdiği anlaşılabilir. Ahîlik toplumsal dayanışmanın, ekonomik kalkınmanın, birlik ve beraberliğin en önemli unsurlarından birini oluşturur. Ancak bu yapı birdenbire ortaya çıkmış değildir. Ahîliği daha iyi anlama adına onun kökenine inmek gerekir. O da Ahîliğin doğuşuna sebep olan Fütüvvet teşkilatıdır.

²²⁹ Kılıç, “Ekberîyye”, 10/544-545.

²³⁰ Öngören, “Tasavvuf Geleneği”, 272.

²³¹ Betül Gürer, “Molla Fenârî'nin Osmanlı Medrese Geleneği ve Osmanlı Düşüncesi Üzerindeki Tesirleri”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 39/39 (Ağustos 2015), 137.

Fütüvvet, “fetâ” kelimesinden türeyen “genç”, “yiğit”, “cömert” gibi anlamlara gelir.²³² Sufiler, fütüvvetin anlamı konusunda çeşitli tanımlar yapmışlardır. Bu kavramı ve içerdiği anlamı daha iyi anlama adına zâhidlerin birkaç tanımlamasından bahsetmek gerekir.

Kuşeyrî (ö. 465/1072), "*Fütüvvetin esası insanın ebedî olarak (başkası için ve) başkasının işinde çalışmasıdır.*"²³³

Fudayl b. İyâz (ö. 187/803), "*Fütüvvet dostların kusurlarını hoş görmektir.*"²³⁴

Ebu Bekir Verrâk (ö. 280/893), "*Fetâ, hasmı bulunmayan kimsedir.*"²³⁵ Yani fütüvvet sahibi, o kadar güzel ve kâmil bir ahlaka sahiptir ki kimse ona hasımlık yapamaz.

Muhammed b. Ali Tirmîzî (ö. 320/932), "*Fütüvvet, Rabb'in (rızası) için nefsine hasım olmandır.*"²³⁶

Sufilerin bu tanımları göz önüne alındığında Fütüvvet, İslam'ın sosyal hayatta önem verdiği birlik ve beraberliğin, başkasını kendisine tercih etme anlayışı olan îsâr'ın ve yardımlaşmanın özünü oluşturmaktadır. Sayılan bütün bu erdemler, sadece Arap toplumunda değil, İran ve Türk toplumlarında görülmüştür. Ancak bu teşkilatın dağınkılığının getirdiği zorluklar onu bir araya getirmeyi mecbur kılmıştır. Abbâsî Halifesi Nâsır Lidînillah, dağınkı hâlde bulunan bu teşkilat yapısını birleştirmek istemiş ve kendisi de bu yapıya dâhil olduktan sonra Anadolu başta olmak üzere hükümdarlara elçiler göndermiştir. Bu elçilerden birisi daha önce bahsi geçen Şeyh Sühreverdî'dir.²³⁷ Sühreverdî, Konya Sultanı İzzeddin Keykâvus'un (ö.

²³² “Fütüvvet”, *Temel İslam Ansiklopedisi*, ed. Mustafa Demiray (İstanbul: TDV-İSAM Yayınları, 2020), 3/105.

²³³ Abdülkerim Kuşeyrî, *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risâlesi* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2019), 305.

²³⁴ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, 306.

²³⁵ Kuşeyrî, *A.g.e.*, 306.

²³⁶ Kuşeyrî, *A.g.e.*, 306.

²³⁷ Haşim Şahin, “Türkiye Selçuklu, Beylikler ve Erken Osmanlı Döneminde Ahîler”, *Hz. Peygamber ve Fütüvvet*, ed. Muhammed Bedirhan (İstanbul: Nefes Yayınları, 2019), 141.

616/1219)²³⁸ fütüvvet elbisesi giymesine vesile olmuştur. Dolayısıyla Fütüvvet anlayışının Konya'ya girişi I. İzzeddin Keykavus döneminde olmuştur. Bu anlayış sadece yönetim tarafından kabul görmemiş, zamanla Ahîlik adı altında ulema, zanaat erbabı, sufiler ve halk tarafından benimsenmiştir.

Ahîlik teşkilatının Anadolu'daki kurucusu "Ahî Evran" ismiyle bilinen Şeyh Nasîrüddin Mahmûd b. Ahmed el-Hûyî'dir (ö. 659/1261). Ahî Evran'ın Anadolu'ya ve Konya'ya gelişi ise, Anadolu'da fütüvvet teşkilatının yayılmasında önemli rol oynayan aynı zamanda I. Gıyaseddîn Keyhüsrev'in üstadı olan Mecdüddin İshak sayesinde olmuştur. Şeyh İshak, 1205 tarihinde hac dönüşü Bağdat'a uğrayıp dostu Ahî Evran'ı, Şeyh İbnü'l Arabî'yi ve Evhâdüddîn-i Kirmânî'yi Anadolu'ya getirmiştir. Mesleği debbağcılık olan Ahî Evran, kısa süre sonra esnaf teşkilatı hüviyeti taşıyan Ahîliği kurmuştur. Sultan I. Alâeddin döneminde Konya'ya gelerek burada esnaf teşkilatının lideri olmuş ve Debbağlar Çarşısı'nda bulunan hankâhta esnafın dinî eğitimiyle ilgilenmiştir. Böylece Ahîlik, Konya başta olmak üzere, Kırşehir, Denizli gibi şehirlerde yoğun olarak faaliyet göstermeye başlamıştır.²³⁹

Anadolu'nun neredeyse bütün şehirlerinde faaliyet gösteren Ahîliğin Konya tarihi açısından önemli bir yeri vardır. Konya'da merkezî yönetimin otoritesini kaybetmesi sonucu 1240 yılında vuku bulan Babaî isyanı ve ardından yaşanan Köseadağ (1243) mağlubiyeti, devleti içinden çıkılmaz bir hâle sürüklemiş ve bu durum Konya'nın savunulamaz hâle gelmesine sebep olmuştur. Ahîler ise yaşanan bu otorite boşluğunu doldurmak için ellerinden geleni yapmışlardır.²⁴⁰ Anadolu Selçuklu Devleti'nin son dönemlerinde oynadıkları bu önemli rolü, Beylikler Dönemi'nde de devam ettirmişlerdir. Karamanoğlu Bedreddin Bey'in Konya hakimiyeti döneminde (1348-1349) bu şehirde bulunan İbn Battûta, hükümdar şehirde yokken Ahîlerin hükümdar gibi davrandıklarını ve sözlerine itibar edildiklerini söylemiştir.²⁴¹ Hatta dönemin Ahî şeyhi, Tâceddin Kalemşah'ın zaviyesinde ağırlanır ve kendisine ihtiram gösterilir.²⁴² Bununla birlikte Konya'da

²³⁸ Efe, *Anadolu Selçuklu Sultanları*, 36.

²³⁹ "Ahî Evran", *Temel İslam Ansiklopedisi*, ed. Mustafa Demiray, 2020, 1/137.

²⁴⁰ Şahin, "Fütüvvet", 143.

²⁴¹ İbn Battûta, *Seyahatnâme*, 1/415.

²⁴² İbn Battûta, *Seyahatnâme*, 1/412-413.

Ahî Evran'dan itibaren dört ahî zaviyesinden bahsedilir. Bunlar: Lala Hankahı, Ziya Hankahı, Ahi Gühertaş Tekkesi, Mesud b. Şerefşah Hankahı'dır.²⁴³ İbn Battûtâ, Konya ziyaretinde bu zaviyenin büyük bir yapı olduğunu haber verir. Ancak bu yapının ismi hakkında herhangi bir bilgi vermez.

Ahîler, silsilelerini Hz. Ali vasıtasıyla Hz. Peygamber'e (sav) ulaştırırlar. Diğer tarikatlardaki hırka giyme anlayışı, Ahîlikte şalvar giyme şeklindedir. Buna "fütüvvet şalvarı" derler. İçlerinde pek çok aydın insanların da bulunduğu bu tasavvufi zümrenin²⁴⁴ belli başlı esasları vardır. Fütüvvetnâmelerde geçen bu prensiplerin bir kısmı şu şekildedir:

- "Namazı bırakmamak.*
- Hakka ve hukuka hakkaniyete riayet etmek.*
- Dünya yaşamına esir olmamak.*
- Hayâ (ar, utanma) sahibi olmak.*
- Nefsin esiri olmamak.*
- Helal yoldan kazanmak.*
- Muhtaç ve düşkün olan kimselere yardımda bulunmak.*
- İyiliği emretmek, kötülükten alıkoymak.*
- İyi huylu ve güzel ahlaklı olmak.*
- Hata ve kusurları daima kendi nefsinde aramak.*
- Maiyetinde ve hizmetindekileri korumak ve gözetmek.*
- Allah'ın emir ve yasaklarına uymak.*
- İçi dışı, özü sözü bir olmak.'*²⁴⁵

Ahîlik XIV. asrın son dönemlerine doğru, Anadolu ve Konya'da tasavvufi bir hareket olma özelliklerini yavaş yavaş kaybetmeye başlamış ancak bir esnaf teşkilatı

²⁴³ Doğan Yörük, "XV. yüzyıl Karaman Topraklarında Ahiler ve Ahi Vakıfları", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 20 (Ağustos 2008), 671.

²⁴⁴ Yılmaz, *Tasavvuf*, 134.

²⁴⁵ Çağatay Yasin Karaboğa, "Bir Medeniyet Projesi Ahilik", *Diyanet Aylık Dergi* 305 (Mayıs 2016), 48-49.

olarak varlıklarına devam ettirmişlerdir. Balkanlarda ise tasavvufi zümre olma özelliklerini muhafaza ederek orada faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.²⁴⁶

2.3. Kalenderîlik

Dünyayı ve dünyaya ait işleri umursamayan, yaşadığı toplumun ve sosyal düzenin inanç ve geleneklerine muhalif olan, bu durumu gerek yaşayış gerekse tarz olarak yansıtan zümreye Kalenderîler demişlerdir. Melâmî meşrebe benzer özellikler taşıyan Kalenderiyye anlayışı, Cemâleddîn-i Sâvî'ye (ö. 630/1233) nispet edilir. Sünnî olan Osman Rûmi isimli bir şeyhe intisap etmiş ve tasavvuf yoluna girmiştir. Daha sonra Moğol İstilasını sebebiyle Şam'a gelmiş burada Celâl-i Dergezînî isimli biriyle arkadaşlık kurarak açtığı zaviyede tıpkı onun gibi yarı çıplak bir vaziyette yaşamaya başlamıştır. Halkın tepkisi üzere Mısır'a giden Sâvî burada ölmüştür.²⁴⁷

Kalenderiyye anlayışını Cemâleddîn-i Sâvî'den önceye götürmek mümkündür. Nitekim Horasan'da X. yüzyıldan itibaren ortaya çıkan ve Kalenderî bir özellik taşıdığı ifade edilen Baba Tâhir-i Üryân,²⁴⁸ Kalenderîliğin Sâvî'den önce Orta Asya bölgesindeki varlığını göstermektedir. Kalenderîlerlerde özellikle Cevlekîyye kolunda, dört vuruş anlamına gelen “çârdarb” meşhur bir uygulamadır. Bu ritüele göre saç, sakal, bıyık ve kaşlar tamamen usturayla kesilir. Bu uygulamayla kendilerini toplumdan soyutlama ve toplum nazarında tiksinti uyandırma amaçlanmıştır. Ancak bu ritüelin daha önceki Kalenderîlerde olmadığı bilinmekle beraber XII. yüzyılın ikinci yarısından sonra ortaya çıktığını belirtmek gerekir.²⁴⁹

Cemâleddîn-i Sâvî'nin ölümünden sonra Muhammed-i Belhî Muhammed-i Kürdî ve Ebû Bekr-i Niksârî gibi önemli halifeleri bu anlayışı devam ettirmişlerdir. Tarikatın Anadolu sahasındaki en önemli temsilcisi ise Ebû Bekr-i Niksârî'dir.²⁵⁰ Niksârî 1205-1206 yıllarında Şam'dan ayrılıp Konya'ya gelmiştir. Eflâkî tarafından

²⁴⁶ Hasan Kâmil Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar* (İstanbul: Ensar, 2019), 139.

²⁴⁷ Nihat Azamat, “Kalenderiyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/253.

²⁴⁸ Büşra Bağcı, “Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Döneminde Kalenderî Gruplar”, *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi* 3/2 (Aralık 2020), 241.

²⁴⁹ Tahsin Yazıcı, “Çârdarb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/226-227.

²⁵⁰ Azamat, “Kalenderiyye”, 24/254.

"Cevlakî" olarak nitelendirilen Niksârî, Hz. Mevlânâ ile yakın bir ilişki kurmuştur. Mevlânâ'nın vefat etmesinin ardından (1271) Cevlakîler, "hay, hu" ederek üzüntülerini göstermişlerdir.

Kalenderîler, kurdukları zaviyeler vasıtasıyla Hindistan, İran ve Anadolu'nun çeşitli yerlerinde faaliyet göstermişlerdir. Kalenderî halifesi olduğu bilinen Niksârî'nin yanı sıra Şems-i Tebrîzî ve Fahreddîn-i Îrâkî gibi isimler Kalenderî meşrepli ve fiilî uygulamaların temsilcisi olarak kabul edilir. Hz. Mevlânâ'nın Kalenderîliğe karşı sempati uyandırmasını sağlayan da Şems-i Tebrîzî'dir. Ancak bu onun vahdet-i vücûd anlayışına gölge düşürmez. Denilebilir ki Hz. Mevlânâ, Şems'te gördüğü kalenderî tavra hayran kalmıştır.²⁵¹

Kalenderîlerin Anadolu ve Konya'daki varlığı yalnızca Hz. Mevlânâ dönemiyle sınırlı kalmamış, Beylikler Dönemi'nde de birçok yerde faaliyetlerine devam etmişlerdir. XV. yüzyıl tahrir defterlerinden hareketle Konya'da Kalenderî zaviyelerine rastlanmakta ve onların yoğun olduğu gözlemlenmektedir. Şeyh Osman Rûmî Zaviyesi, Beyşehir Kalenderî Zaviyesi bunlardan birkaçıdır. Muhtemelen Niksârî'nin halifeleri vasıtasıyla inşa edilen zaviyeler,²⁵² XV. yüzyıl Konya'sında faaliyet göstermiş ve Karamanoğlu İbrahim Bey tarafından bizzat desteklenmiştir. Hatta bu dönemde Konya merkezde bulunan bir Kalenderî zaviyesinden bahsedilir. Karamanoğlu İbrahim Bey döneminde (1423-1464), onun emirlerinden Turgutoğlu Pir Hüseyin Bey'in vakfiyesinden bu zaviye ve zaviyenin şeyhi hakkında bilgi alıyoruz. Tarihî süreç içerisinde zaviyenin çeşitli isimlerine rastlanılmıştır. İlk başta, "Halkabegüş Kalenderiye Zaviyesi" olarak adlandırılan bu zaviye sonradan "Kazıklı Tekke" ismini almıştır. tekkenin şeyhi ise, Süleyman oğlu Bedreddin Mahmud el-Cevlakî'dir.²⁵³ Ancak kendisi ve faaliyetleri konusunda fazlaca bir bilgi yoktur. Burada dikkat çeken bir başka husus bazı zaviyelerin Mevlevî Dergâhı'na bağlandığı bilgisidir.²⁵⁴ Bu da o dönemde Mevlevîler ile Kalenderîlerin yakın ilişki içerisinde

²⁵¹ Ahmet Yaşar Ocak, *Türk Sufiliğine Bakışlar* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1996), 93-94.

²⁵² Sadullah Gülten, "Tahrir Defterlerine Göre Anadolu'da Kalenderîler ve Haydarîler", *Tarih Araştırmaları Dergisi* 31/52 (Ekim 2012), 39-40.

²⁵³ Şükrü Taşdelen, *Vakfiyelere Göre Beylikler Dönemi Turgutoğulları* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2019), 68.

²⁵⁴ Gülten, "Anadolu'da Kalenderîler ve Haydarîler", 45-48.

olduğunu göstermektedir. Çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde bu konuda daha geniş izahat yapılacaktır.

Kalenderîlerin yaşam biçimi ve tarzı dikkate alındığında onların Sünnî mi yoksa gayrisünnî mi bir tasavvuf yapısında olduğu merak konusu olmuştur. İbnü'l-Hatîb, onların helal ve haram ayırımı yapmadıklarını, namaz kılmadıklarını, hiçbir küfürden kaçınmadıklarını söylerken²⁵⁵ bu zatı, “aşırı sünnî” diye niteleyen Ocak, Kalenderîlerin bazılarında bu haslet olmakla beraber hepsini kapsamadığını ima etmiş, Kalenderî zümresiyle iyi ilişkiler kuran Hz. Mevlâna'nın bu zümrenin bozulmuş, kaba hâlini yansıtan popüler Kalenderîliğe karşı olduğunu belirtmiştir.²⁵⁶ Bununla beraber Kalenderîyeye zümresinde melâmet, fakr ve tecerrüd ile birlikte Şîî ve Hurufî etkiler olduğu söylene de bu özelliklerin az da olsa Sünnî tarikatlarda bulunmasından dolayı ayırıcı bir tespit değildir. İbadetlere karşı duyarsızlık suçlaması da Kalenderîlerin tamamına mal edilmesi uygun değildir. Nitekim Cemâleddîn-i Sâvî'nin *Menâkıb*'ta belirttiği üzere Celâl-i Dergezî ile beraber vakit namazlarını kıldıkları, Barak Baba'nın ibadet ve namaz hususunda oldukça titiz olduğu ve namaz kılmayan müridlerini cezalandırdığı geçmektedir. Bütün bunlar Kalenderîlerin tamamının ibadet noktasında duyarsız olduğunu göstermemekle beraber bu konudaki eleştirilerin belirli düzeyde payı vardır. Osmanlı'nın kuruluş döneminde Kalenderî zümresinden olduğu iddia edilen Geyikli Baba, Doğlu Baba gibi isimler, Orhan Gâzî dönemindeki fetih hareketlerine katılmış bunun neticesinde beyler tarafından kendilerine zaviye açılmasına izin verilmiştir. Ancak bazı isimler yönetim tarafından zaman zaman teftiş edilmiş ve gayrisünnî faaliyetlerinin tespiti sağlandığında beylik dışına çıkarılmışlardır.²⁵⁷

II. Bayezid döneminin başlarına kadar Osmanlı Devleti ve Kalenderîler arasındaki ilişkilerin olumlu seyrettiği bilinmektedir. Kalenderîlerin Osmanlı Devleti'nin resmî Sünnî propagandasına karşı olmaları sebebiyle bir dönem devlete karşı tavır almışlardır. Ta ki bu durum Şeyh Bedreddin Simâvî isyanı'na kadar

²⁵⁵ Azamat, “Kalenderîyeye”, 24/254.

²⁵⁶ Ocak, *Türk Sufiliğine Bakışlar*, 94.

²⁵⁷ Azamat, “Kalenderîyeye”, 24/255.

devam etmiştir. Ocak'a göre bu kalkışma, Bâbâî isyanı'ndan sonra en büyük ikinci isyandır. Ayrıca her iki ayaklanma da Alevîliğin oluşmasına kaynaklık etmiştir.²⁵⁸

Sonuç olarak denilebilir ki, Cemâleddîn-i Sâvî Melâmîlik özelliği taşıyan Kalenderiyye zümresini tarikatlaştırmış ve kendisi de bu tarikatın pîrî gösterilmiştir. Ancak bir tasavvufî zümrenin tarikat hüviyeti kazanabilmesi için Hz. Peygamber'e ulaşan bir silsilesinin olması gerekir. Cemâleddin Sâvî'nin bu anlamda bir silsilesi olmadığına göre Kalenderiyye zümresini bir tarikattan ziyade tasavvufî akım olarak değerlendirmek herhâlde yanlış olmaz.

2.4. Haydarîlik

Kurucusu Kutbüddin Haydar'a (ö. 618/1221) nispetle Haydariyye olarak bilinen tarikat, dervişlerinin Kalenderî meşrebe sahip olmasından dolayı Kalenderî zümresinin bir kolu mahiyetinde anılır. Aslında kalendermeşrep sufilerin bir kısmı daha önce ayrıntılı olarak anlattığımız Cemâleddîn-i Sâvî'ye intisap ederek Cevlekîyye ismiyle bilinen tarikatı meydana getirirken yine Kalenderî özellik taşıyan sufiler, Horasan bölgesinde Haydariyye tarikatını meydana getirmişlerdir. Bunun yanında Haydarîlerin de ilginç huyları vardır. Kutbüddin Haydar ve dervişleri, sakallarını kesip yalnızca bıyıklarını bırakmışlar,²⁵⁹ bileklerine, boyunlarına, kulaklarına demir halkalar takmışlardır.²⁶⁰ Bu garip tarzlarıyla Sâvî'nin müridlerine oldukça benzerler. Ancak bıyık farkıyla Kalenderîlerden ayrılırlar.

Horasan, İran ve Anadolu'da mevcudiyeti bilinen Haydarîler, Anadolu'ya tıpkı Kalenderî gruplar gibi Moğol İstilasından önce gelmişlerdir.²⁶¹ Vâhîdî'nin verdiği bilgilere göre Haydarîlik, Horasan'da ortaya çıkışından üç asır sonra Anadolu'ya ulaşmıştır. O, Haydarîlerin yukarıda anlattığımız benzer özelliklerini anlatır:

²⁵⁸ Ocak, "Babaîler İsyanından Kızılbaşlığa", 42-43.

²⁵⁹ Tahsin Yazıcı, "Haydariyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/35.

²⁶⁰ İbn Battûta, *Seyahatnâme*, 1/565.

²⁶¹ Babinger - Köprülü, *Anadolu'da İslamiyet*, 49.

*"Haydarî dervişlerinin bıyıkları dudaklarını örtmekte, at sineğine benzeyen yüzlerinde sülük gibi uzanan bıyık uçları çenelerine indikten sonra kıvrılarak kulak dibine kadar uzanmaktadır. Başlarında bir tutam saç, kulaklarında kalaydan bir küpe, boyunlarında tavk-ı Haydarî denilen demir halka, ayaklarında zincir vardır. Yanlarında bir çan asılı olup raksettikleri zaman acayip sesler çıkarır, yarı çıplak dolaşırlar."*²⁶²

Haydarîlerin ortaya çıktıkları Horasan'da kenevirin (esrar) kullanımını yaygınlaştırdıkları İran, Irak, Suriye yoluyla Anadolu'ya gelerek esrarı tanıttıkları rivayet edilmekle beraber, bunun Şeyh Haydar'ın vecde yükselmek için bir araç olarak kullandığı ifade edilir. Başka bir görüş ise Şeyh'in böyle bir uygulamasının olmadığı ve bunun Horasan ahalisinin bir safsatası olduğu görüşüdür.²⁶³

Kudbeddîn Haydar'ın ikinci nesil halifesi kabul edilen ve Hz. Mevlânâ döneminde Konya'da yaşayan Hacı Mübârek-i Haydarî, bu zümrenin Konya'daki ilk temsilcisi kabul edilebilir. Gerek Konya'da gerekse Anadolu'nun çeşitli yerlerinde fikrî yapılarının kalıcılığı için birçok zaviye oluşturmuşlardır. Tahrir defterlerinden hareketle Konya'da ve Beyşehir'de bulunan ve "Haydarîhâne" adı verilen bu zaviyelerin varlığı tespit edilmiştir. Bu zaviyeler muhtemelen ya halifelerin bizzat kendisi ya da onların teşvikiyle müridler aracılığıyla yapılmıştır. Tüm gelirleri, Karamanoğlu İbrahim Bey tarafından avarız ve tekâliften muaf tutulmuştur.²⁶⁴

Haydarîler, XV. yüzyıldan sonra kendilerine benzeyen Şemsîler, Edhemîler, Abdalân-ı Rum gibi zümrelerle beraber toplumsal hayattan izleri silinmiş ancak bazı gelenek ve yapıları Bektaşîliğin içinde devam etmiştir.²⁶⁵

2.5. Bektaşîlik

Bektaşîliğin kurucusu Hacı Bektâş-ı Velî (ö. 669/1271) kabul edilir. Ocağın ifadesine göre Bektaşîlik, Babaî hareketinin bir araya getirdiği heterodoks topluluklardan biri olan Haydariyye tarikatının içinde Rum Abdalları'ndan Abdal

²⁶² Yazıcı, "Haydariyye", 17/35.

²⁶³ İbn Battûta, *Seyahatnâme*, 1/460-461.

²⁶⁴ Gülten, "Anadolu'da Kalenderîler ve Haydarîler", 41-42.

²⁶⁵ Yazıcı, "Haydariyye", 17/36.

Musa tarafından, Hacı Bektâş-ı Velî'nin anlayışı etrafında geliştirilmiştir.²⁶⁶ 16. yüzyılda ise Balım Sultan aracılığıyla tarikat haline getirilmiştir. Dolayısıyla ilk çıktığı dönemlerde bir tarikat hüviyetinde değildir. Denilebilir ki bu anlayış, 13. yüzyılın ortalarında Hacı Bektaş-ı Velî tarafından Baba İlyas Horasani'nin müridi sıfatıyla temsil edilmiştir.²⁶⁷ Zamanla köklerini salmış ve Anadolu'nun çeşitli yerlerinde tarikat olarak faaliyet göstermiştir.

Bektaşîlik hakkında yapılan çalışmalar, onun Kalenderiyye, Haydariyye, Yeseviyye gibi birçok tarikattan beslendiğini ortaya koymuştur. Nitekim Hacı Bektâş-ı Velî, Ahmet Yesevî'nin öğretilerini Anadolu'da yayan mutasavvıflardan biri olmuştur. Daha çok Kalenderî anlayışı içerisinde şekillenmesine rağmen, 16. yüzyılda Kalenderîliğin önüne geçerek müstakil bir tarikat halini almıştır. Hatta 17. yüzyılda Osmanlı ve Batı kaynaklarında Kalenderiyye zümresi hakkında herhangi bir bilginin olmaması, Kalenderiyye anlayışının önemini yitirdiğini ve Bektaşîliğin değer kazandığını gösterir. Yine Bektaşîliğin temel dayanağını oluşturan ve Şeyh Edebalı etkisiyle Osmanlı Devleti'nin ortaya çıkmasına vesile olan bir diğer tarikat Vefâîliktir. Bir başka ifadeyle Bektaşîlik, Yeseviyye, Vefâiyye ve Haydâriyye gibi tarikatları kendi anlayışında yoğunlaştırarak ortaya çıkmıştır.²⁶⁸

Bektaşîlik, Hacı Bektâş-ı Velî döneminden itibaren diğer tarikatlarla etkileşim içerisinde olmuştur. Bunlardan biri de Mevlevîliktir. Belki de her iki tarikatın Horasan melâmîliğinden beslenmesi bu etkileşimi zaruri kılmıştır. Ancak Mevlânâ döneminden başlamak üzere Konya'da Mevlevîliğin baskın bir tarikat olması, Bektaşîliğin burada yayılmasını zorlaştırmıştır. Bektaşîlik daha çok Kırşehir, Yozgat, Sivas, Tokat, Amasya gibi şehirlerde kendine yer bulmuştur.²⁶⁹ Bununla birlikte Konya'da Bektaşîlerin bulunmaması sebebiyle tekke boş durmuş ve tekke şeyhi tarafından tarikat sembolik olarak temsil edilmiştir. Konya'da tarikatın sembolik olarak temsil edildiği bu yapılardan biri Ali Gav Tekkesidir. Bektaşîlere ait bir yapı olduğu için buraya Bektaşî kökenli şeyhler atanmıştır. 1826 tarihinde Bektaşîliğin

²⁶⁶ Ahmet Yaşar Ocak, *Türk Sufiliğine Bakışlar* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1996), 20.

²⁶⁷ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, 1/64.

²⁶⁸ Ahmet Uğur, *Klâsik Türk Edebiyatında Bektaşîlik* (Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Velî Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 57-58.

²⁶⁹ Ocak, *Türk Sufiliğine Bakışlar*, 60.

yasaklanmasının ardından bu yapı, Mevlevîlere tahsis edilmiştir.²⁷⁰

Bektaşîliğin bu tekkede göstermelik olarak temsil edilmesinden olsa gerek kaynaklarda tekke şeyhlerinin ismine rastlanılmamıştır. Ancak Konya'da ismi Bektaşîlikle anılan birkaç musatavvıfı burada zikretmekte fayda vardır. Bu isim, Konya'nın Ilgın ilçesinde Turgutlu boyu arasında yaşamış ve halk arasında evliya olarak kabul edilmiş Dediği Sultan'dır. Doğum ve ölüm tarihi bilinmediğinden yaşadığı dönem tartışmalıdır. Onun Hz. Mevlânâ döneminde yaşadığı belirtilmekle²⁷¹ beraber Karamanoğlu Alâeddin Bey döneminde de hayatta olduğuna dair ismi geçer.²⁷² Konya merkezde evladı Toruncan tarafından bir tekke inşa edilmiştir. Bu tekke, Karamanoğlu İbrahim Bey tarafından her türlü vergi ve tekliften muaf tutulmuştur. Hakkında yeterli bilgi bulunmayan Toruncan Sultan, muhtemelen o dönemde zaviyenin şeyhidir. Osmanlı Dönemi Konya'sında ise Toruncan'ın oğlu Saru Çelebi zaviyenin şeyhliğini üstlenmiştir.²⁷³ Yine halifelerinden Mürsel Yatağan Doğanhisarda bir zaviye kurmuştur.²⁷⁴ Kurulan bu zaviyeler ve şeyhleri hakkında bilgiler kısıtlıdır ancak tüm bunlar, Konya'da az da olsa Bektaşîlik izlerini ortaya koymaktadır.

²⁷⁰ Yusuf Küçükdağ - İbrahim Hakkı Akman, "Konya'da Ali Gâv Tekkesi, Vakıfları ve Vakfiyeleri", *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi* 10/19 (2015), 19.

²⁷¹ Ahmet Taşğın, "Konya ve Çevresinde Alevi Bektaşî Ocaklarının İzleri", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 66 (Temmuz 2013), 222.

²⁷² Mehmet Ali Uz, *Konya Alimleri ve Velileri*, ed. Hasan Yaşar (Konya: Meram Belediyesi Yayınları, 2015), 165.

²⁷³ Konyalı, *Konya Tarihi*, 616.

²⁷⁴ Taşğın, "Konya ve Çevresinde Alevi Bektaşî Ocaklarının İzleri", 222.

3. Tarikat Şeyhleri / Temsilcileri

XIII. yüzyılda vuku bulan göç hareketinin, XIV ve XV. yüzyıl Konya'sına önemli ölçüde yansması olmuştur. Göç unsuru içerisinde bulunan mutasavvıflar, Konya'da kendi tekke ve zaviyelerini oluşturarak irşad faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Kimi dervişler, halifeleri aracılığıyla tarikatlarının başka yerlere de ulaşmasını sağlamışlardır. Burada İlhanlılar'ın ve Karamanoğullarının hüküm sürdüğü dönemlerde Konya'da bulunan tarikat şeyhleri ve temsilcileri hakkında bilgiler verilecektir.

3.1. Mevlevî Şeyhleri

Bilindiği gibi Konya Hz. Mevlânâ'nın şehridir. Mevlânâ'nın soyundan gelen evlatları bu şehirde dünyaya gelmiş ve onun öğretilerini üstlenmişlerdir. Dolayısıyla Mevlevîlik Konya'da doğmuş ve Hz. Mevlânâ'nın öğretileri Konya'dan başlamak üzere dünyanın dört bir yanına yayılma imkânı bulmuştur.

Selçuklular sonrası, İlhanlılarla başlayan ve Karamanoğullarıyla devam eden Beylikler Dönemi Konya'sında, Sultan Veled, Ulu Ârif Çelebi, Âbid Çelebi, Hüsâmeddin Vâcid Çelebi, Emir Âdil Çelebi, Emir Âlim-i Sâni, II. Ârif Çelebi, Pir Âdil Çelebi olmak üzere toplam sekiz Mevlevî şeyhi, postnişinlik makamında oturmuşlardır.

3.1.1. Sultan Veled

Mevlevî tarikatının kurucusu kabul edilen Sultan Veled, (ö. 712/1312) 1226 tarihinde Lârende/Karaman'da dünyaya gelmiştir.²⁷⁵ İlk tahsilini Konya'daki akıncı medresesinde yaptıktan sonra babası onu ilim tedrisi için Şam'a göndermiştir.²⁷⁶ Sultan Veled, her hususta babası Mevlânâ'nın izinden giderek önce Şems'e sonra babasının işaretiyle Selâhaddîn Zerkûbî'ye ve Hüsâmeddin Çelebi'ye (ö. 683/1284) tabi olmuştur.²⁷⁷ Hz. Mevlânâ'nın vefatının ardından, Çelebi Hüsâmeddin ve

²⁷⁵ Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik* (İstanbul: İnkılâp Yayın, 2018), 42.

²⁷⁶ Hasan Özönder, *Konya Velileri* (Konya: Arı Basımevi, 1980), 86.

²⁷⁷ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, 43.

Mevlânâ muhipleri, Sultan Veled'i babasının makamına geçirmek istemiştir. Çelebi Hüsâmeddin'in bu arzusu *Nefehât*'da şöyle geçer:

*"Dilerim ki, bugünden sonra, babanın yerine oturasın. İhlas sahiplerini ve müridlerini irşad edesin. İstikamet üzre, bizim şeyhimiz olasın. Ben senin yanında örtünü örtünüp köleliğini edeyim..."*²⁷⁸

Ancak Sultan Veled, bu ısrarlara rağmen Hüsâmeddin Çelebi'ye tabi olmaya devam etmiştir. Ona derin bir muhabbet beslediği anlaşılan Sultan Veled, *İbtidânâme* isimli eserinde, Hüsâmeddin Çelebi'nin vefatının ardından kendisinden hasretle bahseder:

*"Hepimiz o padişahın gölgesi altında şeytanın düzeninden, yanılmadan ve suçtan emindik. On küsür yıl sonra bir gün ansızın hastalandı ve Tanrıya kavuştu. Veled yetim çocuk gibi yapayalnız kaldı, ağlamaya, inlemeğe koyuldu, korkudan zayıfladı. Ovada kalmış çocuk gibi sığınacak bir yeri, esirgeyici bir adamı yoktu, tıpkı o çocuk gibi şaşırıp kalmıştı. O anda kendisinden ümidini kesti de karanlık bir âlemde ve gam kuyusunda kalakaldım dedi. Derdinden, öyle bir sevgilinin ayrılığında başını taşlara vurmada, her an hâline ağlamada, bu yasla ne olacağım ben, hâlim nereye varacak demede, yol gösterenim gitti, nasıl yol alacağım, onun varlığı bulunmadıkça şeytandan nasıl başımı kurtaracağım, nereye yüz tutayım, kime yapışayım, çarem nedir, tedbirim ne diye feryad etmedeydi..."*²⁷⁹

Sultan Veled, Hüsâmeddin Çelebi'nin vefatının ardından Hz. Mevlânâ döneminde bir nüve hâlinde bulunan Mevlevîliği kurumsallaştırarak yaymaya başlamıştır. Bir müddet sonra babasının yolundan gitme mecburiyetinde kalmış olacak ki Şeyh Kerîmüddin'e intisap ederek yedi yıl onun hizmetinde bulunmuştur. Ancak Şems'in akıbetini iyi bildiğinden Kerîmüddin'i herkese duyurmamıştır. Sultan Veled, Kerîmüddin'in 1292 tarihindeki vefatından sonra irşad makamına oturmuş ve halifeleri aracılığıyla Mevlevîliği uzak diyarlara ulaştırmıştır. Nitekim bunda onun

²⁷⁸ Câmî, *Nefahâtü'l-iüns*, 706.

²⁷⁹ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, 43.

ileri görüşlülüğü ve teşkilatçı yapısının mühim rolü vardır.²⁸⁰ Sultan Veled'in bu özelliği daha Mevlânâ hayattayken kendisini hissettirmiştir. Bugün Konya'da bulunan dergâh ve türbenin çekirdeği henüz Mevlânâ hayattayken belirginleşmiş, bu yapıya bir de Dârü'l-uşşâk yaptırılmak istenmiştir. Ancak Hz. Mevlânâ'nın buna onay vermemesi üzerine Sultan Veled, medreseye birkaç oda eklenmesi ricasında bulunmuş ve teklifi kabul edilmiştir. Böylece onun zamanında gerek Konya'da gerekse Anadolu'nun farklı yerlerinde Mevlevî asitane ve dergâhlarının temelleri atılmıştır.²⁸¹ Emir Gühertaş tarafından yaptırılan Gühertaş Medresesi (1232), Mevlevîlerin ilk asitanesi olarak kabul edilir.²⁸² Bu yapı Karamanoğulları'nın Konya hâkimiyeti döneminde de önemini koruyarak Mevlevîlere hizmet etmiştir.

*"Bütüin mutâd ilimlerde sonsuz bir deniz, ilâhi bilgi ve kutsal hakikatlerde eşi benzeri olmayan bir padişah"*²⁸³ olarak anılan Sultan Veled, Mevlevîliği önemli bir tarikat hâline getirerek sistemleştirmiş, bugün dünyanın her tarafındaki insanları etkisi altına alan bir tarikat kimliğine büründürmüştür. Anadolu'da dünyaya geldiği ve burada yetiştiği için Oğuz lehçesine hakimiyeti *Dîvân* şiirlerine de yansımıştır. *İbtidânâme*, *Rebâbnâme*, *İntihânâme*, *Ma'ârif* gibi yapıtları,²⁸⁴ asırlar boyunca güncelliğini koruyan nadide eserlerdendir. 1312 tarihinde vefat eden Sultan Veled, Babası Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin sağ tarafında medfundur.

*"Bu gece o gecedir ki, olam elemden şâd;
Kıla beni, âlemden o Huda azad..."*²⁸⁵

3.1.2. Ulu Ârif Çelebi

1272 senesinde dünyaya gelen Ulu Ârif Çelebi (ö. 719/1320), Sultan Veled'in vefatının ardından onun yerine geçmiştir. Annesi Selâhaddîn-i Zerkûbî'nin (ö. 657/1258) kızı Fâtıma Hatun'dur. Ârif Çelebi'nin diğer kardeşleri yaşamadığı için anne ve babası kendisine özen göstermişler ve üzerine titremişlerdir. Hz. Mevlânâ

²⁸⁰ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, 47.

²⁸¹ Özönder, *Konya Velileri*, 95-96.

²⁸² Konyalı, *Konya Tarihi*, 520.

²⁸³ Sipehsâlâr, *Risâle*, 145.

²⁸⁴ Özönder, *Konya Velileri*, 100.

²⁸⁵ Câmî, *Nefahâtü'l-üns*, 707.

onun doğumundan büyük sevinç duymuş ve ona hem kendisinin hem de Selâhaddîn'in ismi olan Muhammed Celâleddin Feridun ismini koymuştur. "Ulu Ârif" nisbesi ise yine Hz. Mevlânâ tarafından uygun görülmüştür.²⁸⁶ Böylece daha çok Ulu Ârif adıyla meşhur olmuştur.

Eğitim hayatı hakkında az bilgi bulunan Ulu Ârif Çelebi, Mevlevîliği yaymak amacıyla birçok seyahate çıkmıştır. Beyşehir, Karaman, Aksaray, Akşehir, Afyon, Niğde, Amasya, Tokat, Sivas, Menteşe, Denizli, Erzurum, Bayburt, Antakya, Alanya gibi Anadolu şehirlerinin yanı sıra Irak ve Tebriz,²⁸⁷ gibi bölgelere de seyahat ederek ilim ve irşad faaliyetlerinde bulunmuş, Mevlevîliğin bu bölgelerde yayılmasında önemli bir etkisi olmuştur. Bu seyahatlerin birçoğunda Ârif Çelebi'ye eşlik eden Ahmed Eflâkî (ö. 761/1360), gezdikleri yerlerle ilgili kronolojik bir bilgi vermemiştir. Ancak Sultan Veled henüz hayattayken Ârif Çelebi'nin Sivas'a Erzurum'a ve Tebriz'e gittiği kaydedilmiştir.²⁸⁸ Bunun yanında Ârif Çelebi'nin Tebriz'e geldiğini duyup onu görmek isteyen İlhanlı Hükümdarı Gazan Han, henüz yeni tahta çıktığına (1295) göre, Ârif Çelebi, 1290'lı yıllarda mezkûr bölgeleri dolaşmıştır. Sultan Veled, İlhanlı hükümdarı Gazan Han'dan sonra onun tahtına geçen ve Şîî mezhebinden olduğu bilinen Olcaytu'nun (ö. 716/1316) Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in cenazelerini Hz. Peygamber'in (as) yanından çıkartmak istediğini öğrenerek bu olaya engel olmak maksadıyla, oğlu Ârif Çelebi'yi Sultaniye'ye göndermek istemiş ancak Sultan Veled'in vefatı sebebiyle bu yolculuk iki sene sonra gerçekleşmiştir. Ârif Çelebi ise Ahlat'a ulaştığı zaman Olcaytu'nun ölüm haberini almıştır (1316).²⁸⁹ Bütün bu tarihler dikkate alındığında onun iki sefer Tebriz'e gittiği ve ömrünün büyük bir çoğunluğu seyahatlerde geçtiği anlaşılıyor. Sultaniye'den Konya'ya ne zaman döndüğü net olarak bilinmemekle beraber vefat ettiği tarih (1320) dikkate alındığında bu tarihten kısa bir süre önce Konya'ya dönmüş olmalıdır. Onun Anadolu'nun doğu kısmındaki ve İlhanlı yöneticilerinin bulunduğu topraklardaki nüfuzlu yapısı, Mevlevîliğin buralarda yayılmasını ve Mevlevî zaviyelerinin oluşmasını sağlamıştır. Her yıl Şeb-i Arus törenlerinde

²⁸⁶ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, 73.

²⁸⁷ Özönder, *Konya Velileri*, 105.

²⁸⁸ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, 76-77.

²⁸⁹ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, 79.

Konya'nın birçok İran vatandaşlarına ev sahipliği yapması, belki de Ulu Ârif Çelebi'nin bundan asırlar önce Tebriz bölgesine gerçekleştirdiği seyahat ve o topraklara bıraktığı manevi miras sayesinde olmuştur.

Ulu Ârif Çelebi, yalnızca İlhanlı hükümdarları üzerinde değil, Anadolu beyleri üzerinde de nüfuzlu yapısıyla dikkat çekmektedir. Anadolu'da bulunan beyliklerin hükümdarlarıyla iyi ilişkiler kuran Ârif Çelebi, pek çoğunun kendisine intisap etmesini sağlamıştır. Bu duruma örnek olarak Sipehsâlâr, onun hakkında şöyle demiştir:

*"Doğruluğu, niyazı, Tanrıdan başka her şeyi ve mecazı terketme yolunu herkese açık bir hale getirdi. Sultanlar, emirler, üstün kişiler, büyükler sevgi ve samimiyetlerinden dolayı ona iradet getirip, onun emir ve fermanına boyun eğdiler: kendi nefislerinin değer ve kıymetini onda buldular."*²⁹⁰

Kendisine gönül verip bağlananlar arasında Menteşeoğullarından Mesud Bey, Denizli hükümdarı Şecâeddin İnanç Bey, Germiyanolu Hükümdarı Alişiroğlu Yakup Bey, Aydınolu Muhammed Bey, Eşrefolu Süleyman Bey gibi önemli hükümdarlar vardır. Diğer yandan Ârif Çelebi'nin Konya'yı ellerinde tutan Karamanoğulları'yla ilişkisi, diğer beyliklere nazaran daha mesafelidir. Buna rağmen Karamanoğlu Beyliği üzerinde de tesiri vardır.²⁹¹ Daha çok seyahatleriyle Mevlevîliği yayan Ulu Ârif Çelebi, Ahmed Eflâkî'den Hz. Mevlânâ ve Mevlevîliğe dair menkıbeleri içeren bir eser talebinde bulunmuş ve böylece *Menâkibü'l-ârifîn* isimli eser ortaya çıkmıştır. 1320 tarihinde Konya'da vefat eden Ulu Ârif Çelebi, dedesi Hz. Mevlânâ'nın yanında medfundur.²⁹²

3.1.3. Âbid Çelebi

Ârif Çelebi'nin baba tarafından kardeşi²⁹³ olan Şemseddin Âbid Çelebi (ö. 739/1338), 1283 tarihinde dünyaya gelmiş, Ulu Ârif Çelebi'nin vefatının ardından Mevlevî Dergâhı'nın dördüncü postnişini olmuştur. Eflâkî'nin kalender mizaçlı diye

²⁹⁰ Sipehsâlâr, *Risâle*, 148.

²⁹¹ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, 80-81.

²⁹² Özönder, *Konya Velileri*, 108.

²⁹³ Sipehsâlâr, *Risâle*, 148.

tanıttığı Âbid Çelebi,²⁹⁴ Konya'nın siyasi tarihi açısından en karışık dönemlerinden birine rast gelmiştir. Şöyle ki; Karamanoğulları'nın Konya'yı fasılalı bir şekilde iki yüz yıl kadar ellerinde tuttuklarını izah etmiştik. Âbid Çelebi'nin postnişin makamına geçtiği bu dönem, Emir Çoban'ın oğlu Vali Timurtaş'ın, İlhanlılar adına Konya'yı Karamanoğulları'nın elinden bir müddet aldığı dönemdir (1320).²⁹⁵ Bu dönemde Emir Âbid Çelebi, Mevlevîlik faaliyetlerini sürdürmüştür.²⁹⁶

İlhanlıların etkisini yitirdiği dönemlerde Emir Ertana'nın ricası üzere elçilik vazifesini kabul eden Âbid Çelebi, Şam'a gitmiş, 1327 tarihinden sonra da Konya'ya dönmüştür. Bundan sonra dergâh işlerini yeniden dizayn ederek Mevlevîlik faaliyetlerine devam etmiştir. Onun döneminde Mevlânâ Dergâhı ve Türbesi'nde bazı onarımlar yapılmıştır.²⁹⁷ Konyalı ve Şikârî'nin verdiği bilgilere göre bu onarım, Karamanoğlu Alâeddin Bey'in ahdiyle yapılmıştır.²⁹⁸ Emir Âbid Çelebi, 1338 yılında vefat etmiş ve kardeşi Ulu Ârif Çelebi'nin yanına defnedilmiştir.²⁹⁹

3.1.4. Hüsâmeddin Vâcid Çelebi

1290 tarihinde dünyaya gelen ve Eflâkî'nin “*Dinin ve şeriatin kılıcı, âriflerin ve şeyhlerin sultanı*”³⁰⁰ diye tanıttığı Hüsâmeddin Vâcid Çelebi (ö. 742/1342), Emir Âbid Çelebi'den sonra çelebilik makamına oturmuştur. Aslında kaynaklarda bu makamın Ulu Ârif Çelebi'nin oğlu Bahâeddin Emir Âlim Çelebi'ye kaldığı geçmektedir. Ancak onun Konya'da bulunmaması sebebiyle çelebilik makamına Hüsâmeddin Vâcid Çelebi geçmiştir. Vâcid Çelebi'nin postnişinlik vazifesi kısa sürmüş 1342 tarihinde vefat etmiştir.³⁰¹ Konya'daki Mevlânâ Türbesi'nde kabri olmayan Emir Âlim Çelebi ise muhtemelen Konya'ya gelemeden vefat etmiştir.

²⁹⁴ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, 2/328.

²⁹⁵ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, 101.

²⁹⁶ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, 102.

²⁹⁷ Mehmet Ali Uz, *Konya Alimleri ve Velileri*, (Konya: Meram Belediyesi Yayınları, 2015), 144.

²⁹⁸ Konyalı, *Konya Tarihi*, 422.

²⁹⁹ Uz, *Konya Alimleri ve Velileri*, 144.

³⁰⁰ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, 2/340.

³⁰¹ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, 102.

3.1.5. Emir Âdil Çelebi

Ulu Ârif Çelebi'nin büyük oğlu olan Emir Âdil Çelebi (ö. 770/1368), "Muzafferüddin Emir Âdil-i Ekber" diye de anılır. Abisi Âlim Çelebi'nin yokluğunda postnişinliğe vekalet etmiştir. Onun döneminde Konya'da kısa süre hakimiyet sağladığı anlaşılan İlhanlıların, Karamanoğulları ile arasında mücadeleler olmuş ve Karamanoğlu Alâeddin Bey Konya'yı İlhanlılardan geri almıştır (1367). Emir Âdil Çelebi, on dokuz sene abisinin makamına nâiblik etmiştir.³⁰²

3.1.6. Emir Âlim-i Sâni

1325 yılında Konya'da dünyaya gelen Emir Âlim Çelebi (ö. 797/1395), Âbid Çelebi'nin oğludur. Sakıp Dede'nin ifadesine göre Konya halkı, yeni doğmuş evlatlarını Âlim Çelebi'ye getirerek isim koydurmuşlardır. Kendisini büsbütün ibadet, taat ve sema'ya veren Emir Âlim Çelebi, 27 yıl Mevlânâ Dergâhı'nın postnişinlik görevini üstlenmiştir.³⁰³

3.1.7. II. Ârif Çelebi

II.Ârif Çelebi (ö. 824/1421), Ulu Ârif Çelebi'den sonra geldiği için "Ârif-i sâni" ve "Küçük Ârif" lakaplarıyla bilinmektedir. Emir Âlim Çelebi'den sonra postnişin makamına oturmuştur. Konya'da Karamanoğlu II. Mehmet Bey'in hüküm sürdüğü ve Anadolu'nun Timur tarafından istila edildiği (1402) döneme denk gelmiştir. Atası Ulu Ârif Çelebi gibi seyahat etmeye meraklı olan II. Ârif Çelebi, muhtemelen bu seyahatlerini Anadolu'nun çeşitli yerlerinde Mevlevîliği yaymak maksadıyla yapmıştır. Bunun ötesinde siyasi çekişmelerden uzak kalmak niyetiyle de bu seyahatleri gerçekleştirmiş olabilir.³⁰⁴

3.1.8. Pir Âdil Çelebi

II. Emir Âlim Çelebi'nin oğlu olan Pîr Âdil Çelebi (ö. 864/1460), II. Ârif Çelebi'nin vefatının ardından onun makamına geçmiştir (1421). Kendisinden önce bir Âdil Çelebi olduğu için "Küçük Âdil", "Emir Âdil-i sâni" ve "Pîr Âdil Çelebi" gibi

³⁰² Uz, *Konya Alimleri ve Velileri*, 148.

³⁰³ Uz, *A.g.e.*, 148.

³⁰⁴ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, 103.

isimlerle anılmıştır. Mevlevîliğe sunduğu hizmetler sayesinde tarikat içinde itibarlı bir konumu olmuş ve kendisine "Pîr" denmiştir.³⁰⁵

Sakıp Dede, Konya'nın Pîr Âdil döneminde Osmanlılar'ın eline geçtiğini yazmışsa da Pîr Âdil'in vefatından (1460) altı yıl sonra Osmanlılar Konya'yı almışlardır (1466).³⁰⁶

Mevlevîlik tarihi açısından Pîr Âdil Çelebi'nin önemli bir yeri olduğunu da belirtmek gerekir. Nitekim Mevlevîliği diğer tarikatlardan ayıran temel ilkelerinin belirlenmesi, "sema" uygulamasının son şeklini alması, Pîr Âdil Çelebi eliyle olmuştur. Hülâsa, Mevlevîlik onun döneminde adabıyla erkânıyla kendisine has özellikleriyle, sağlam temeller üzerine kurulmuş bir tarikat hüviyeti kazanmıştır. Aynı zamanda iyi bir şair olan Pîr Âdil Çelebi'nin Türkçe ve Farsça şiirleri vardır.

*"Levh-i dil kim sâde-i her nakş olur
Hâfiz-ı esrâr-ı gaybû'lgayb olur
Levh-i mahfûza olup âyine var
Ayn-ı nâmi nüsha-i lâ-rayb olur"*³⁰⁷

Kendisinden sonra yerine Cemâleddin Çelebi geçmiş ve Konya onun döneminde Fatih tarafından fethedilerek Osmanlı toprağı olmuştur. Dolayısıyla Karamanoğulları Beyliği hakimiyeti altındaki Konya'nın son çelebisi, Pîr Âdil Çelebi desek herhâlde yanlış olmaz.

3.2. Zeyniye Şeyhleri

Beylikler Dönemi Konya'sında Mevlevîlik'ten sonra en etkili tarikatların başında Zeynîlik gelir. XV. yüzyılın ortalarında Konya'daki Zeyniye temsilcisi Abdüllatîf Kudsî'dir. Tarikatın Anadolu ve Konya'ya gelmesinde en büyük paya sahiptir. Kudsî'nin Molla Fenârî ve Molla Musannifek gibi halifeleri de bir dönem Konya'da bulunmuştur. Konya'da Zeyniye tarikatının popüleritesi bu müderris şeyhler vasıtasıyla daha da artmıştır.

³⁰⁵ Uz, *Konya Alimleri ve Velileri*, 150.

³⁰⁶ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, 103.

³⁰⁷ Uz, *Konya Alimleri ve Velileri*, 150.

3.2.1. Abdülatîf el-Kudsî

1384 yılında Kudüs'te doğan Şeyh Abdülatîf el-Kudsî (ö. 856/1452), Kudüslü olması münasebetiyle daha çok "Makdisî" diye tanınır. "İbn Gânim" diye bilindiği gibi "İbn Benâne" diye de meşhur olmuştur. Makdisî, İlk tahsilini babasından görmüş birçok âlimden zâhir ilimleri öğrenmiştir. Daha sonra Abdülaziz Fernevî'ye intisap ederek ondan tasavvuf eğitimi almıştır. On yıl kadar hizmetinde bulunduğu Fernevî'den icazet almıştır. 1412 tarihinde Mağrib ve Tunus'u gezmiş, 1414 yılında ise hac niyetiyle Tunus'tan ayrılmıştır. Tekrar Mağribe döndüğü zaman ise burada birçok âlim ve meşâyih ile bir araya gelmiştir. Kudüs'e döndüğünde Zeyniyye tarikatının kurucusu, Zeynüddîn el-Hâfi ile tanışarak kendisini evinde misafir etmiştir. Kudsî, Şeyh Hâfi ile beraber hacca gitmek istemiş ancak şeyh, Kudsî'nin annesinin rahatsızlığı sebebiyle bunu uygun görmemiştir. Hâfi, haccını tamamladıktan sonra beraber Horasan'a geçmişlerdir. Kudsî, burada halvet ve riyazet yaparak seyrüsülük sürecine başlamış şeyhinin emriyle Şeyh Ahmet Nâmekî Türbesi'nde erbaîne girerek yaşadığı halleri, yazmış olduğu mektuplarla şeyhine bildirmiştir. Halveti tamamladıktan sonra Şeyh Hafî, kendisine tarikat faaliyetlerinde bulunması için icazet vermiştir.³⁰⁸

Zeyniyye tarikatının Anadolu'ya ve Konya'ya gelmesinde Abdülatîf Kudsî'nin büyük etkisi vardır. Şeyhinin verdiği icazet ile tarikat faaliyetlerini sürdüren Kudsî, Şam'dan sonra Anadolu'ya gelerek³⁰⁹ irşad faaliyetlerine başlamıştır. Nefahat'da geçen bilgiye göre onun 1447 tarihinde Konya'ya gelişi kendi ifadesiyle şöyledir:

*"Mevlâna Celaleddin-i Belhî'nin (Rumî'nin) türbesini ziyaret ettiğim zaman, kendimi çıplak gördüm. Bundan sonra Sadreddin-i Konevî'nin türbesini ziyarete gittim. Onun kabri, örme ağaçtan kafes şeklinde muşabaklı çadır gibi yapılmıştı. Onun ardından, eteğimden tutup beni çekti. Bundan sonra, Şems-i Tebrizî'nin ziyaretine gittim..."*³¹⁰

³⁰⁸ Öngören, *Zeyniler*, 76-77.

³⁰⁹ Taşköprülüzâde, *eş-Şakâik*, 82.

³¹⁰ Câmî, *Nefahâtü'l-üns*, 733.

Anadolu'da bulunduğu sürede Sadreddin Konevî Zaviyesinde ilim ve irşad faaliyetlerini sürdüren Makdisî, bir dönem Konya'da bulunan Safeviyye tarikatı şeyhi, Cüneyd-i Safevî ile mühim bir tartışma yaşamıştır. Şif anlayışa sahip olan Cüneyd, Osmanlı topraklarına yerleşmek istemiş ancak II. Murat onun samimiyetine inanmayarak buna izin vermemiştir. Ardından Karamanoğlu beyliğinde tutunmak üzere Konya'ya gelmiştir. Âşıkpaşazâde, Konevî zaviyesinde Cüneyd ile Kudsî arasında geçen şu konuşmayı kaydetmiştir:

"Şeyh Cüneyd: Ataya ashâb mı evlâdır, yoksa evlâd mı?

Şeyh Abdullatif: Sorduğun makamda ashab evlâdır. Çünkü Ashab, kelam-ı kadimde/Kur'anda Muhacirler ve Ensar diye anılmıştır. Yine dört mezhep Ashaptan alınmıştır, evlattan alınmamıştır

Şeyh Cüneyd: Ashap hakkında bu ayetler indiğinde sen orda mıydın?

*Şeyh Abdullatif: Sen bu inançla kâfir oldun, bu inanç da sana uyanlar da kâfir olur.*³¹¹

Aralarında geçen bu diyalogdan sonra Cüneyd Konya'yı terk etmiştir.

Abdüllatîf Kudsî, Konya'da kaldığı süre boyunca birçok insan ilminden ve sohbetinden istifade etmiştir. Halk nezdinde gördüğü itibarı umera sınıfından da görmüştür. Osmanlı Sultanı II. Murat, şeyhin sohbetinden istifade etmek istemiş ancak Kudsî, Sultanla bir araya gelmekten kaçınmıştır. Belki de onun yönetici kesimle yakın ilişki kurmama isteği, dinî anlayışından dolayısıdır. Konya'dan sonra Bursa'ya giden Şeyh, 1452 tarihinde vefat etmiş, burada kendine ait olan zaviyede defnedilmiştir. Arkasında Molla Fenârî ve Şeyh Muslihuddin Mustafa (Şeyh Vefâ) gibi önemli Zeyniyye temsilcileri bırakmıştır. *Tuḥfetü vâhibi'l-mevâhib fî beyâni'l-maḳâmât ve'l-merâtib, Hâdi'l-ḳulûb ilâ liḳâ'i'l-maḥbûb, Keşfü'l-i'tikâd fî'r-reddi'alâ mezḥebi'l-ilḥâd, Şifâ'ü'l-müte'ellim fî âdâbi'l-mu'allim ve'l-müte'allim*³¹² gibi önemli eserler kendisine aittir.

³¹¹ Âşıkpaşazâde, *Tevârihi Âl-i Osman: Âşıkpaşazâde Tarihi* (İstanbul: Kamer Yayınları, 2018), 13.

³¹² Öngören, *Zeyniler*, 82.

3.2.2. Molla Fenârî

Molla Fenârî ismiyle bilinen, Şemseddin Muhammed b. Nûreddin (ö. 834/1431) 1350 tarihinde doğmuştur. Fenârî nisbesi ise doğduğu yerin ismi ya da babasının fenercilik mesleği ile uğraşmasından dolayıdır.³¹³ İlk eğitimini sufi ilim adamlarından olan babası Nûreddin Hamza'dan almıştır. Osmanlı Beyliği'nin ilim merkezlerinden olan İznik Orhaniye Medresesi'nde allâme Alâeddin Ali Esved'den (ö. 800/1397) ilim tahsil etmiştir. Cemâleddin Aksarâyî'nin (ö. 791/1388-1389) gözetimi altında eğitimini sürdürmüştü ve 1376 tarihinde ondan icazet almıştır. Bundan sonra Seyyid Şerîf Cürcânî (ö. 816/1413) ile beraber Mısır'a gitmiş, Ekmeleddin el-Bâbertî başta olmak üzere birçok âlimden ders almıştır. Mısır'da ikmal ettiği eğitiminin ardından Anadolu'ya dönerek Bursa'da kadılık görevini üstlenmiştir. Yaklaşık on yıl burada kadılık vazifesini yapan Fenârî, kısa zamanda Osmanlı Sultanı Yıldırım Bayezid ve saray idaresi nazarında itibar sahibi bir âlim konumuna gelmiştir.³¹⁴

Osmanlı Devleti'nin ilk Şeyhül-İslam'ı olan Molla Fenârî, Bursa'da kadılık ve fetva makamında bulunduğu sıralarda çok büyük şan ve servet sahibi olmuştur. Halkın kendisine büyük teveccüh gösterdiği bu zat, Osmanlı Sultanı Yıldırım Bayezid'in bir davada cemaati terkettiği gerekçesiyle şahitliğini reddetmiştir. Bunun üzerine Yıldırım Bayezid, derhal sarayın karşısına bir cami yaptırmış ve cemaatle namaza devam etmiştir. Bir gün Molla Fenârî ve Sultan Bayezid'in bir sebepten ötürü arası açılmış, Molla Fenârî bütün makam ve görevlerini terk ederek Konya'ya gitmiştir. Bu dönemde Konya'da hüküm süren Karamanoğlu Mehmet Bey, kendisine günlük bin dirhem tahsis ederek talebe yetiştirme konusunda bu âlimden yardım istemiştir. Karaman'da *Fatiha Tefsiri*'ni yazarak Mehmet Bey'e ithaf etmiştir.³¹⁵

Fenârî, yine Konya'da bulunduğu zamanlarda Yakup el-Asfar, Yakup el-Esved adlı iki âlimin'in ismini vermiş ve "*İki Yakub'u da ben okuttum*"³¹⁶ diye

³¹³ İbrahim Hakkı Aydın, "Molla Fenârî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/245.

³¹⁴ "Molla Fenârî", *Temel İslam Ansiklopedisi*, ed. Tuncay Başoğlu (İstanbul: TDV-İSAM Yayınları, 2020), 6/69.

³¹⁵ Konyalı, *Konya Tarihi*, 246.

³¹⁶ Taşköprülüzâde, *eş-Şakâik*, 46.

kendileriyle iftihar etmiştir. Konya’da on iki sene kaldığı rivayet edilen³¹⁷ Molla Fenârî, Osmanlı şehirlerinde olduğu gibi burada da hem idare hem halk tarafından büyük ihtiram görmüştür. Yıldırım Bayezid’in pişman olarak Molla Fenârî’yi tekrar Bursa’ya davet etmesi sonucu, Konya'dan ayrılmış ve Osmanlı şehrine geri dönmüştür.³¹⁸

Molla Fenârî Rifâiyye, Ebheriyye ve Zeyniyye olmak üzere üç tarikatten de hilafet almıştır.³¹⁹ Zeyniyye Şeyhi Abdüllatîf Kudsî ile aralarında derin bir muhabbet vardır. Birbirlerine gönderdikleri mektuplar, bu muhabbetin tasdik edilmiş halidir. Molla Fenârî’nin Kudsî’ye gönderdiği manzumenin bir kısmı şöyledir:

*"Anadolu'ya ayak bastın ey ayak basanların en hayırlısı,
Uykudaki herkese bol hayırlı bir yoldan.
Anadolu fethedileli gelmemiştî emsali,
Şu mülke, yol bulurdu onunla her ilim sahibi.
Halk içinden seçilmişin mesleğin üzere,
Her âlimden Gaffâr'ın huzuru cihetine.
Zeynüddin lakabı tam da sıhhat bulunca,
Ve adlanınca o zaman Abdüllatîf b. Gânim..."³²⁰*

bu manzum esere Abdüllatîf Kudsî, yine manzum bir mektupla cevap vermiştir. Bir kısmı şöyledir:

*"Sen ki asrın imamı, kıyam edenlerin en hayırlısı,
Allah Resulü'nün şeriatıyla en iyi hüküm veren.
İlim ve takvada asrında eşsizsin,
Kararlılık ve keremde zamanın biricigişin...
Sen içinde olduğun bir beldenin,
Uyuyan kimse kalmaz orada hep uyanır."³²¹*

XIV ve XV. yüzyılda Osmanlı'nın en büyük âlimlerinden biri kabul edilen Molla Fenârî, Fahreddîn Râzî ekolünü Osmanlı Devleti'ne taşımıştır. Aynı zamanda İbnü'l-Arabî'nin Ekberîyye anlayışını Osmanlı Devleti uleması arasında temsil

³¹⁷ "Molla Fenârî", 6/69.

³¹⁸ Taşköprülüzâde, eş-Şakâik, 46.

³¹⁹ Aydın, "Molla Fenârî", 30/245-247.

³²⁰ Taşköprülüzâde, eş-Şakâik, 46.

³²¹ Taşköprülüzâde, eş-Şakâik, 47.

etmiştir. Döneminde Emîr Sultan, Hamîdüddîn Aksarâyî (Somuncu Baba) gibi isimlerle bir araya gelmiştir. 1431 tarihindeki vefatından sonra arkasında, İbn Hacer el-Askalânî, Mehmed Şah Fenârî, Kadızâde Rûmî, Şehâbeddin İbn Arabşah, Molla Yegân gibi yetiştirdiği önemli isimleri bırakmıştır. Onun geniş bir kütüphaneye sahip olduğu belirtilir.³²² Taşköprülü'nün ifade ettiğine göre bu on bin ciltlik bir kütüphanedir.³²³ *Fusûsü'l bedâyi*, *Misbâhu'l-üns*, *el-Fevâidü'l-Fenâriyye*, *Aynü'l-Âyân*, *Şerhu'l-Ferâizi's-Sirâciyye* gibi önemli eserleri olup bu sayılan eserler dışında fıkıh ve kelam alanlarında da önemli eserler kaleme almıştır.³²⁴

3.2.3. Alâeddin Ali b. Muhammed (Molla Musannifek)

Zeyniyye tarikatının Anadolu'da yayılması sağlayan mutasavvıflardan biri de "Molla Musannifek" olarak tanınan Alâüddîn Ali b. Muhammed b. Mes'ûd el-Bistâmî eş-Şahrûdî'dir (ö. 875/1470-1471). Genç yaşlarında ilim ve eser telif etmekle uğraştığı için "Musannifek" (küçük yazar) lakabıyla anılmıştır. Soyu Fahreddin Râzî'ye dayanan Alâeddin Ali, Horasan'da bulunan Bistam şehrinin Şahrud karyesinde dünyaya gelmiştir. İlk tahsilini dokuz yaşındayken Herat'ta tamamlamıştır. Zeyniyye tarikatının ileri gelen şeyhlerinden biri olduğu belirtilmekle birlikte, şeyhinin kim olduğu konusu tartışmalıdır. Şayet Herat'ta tarikata girdiyse şeyhi, Zeynüddîn Hâfî'nin önemli iki halifesi olan Muhammed Tebâdegânî ya da Sadreddin Revvâsî'dir. Herat bölgesinde tarikata girmediyse 1444 tarihinde Anadolu'ya geldiği sıralarda burada bulunan Abdullatîf Kudsi'ye intisap etmiştir.³²⁵

Taşköprülüzâde, onun Anadolu'ya geldiğinde ilk önce Konya'da kaldığını ve burada müderrislik yaptığını kaydetmiştir.³²⁶ Anadolu'ya birkaç kez geldiği anlaşılan Molla Musannifek, Konya'da bulunduğu sıralarda *Mesnevî* şerhini yazmış, bu eseri Karamanoğlu İbrahim Bey'e ithaf etmiştir.³²⁷ Daha sonra Bursa'ya geçen Molla Musannifek, Vezir Mahmut Paşa'nın ısrarıyla İstanbul'a gitmiş, vezir, kendisini

³²² "Molla Fenârî", 6/71.

³²³ Taşköprülüzâde, *eş-Şakâik*, 46.

³²⁴ Aydın, "Molla Fenârî", 30/247.

³²⁵ Öngören, *Zeyniler*, 93-94.

³²⁶ Taşköprülüzâde, *eş-Şakâik*, 157.

³²⁷ Ali Çoban, "Horasan'dan Anadolu'ya: Molla Musannifek ve Tasavvufu Müdevven Bir İlim Olarak İnşası", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 20/2 (Aralık 2020), 425.

Sultan Fatih'e takdim etmiştir. Fatih'in takdirini kazanan Şeyh'e günlük seksen dirhem maaş bağlanmıştır.³²⁸

Birçok eseri bulunan Molla Musannifek, Vezir Mahmud Paşa'nın gönlünü kazanmış, şeyh de kendisi için Farsça, vezirlere nasihat konulu *Tuhfetü'l-Mahmûdiyye* isimli eseri kaleme almıştır. Fatih'in isteği üzere yine Farsça olan *el-Muhammediyye fî tefsîri'l-Kur'an* isimli eserini telif etmiştir. Bunun dışında tasavvuf ve kelim ilminin mezceldiği eserlerden birini teşkil eden *Hallü'r-rumûz fî keşfi'l-künûz* isimli Arapça eseri,³²⁹ belki de en önemli eserlerindedir. Sühreverdî'nin (maktûl) muhtasar *Risâletü'l-ibrâc* isimli eserinin şerhi olan bu çalışma, bizzat Fatih'in arzusuyla kaleme alınmıştır.³³⁰ Yine tasavvufa dair çalışmalarından biri de Mesnevî'nin belli başlı kısımlarına yazdığı şerhlerdir. 1470-1471 tarihlerinde İstanbul'da vefat eden Molla Musannifek, Ebû Eyyûb El-Ensârî'nin türbesi civarında medfun bulunmaktadır.³³¹

3.2.4. Pîr Muhammed b. Kutbuddin el-Hûyî (Pîrî Halîfe Hamîdî)

Zeyniyye tarikatının Anadolu'da önde gelen halifelerinden sayılan Pîrî Halîfe (Pîr Muhammed Hûyî) (ö. 864/1460), Eğirdir'de zamanın önemli eserlerini okutan bir âlimdir. Kayınbabası ve şeyhi, Berdaî adına inşa ettirilen zaviyede Berdaî'nin halifesi sıfatıyla ders vermiştir. Abdülatîf Kudsî'nin Anadolu'ya ikinci defa gelişinde Konya'ya geldiğinin haberini alınca, Eğirdir'de ders verdiği talebesi Tâceddin İbrâhim ile beraber kendisini ziyarete gitmiş ve bu şeyhe ikisi birden intisap etmiştir. Tek başına Eğirdir'e dönen Halîfe Hamîdî, buradaki zaviyede irşad faaliyetleri için çalışmıştır. Bâtın ilimlerin yanında müridlerine zâhir ilimleri de öğretmiştir.³³² Taşköprülüzâde, onun zâhir ve bâtın ilimlerdeki faziletini şöyle övmüştür:

"Zahir ilimlerinde üstünlüğüyle bilinen meşhur bir âlimdi. Bunun yanı sıra sufi mesleğinde de kemal sahibi ve irşat isteyen şakirtleri kemale erdirici bir zât idi.

³²⁸ Taşköprülüzâde, *eş-Şakâik*, 157.

³²⁹ Öngören, *Zeyniler*, 95.

³³⁰ Çoban, "Horasan'dan Anadolu'ya: Molla Musannifek ve Tasavvufu Müdevven Bir İlim Olarak İnşâsı", 416.

³³¹ Öngören, *Zeyniler*, 95.

³³² Öngören, *Zeyniler*, 119.

*Kısaca söylemek gerekirse şeriat, tarikat ve hakikati zâtında birleştirmiş bir kişilikti. Yüce Allah azîz sırrını mukaddes kılsın.*³³³

3.2.5. Tâceddin İbrâhim Karamânî

Tâceddin İbrâhim Karamânî (ö. 872/1467), Abdüllatîf Kudsi'nin diğer halifelerinden biridir. Babası Yahşî Fakîh olarak tanınan Tâceddin İbrâhim, aslen Manavgatlıdır. Şeyhi Halîfe Hamîdî'nin (Pîr Muhammed Hûyî) sohbet halkasında bulunmuş ve ondan zâhir ilimleri tedris etmiştir. Şeyhi Hamîdî, Abdüllatîf Kudsi'nin Konya'da olduğunu öğrenince Tâceddin İbrâhim'i de alıp Kudsi'yi ziyarete gitmişler, kendisinden ders almışlardır. Tâceddin İbrâhim'in hocası Hamîdî, memleketine döneceği zaman Şeyh Kudsi kendisine, 'Şeyh Tâceddin'i benimle bırak' demiştir. Tâceddin İbrâhim, Konya'da kendisine bir müddet hizmet etmiş ve beraber Bursa'ya geçmişlerdir (1451). Burada seyrüsülûkünü ikmal eden Tâceddin İbrâhim, Kudsi'nin vefatı üzerine onun yerine geçmiş ve Zeyniyye tarikatının halifesi (1452) olmuştur.³³⁴

Bursa'da pek çok hizmetlerde bulunduğu anlaşılan Tâceddin İbrâhim, etrafında birçok mürid toplamıştır. Onun döneminde Bursa'da inşa edilen Zeyniyye yapıları, hem kendisinin hem de tarikatın halk üzerinde ne denli büyük bir etkisi olduğunu göstermektedir. Şeyhin hizmetinde bulunan "Çanakçı Dede" adındaki bir zatın şöyle dediği rivayet edilmiştir:

*"Bir gece, halvette bulunan dervişlere yüz on kap yemek götürdüm."*³³⁵

On altı sene irşad faaliyetlerinde bulunduğu ifade edilen³³⁶ Şeyh Tâceddin İbrâhim, Bursa'da yaptırılan zaviyede şeyhi Abdüllatîf Kudsi'nin yanında medfundur.³³⁷

³³³ Taşköprülüzâde, *eş-Şakâik*, 114-115.

³³⁴ Taşköprülüzâde, *eş-Şakâik*, 115.

³³⁵ Câmî, *Nefahâtü'l-iüns*, 740.

³³⁶ Öngören, *Zeyniler*, 99.

³³⁷ Taşköprülüzâde, *eş-Şakâik*, 115.

3.2.6. Muslihuddin Mustafa (Şeyh Vefâ)

Konya'da dünyaya gelen ve "Şeyh Vefâ" ismiyle tanınan Muslihuddin Mustafa (ö. 896/1491), . Zâhirî ve bâtinî ilimlere vakıf olmakla birlikte astronomi ve musikiyi de iyi bilmekle tanınır. Arapça, Türkçe ve Farsça dillerine hakimiyeti sayesinde oluşturduğu *Risâle-i Manzûmât-ı Şeyh Vefâ* adlı eseri, belli konulara ayrılmış ve her bir konu belirli bir başlık altında ele alınmıştır.³³⁸ Onun dil konusundaki becerilerini şiirlerinde görmek mümkündür.

*"Düşmişem aşkın oduna ta ezel
Kendi düşen ağlamaz vardır mesel
Ta ebed yanmak bana oldu mahal
Yanayım ey şem'iruşen yanayım*

*Işkının pervanesiyim pes nidem
Sen şehin yerin koyamkandegiyem
Şevkin ile tutuşup şer ta kadem
Yanayım ey şem'i ruşen yanayım"³³⁹*

Şeyh Vefâ Edirne'de Debbağlar İmamı adıyla maruf, Muslihuddin Halîfe'den ders almıştır. Ancak bu zatın hizmetinde ne kadar kaldığı bilinmemektedir. Daha sonra şeyhinin işaretiyle Zeyniyye tarikatının halifesi, Abdüllatîf Kudsi'ye intisap etmiştir. Bu intisabın Bursada mı yoksa Konyada mı olduğu konusu net değildir. Seyrüsülûkünü tamamladıktan sonra ilk olarak Konya'da irşad faaliyetlerine başlamıştır. Konya'da irşad faaliyetlerine devam ederken, Karamanoğlu İbrahim Bey kendisine Meram'da bir cami ve hankâh inşa ettirmiştir. Bu hankâh'a Şeyhin kendisi, yakınları ve muhipleri tarafından vakıflar düzenlenmiştir. Fatih Sultan Mehmet'in Konya'yı ele geçirmesinden (1467) sonra yine onun emriyle, vakfedilen tüm bağlara ve bahçelere mevsimi gelince su verilmesi, vakıfta çalışan işçilerin bütün vergilerden muaf tutulması karara bağlanmıştır.³⁴⁰

Şeyh Vefâ, Konya'daki görevinin ardından İstanbul'a gitmiş burada Fatih Sultan Mehmed'in önemli ölçüde desteğini görmüştür. İstanbul'a hangi tarihte gittiği bilinmemekle beraber onun fetihten kısa bir süre sonra İstanbul'a geçtiği

³³⁸ Öngören, *Zeyniler*, 132.

³³⁹ Nezihe Araz, *Anadolu Evliyalari* (İstanbul: Milliyet Gazetecilik, ts.), 315.

³⁴⁰ Öngören, *Zeyniler*, 137.

anlaşılmaktadır. Burada Sinan Paşa, Bursalı Ahmed Paşa, Şeyhülislam Zenbilli Ali Efendi gibi birçok devlet ve ilim adamı kendisine mürid olmuştur.³⁴¹ Fatih tarafından bugün kendi adına münhasır Vefâ semtinde, cami, medrese, türbe, çeşme ve hamamdan oluşan mamure yaptırılmış, kendisi bu külliye, vefatına kadar irşad hizmetine devam etmiştir. Bugün İstanbul'da mezkûr bütün yapılar yıkılmış olup, yalnızca medfun bulunduğu türbe ayakta kalmıştır.³⁴²

Fatih Sultan Mehmet, Konya'yı ele geçirdikten sonra bu şehirde bulunan bütün zenginlikleri, fethin tahribatından etkilenen İstanbul'a taşımıştır. Bununla beraber birçok âlim ve sanat erbabını İstanbul'a sürgün ettiği söylenir. Şeyh Vefâ, sürgün edilen bu âlimler arasında mıdır? yoksa kendi isteğiyle mi İstanbul'a gitmiştir? ya da Konyalı'nın belirttiği gibi İstanbul'da bulunan hemşehrisi Nişancı Mehmet Paşa'nın davetiyle mi gitmiştir?³⁴³ bilinmez ama manevi açıdan önce Konya'yı sonra İstanbul'u imar ettiği kesindir.³⁴⁴

Risâle-i Manzûmât-ı Şeyh Vefâ dışında *Makâm-ı Sülûk*, *Sâz-ı İrfân*, *Ruznâme* gibi önemli eserleri vardır.³⁴⁵ Şeyh Vefâ'nın ardından Zeyniyye tarikatının Vefâiyye kolu, onun halifeleri tarafından temsil edilmiştir.³⁴⁶

3.2.7. Derviş Ahmet Âşıkî

Tevârih-i Âl-i Osman adlı meşhur eserinde kendisini “*Ben ki fakir derviş Ahmet Âşıkî'yim. Şeyh Süleyman'ın oğlu olan Şeyh Yahya'nın oğluyum. Şeyh Süleyman da bâli yüce sultan Âşık Paşa'nın oğludur. O da ufukların irşad edicisi Muhlis Paşa'nın oğludur. Muhlis Paşa ise, âriflerin tâcı Seyyid Ebu'l-Vefâ'nın hâlifesi olan, zamanın kutbu Baba İlyas'ın oğludur.*”³⁴⁷ şeklinde tanıtmıştır.

³⁴¹ Öngören, “Muslihuddin Mustafa”, 31/270.

³⁴² Konyalı, *Konya Tarihi*, 363.

³⁴³ Konyalı, *A.g.e.*, 363.

³⁴⁴ Fatih'in, Şeyh Vefâ'ya olan saygısı ve onun adına yaptırdığı mamureler dikkate alındığında, onun kendi arzusu ya da hemşehrisi Mehmet Paşa'nın ricasıyla gittiği kanaati daha uygun gibi görünmektedir.

³⁴⁵ Öngören “Muslihuddin Mustafa”, 31/271.

³⁴⁶ Öngören, *Zeyniler*, 154.

³⁴⁷ Âşıkpaşazâde, *Tevârihi Âl-i Osman*, 29.

Anlaşıyor ki Âşıkpaşazâde'nin (ö. 889/1484) Ebu'l Vefâ'ya kadar uzanan soyu, Vefâiyye tarikatının önde gelen isimlerine dayanmaktadır. Doğum tarihi net olarak bilinmemekle birlikte Amasya'da bulunan Elvan Çelebi Tekkesi'nde dünyaya gelmiştir. Osmanlı Sultanlarından Çelebi Mehmet, II. Murat, II. Mehmet, (Fatih) dönemlerinde yaşamış, bir dönem Karamanoğlu II. İbrahim Bey'in hakimiyeti altında Konya'da bulunmuştur.³⁴⁸ *Nefâhât*'da geçen bilgiye göre Abdüllatîf Kudsî, 851-855 tarihlerinde Konya'dadır. Kudsî'nin Cüneyd ile olan meşhur tartışmasında Âşıkpaşazâde de olduğuna göre o, bu tarihler civarında Konya'da bulunmuş ve Kudsî'ye intisap etmiştir.³⁴⁹ Daha öncede ifade ettiğimiz gibi Âşıkpaşazâde, Zeyniyye tarikatı içerisinde Vefâiyye'nin Sünnî savunucularından biri olmuştur.

Derviş Ahmet Âşıkî, İstanbul'da Fatih Külliyesi civarında Âşık Paşa adında bir mescit yaparak burada irşad faaliyetlerine devam etmiştir. Bu da Âşıkpaşazâde'nin İstanbul'un fethinden sonra İstanbul'a yerleştiğini göstermektedir. Kendisinden sonra ise irşad faaliyetlerini damadı ve halifesi Seyyid Velayet sürdürmüştür.³⁵⁰ Vefatına kadar İstanbul'da yaşayan Âşıkî, *Tarihi*'ni de burada keleme almıştır. Eserinin yazılış sebebini ise şöyle belirtir:

*"Konstantiniyye'de, her şeyden el etek çekmiş bir hâlde, rızaya teslim olarak sabır hırkasını giyip, hiçlik köşesinde oturmuştum. Ansızın bir topluluk Âl-i Osman'ın tarihinden ve menkıbelerinden bahsettiler. Ben fakire de sordular. Orhan Gâzi'nin imamı İshak Fakih'in oğlu Yahşi Fakih'in yanında Sultan Bayezid dönemine kadar gerçekleşen olayları yazılmış buldum. Fakir dahi bilip işittiklerimden bazı hallerinden ve sözlerinden özetleyerek kalem diline verdim (yazdım). Kalem dahi, o engin sahranın safhalarını beyaz kalbe söyledi. Ben fakir de can kulağıyla işittim. Gönlüm hayrette kaldı. Söyledim: Allah; Alîm her şeyi bilen; Kâdir, her şeye gücü yeten; Sanâyi; sanatla inşa eden; hâzır u nâzır'dır, her yerdedir ve her şeyi görendir."*³⁵¹

³⁴⁸ Âşıkpaşazâde, *Tevârihi Âl-i Osman*, 10.

³⁴⁹ Elvan Çelebi, *Menâkıbu'l-Kudsîyye*, 13-14.

³⁵⁰ Âşıkpaşazâde, *Tevârihi Âl-i Osman*, 15.

³⁵¹ Âşıkpaşazâde, *Tevârihi Âl-i Osman*, 30.

3.3. Kâdirî Şeyhi: Abdü'l Mü'min Halîfe

Mümin Halîfe (ö. 876/1471) kendi döneminde Konya'da ilim otoritesi sayılacak şeyhlerden biri olmuştur. Kâdirî meşâyihinden olduğu bilinen Mü'min Halîfe, önceden "Megaribe" ismiyle anılan mescidde ilim ile meşgul olup, birçok talebe yetiştirmiştir. Bu sebeple mescide sonradan kendi adı verilmiş ve artık bu ilim ve ibadet yuvası, "Abdü'l-Mü'min Mescidi" şeklinde anılmaya başlanmıştır. Birçok vakıf tanzim edilen mescit, sonraki dönemlerde yediler mescidi olarak anılmıştır. Mescit bir musiki mektebi olarak da faaliyet göstermiştir. Bu şekilde anılmasının sebebi Kâdirî tarikatının ayinlerindeki musiki icralarıyla ilgilidir. Mümin Halîfe de sesinin güzel olması, ney üflemesi gibi özellikleriyle Musikişinas olarak nitelenmiştir. Hatta Ahmet Ata, Musiki konusundaki eşsizliğini anlattığı Osmanlı Sultanı III. Selim'i, Mümin Halîfeyle kıyaslamıştır.³⁵²

"Âlim, ârif, Ahlâk-ı Muhammedî ile mensuc, Ümeranın nasihî, fukaraperver..."³⁵³ gibi güzel hasletlerle anılan şeyh, Kâdirîliğin Konya'da temsil edilmesini ve bu şehirde yaygınlık göstermesini sağlamıştır. Ayrıca Karamanoğlu II. İbrahim Bey bu zata muhabbet duyarak intisap etmiştir.³⁵⁴ Mü'min Halîfe, 1471 yılında vefat etmiş ve Pir Esad Türbesi'nin yakınlarına defnedilmiştir.³⁵⁵

3.4. Ahî Şeyhi: Kadı (Taceddin) Kalemşah

1330'lu yıllarda Karamanoğlu Bedreddin Bey döneminde Konya'ya gelen İbn Battûta, diğer Anadolu şehirlerinde olduğu gibi burada da bir Ahî zaviyesinde ağırlandı. Zaviyenin şeyhi ise Ahîlerden olan dönemin Konya kadısı, İbn Kalemşah'tır. Bu şeyhin etrafında yine fütüvvet teşkilatından kalabalık öğrenciler vardır. İbn Battûta, Kalemşah'ın misafirperverliği ve ikramı sayesinde en güzel ağırlandığı yerin burası olduğunu söyler.³⁵⁶ Ancak şeyhin hangi zaviyede tarikat adına faaliyet yaptığı bilinmemektedir.

³⁵² Elgin, "Megaribe Mescidi", 39-40.

³⁵³ Elgin, "Megaribe Mescidi", 41.

³⁵⁴ Elgin, "Megaribe Mescidi", 39.

³⁵⁵ Konyalı, *Konya Tarihi*, 214.

³⁵⁶ İbn Battûta, *Seyahatnâme*, 1/412-413.

Doğum ve vefat tarihi tespit edilemeyen Kalemşah'ın, XIV. yüzyılın başlarında Konya'da önemli bir nüfuzu olduğu açıktır. Eflâkî, onun ismi üzerinden şu olayı anlatır:

"Çelebi Abid Hazretleri tahta oturduktan sonra bir gün müridleriyle birlikte mübarek türbeden dışarı çıkmıştı. Yolda Şeyh Paşa ile karşılaştı. Bu zavallı adam, başını çevirip selam vermedi ve hemen oradan geçip gitti. O bu hareketini birkaç defa tekrarladı. Bir gün Çelebi, ona Kaliçe Hamamının önünde yine rastladı ve onun başına kamçı ile üç defa adamakıllı vurdu. Bu başı yaralanan beynsiz herif, hastalanıp yatağa düştü ve dili tutuldu. Bunun üzerine onun muhipleri, kadıların sultanı Taceddin Kalemşah'a gidip cereyan eden hadiseyi anlatıp üzüştüler. Şehrin kadısı, Çelebi'nin lutuf ve velayeti icabı merhamet ederek, bu gönlü yaralı dervişin hastalığını sormağa gitmesini ve kabahatini affetmesini uygun gördü."³⁵⁷

Bahse konu olan Çelebi Abid Hazretleri, Sultan Veled'in evlatlarından, Mevlânâ Dergâhı'nın dördüncü postnişi, Şemseddin Âbid Çelebi'dir. "Şeyh Paşa" olarak ismi geçen birisiyle yaşanan hadisede Kadı Kalemşah, Mevlvî şeyhini kayırmamış, adalet ve merhametle hüküm vermiştir. Çelebi Âbid'in hüküm sonucu dervişin gönlünü almaya gitmesi ve Eflâkî'nin onu "Kadıların Sultanı" şeklinde anması, İbn Kalemşah'ın Mevlevîler arasında da itibar sahibi olduğunu göstermektedir.

3.5. Diğer Sufiler

Konya, tarihî süreç içerisinde birçok mutasavvıf ağırlamış bir şehirdir. Bazı dervişlerin mensubu olduğu tarikat adına tekke ve zaviyelerde irşad faaliyetlerini yürüttüğü bilinmektedir. Ancak bazılarının bundan öte daha menkıbevi bir hayatı vardır. Bu başlık altında menkıbevi bir yaşamı olan bir dervişten ve Beylikler Dönemi Konya'sında ilmiyle iz bırakan müderris bir sufi'den bahsedilecektir.

3.5.1. Seydişehir'in Mimarı: Seyyid Hârûn Velî

Seydişehir'in kurucusu kabul edilen Seyyid Hârûn Velî (ö. 720/1320), Horasanlı olup, İmam Musâ Kâzım soyundan, âlim ve adaletli bir yöneticidir.

³⁵⁷ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, 2/337.

Menkıbeye göre rüyasında kendisine, "*Ya! Harun Anadolu'ya git, Karaman'da 'Küpe Dağı' da derler onun doğusuna bir şehir kur, onun halkı salih kullardan ola*"³⁵⁸ denmiş o da bunun Rahmanî bir rüya olabileceğine kanaat getirmiştir. Hükümdarlığı bırakarak, bütün malını, mülkünü ihtiyaç sahiplerine dağıtmış ve o zamanlar Rum beldesi diye tarif edilen Anadolu'ya doğru beraberindeki muhipleriyle yola çıkmıştır. Bağdat'ta karşılaştığı ancak kim olduğunu ve nereye intisap ettiğini çözemediğimiz Şeyh Alâeddin ismindeki bir zattan zikir almıştır. Bağdat'ta kırk gün kaldıktan sonra Konya'ya ulaşmış (1302) ve burada iki yıl kalmıştır. Menakıp'ta geçen bilgiye göre Seyyid Harun gaibten işittiği bir ses ile Konya'dan hareket ederek bugün Seydişehir'de bulunan Küpedağı'na ulaşmıştır. Kendisi ve müntesipleri burada hemen imar faaliyetlerine başlayarak Küpedağı'nın eteklerine yeni bir yerleşim yeri kurmuştur.³⁵⁹

Horasan'dan gelen Seyyid Harun Velî kafilesinin bu bölgeye yerleşmesi kısa zamanda bölge halkının dikkatini çekmiştir. Beyşehir ve Seydişehir bölgesini hakimiyet altında tutan Eşrefoğlu Beyi, bu gelen zümreyi tetkik³⁶⁰ etmek amacıyla harekete geçmiştir. Eşrefoğlu Mübarizüddin Mehmet Bey olarak tahmin ettiğimiz dönemin hükümdarı, Horasan'dan gelen bu zümreden çekinse de Seyyid Harun Velî'yi tadınıktan sonra onun niyetinin hâlis olduğunu öğrenmiş ve kendisine saygı göstermiştir. Ancak ona intisap edip etmediği muammadır. Mübarizüddin Mehmet Bey'in, Seydişehir bölgesini Harun Velî adına vakfetmesi ona olan bağlılığını göstermesi açısından yeterlidir. Seyyid Hârun Velî, emlak, arazi vs. hediyeleri kendi şahsına kabul etmemiş, bunları müntesiplerine vakfetmiştir. Diğer beylik yöneticileriyle de olumlu ilişkilerde bulunan Seyyid Harun Velî, dostluk, kardeşlik, birlik ve beraberlik mesajlarıyla herkesi hakikat yoluna çağırmıştır.³⁶¹

³⁵⁸ Abdurrahim Küçük, *Konya'nın Efsaneleri* (Konya: Nüve Kültür Merkezi Yayınları, 2017), 34.

³⁵⁹ Özönder, *Konya Velileri*, 167-169.

³⁶⁰ Burada Eşrefoğlu Beyi'nin neden tedirgin olduğu ve bu gelen zümreyi ne için tetkik ettirmek istediği sorusu akla gelebilir. Muhtemelen Eşrefoğlu Beyi, yakın tarih olması sebebiyle Selçuklu Devleti'ne karşı başlatılan Babaî isyanının (1241) sonuçlarına tanıklık etmiş ve bu zümrenin de aşırılık içeren bir topluluk olmasından ve kendilerine baş kaldırmalarından endişe etmiştir. Bu açıdan bakıldığında onun bu zümreye karşı tedirgin davranması doğal görülebilir.

³⁶¹ Küçük, *Konya'nın Efsaneleri*, 171-178.

Üveysî meşrepli³⁶² olduğunu tahmin ettiğimiz Seyyid Hârûn Velî'nin, Seydişehir'in kuruluşunda kendisine yardım eden müntesiplerinin "baba" ünvanı taşımaları ilginçtir. Bu sebeple onların kalenderî bir anlayışa sahip olabileceği belirtilmiştir.³⁶³

3.5.2. Molla Sarı Yakup

Karamanoğlu Beyliği meşâyihinden Molla Sarı Yakup, diğer bir adıyla Yakup el-Asfar, Konya'nın önemli âlimlerindedir. Doğum tarihi net olarak bilinmemekle birlikte, doğum yeri Konya'dır. İlk tahsilini de burada almış daha sonra İran ve Arabistan'a giderek dönemin ün yapmış âlimlerinden ilim tedris etmiştir.³⁶⁴

Sarı Yakup'un ün yapmasında kendi cehti kadar onu yetiştiren âlimlerin de büyük etkisi vardır. Bu âlimlerden biri Molla Fenârî'dir.³⁶⁵ Molla Sarı Yakup'un ve arkadaşı Molla Yakup el-Esved'in Bursa'da Fenârî tarafından eğitildiği söylenir.³⁶⁶ Ancak Taşköprülüzâde'nin ifade ettiğine göre Molla Fenârî, Bursa'da kadılık görevinde bulunduğu bir sırada bir sebepten Sultan Bayezid ile araları açılarak Konya'ya gelmiştir.³⁶⁷ İşte bu dönemde tıpkı Osmanlı şehri Bursa'da yaptığı gibi Konya'da da talebe yetiştirmeye devam etmiş, bu öğrenciler arasında Molla Sarı Yakup ve Molla Yakup el-Esved de bulunmuştur. Molla Fenârî'nin Konya ve Karaman'da on yıl kaldığı ve 1414 yılında Bursa'ya döndüğü bilinmektedir.³⁶⁸ Dolayısıyla bahse konu olan iki Yakup'u da 1404-1414 tarihleri arasında okutmuş olmalıdır. Bu da Karamanoğlu II. Mehmet Bey'in Konya hakimiyeti dönemine denk düşmektedir. Kendisinin hangi tarikattan olduğu hakkında bir bilgi yoktur. Ancak onun Molla Fenârî eğitimi altında yetiştiği düşünüldüğünde Zeyniyye ya da Ekberiyeye anlayışına sahip olabileceği ihtimali düşünüleb

³⁶² Necdet Tosun, "Üveysilik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/400.

³⁶³ Haşim Şahin, "Seyyid Hârûn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/59.

³⁶⁴ Uz, *Konya Alimleri ve Velileri*, 170.

³⁶⁵ Taşköprülüzâde, *eş-Şakâik*, 46.

³⁶⁶ Uz, *Konya Alimleri ve Velileri*, 170.

³⁶⁷ Taşköprülüzâde, *eş-Şakâik*, 46.

³⁶⁸ Aydın, "Molla Fenârî", 30/245-247.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ORTAYA KOYULAN ESERLER VE SUFİLERİN SOSYAL FONKSİYONLARI

1. Telif Edilen Eserler

Beylikler Dönemi'nde telif edilen eserler dikkate alındığında, Mevlevîlik hakkında ortaya koyulan eserler ön plandadır. Konya'nın bir Mevlevî ocağı olduğu düşünüldüğünde bu durum doğal karşılanabilir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla bu dönemde Mevlevîlik dışında yazılan tek eser, Molla Fenârî'nin Karamanoğlu Mehmet Bey'e ithaf ettiği *Aynü'l-A'yan* isimli eseridir.

1.1. Sultan Veled'in Ortaya Koyduğu Eserler

Sultan Veled'in *Velednâme*, *Rebâbnâme*, *İntihânâme*, *Ma'ârif* ve *Dîvan* gibi eserleri vardır. Bu eserler kendisinden sonra Mevlevîliğe dair yapılan çalışmaların temelini oluşturur.

1.1.1. Velednâme (İbtidânâme)

Sultan Veled'in ilk mesnevisi olması ve "ibtidâ" kelimesiyle başlaması sebebiyle *İbtidânâme* ismiyle de bilinmektedir. İlk dönem Mevlevîliğine dair en önemli eser konumundadır. Nitekim *Velednâme*, Feridun Sipehsâlâr'ın *Risâlesi*'nin ve Ahmed Eflâkî'nin *Menâkibü'l-ârifîn* adlı eserinin temel kaynağını oluşturur.³⁶⁹ *Velednâme*'nin neden kaleme alındığı sorusuna en güzel cevabı yine eserin müellifi verir:

"Mevlânâ zamanındaki hallerini ve dâhil oldukları vak'aları bildirdim. Aynı zamanda müridin, hırka giymek, saçını tıraş ettirmek, semâ etmek gibi tarikate aid şeylerle sair hususlarda, Tanrı huylarıyla huylanın sözüne uyup gücü yettikçe şeyhinin yolundan gitmesi gerektir. Babam da yaratılış ve huy bakımından bana en fazla benzeyen sensin sözüyle beni kardeşlerimin, müritlerin ve bilginlerin arasından seçmişti. Babasına benzeyen zulmetmez sözünce ona uymıya, ona

³⁶⁹ Veyis Değirmençay, "Sultan Veled", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/521.

benzemiye çalıştım. Kendisi, çeşitli vezinlerde şiirler söylemiş, rubâîler düzmüş ve dîvânlar meydana getirmişti. Ben de onun gibi bir dîvân meydana getirdim. Sonra dostlar, Mevlânâ'ya uyup bir dîvân tertib ettin, mesnevî yolunda da ona uyman gerek dediler. Ona benzemek için işe giriştim ve 690 yılı rebiülevvelinin ilk günü (1291) bu kitaba başladım."³⁷⁰

Manzum ve mensur olarak kaleme alınan eser, giriş kısmı hariç 165 konu başlığı içerir. 9007 beyit içerisinde 76'sı Türkçe, 180'i Arapça, 3 tanesi de Rumca'dır.³⁷¹ Sultan Veled'in bu eseri, özellikle Mevlânâ'nın hayatı ve onun dostlarına dair olayları, en doğru şekilde olduğu gibi anlatması bakımından kıymetli bir eserdir. 1291 yılında başladığı eserini 3 ay 4 günde tamamlamıştır.³⁷²

*"İbtidâ mîkunem benâm-ı Hudâ
Mûcid-i âlem-i fenâ vu bakaa"*³⁷³

1.1.2. Rebâbnâme

Sultan Veled'in ikinci *Mesnevî*'si *Rebâbnâme*'dir. "*Rebabın ağlayıp inlemesinden aşka dair yüzlerce nükte dinleyin*"³⁷⁴ anlamındaki

*"Bişnevîd ez nâle vu bang-i rebâb
Nüktehâ-yi ışk der sad gûne bâb"*³⁷⁵

beytiyle başladığı için *Rebâbnâme* ismiyle anılmıştır. Bu eserde tıpkı *Velednâme* gibi manzum ve mensur olarak karışık yazılmıştır. Mukaddimesi dâhil 106 konu başlığı vardır. 162 Türkçe, 36, Arapça ve 22 Rumca olmak üzere toplam 8124 beyitten oluşur. Eserde Mevlânâ ve Şems-i Tebrîzî ilişkisine dair bilgiler vardır.³⁷⁶ Sultan Veled eserin sonunda, bu kitabın h. 700 yılında bittiğini ve 5 aylık bir sürede yazıldığını şu beyitlerle belirtmiştir:

³⁷⁰ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, 58.

³⁷¹ Değirmençay, "Sultan Veled", 37/521.

³⁷² Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, 58.

³⁷³ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, 59.

³⁷⁴ Değirmençay, "Sultan Veled", 37/521.

³⁷⁵ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, 60.

³⁷⁶ Değirmençay, "Sultan Veled", 37/521.

"Şod temâm ez dâd-ı Dâdâr in kitâb
Der sene-y seb'a mie iy zû-lübâb

Der meh-i zilhicc şodhem in temâm
Tâ nemâned ber hor-ı ma'nî gamâm

Gurre-i şa'ban şodâ gaaz-ı kitâb
Bes kunem vallâhu a'lem bissavâb

Der sene-y mezkûr ender penç mâh
Şod temâm in mesnevî iy merd-i râh³⁷⁷

1.1.3. İntihânâme

Sultan Veled'in *Mesnevî*'ye dair son eseridir. Mukaddime hariç 120 konu başlığı ve 8313 beyit'ten müteşekkildir.³⁷⁸ Eserde Hz. Mevlânâ ve etrafındakilerden bahsedilmezken, hakikati arayan yolcunun, nefsin ve şeytanın tuzaklarına karşı dikkatli olması konusunda öğütler içerir.³⁷⁹

1.1.4. Maârif

Sultan Veled'in 56 bölümden oluşan, Farsça ve mensur tek eseridir. Sultan Veled, bu eseri dedesinin *Maârif* ve babasının *Fihimâ-fih* eserlerine benzeterek kaleme almış ve kendi kitabını, atası Sultânü'l-ulemâ'nın kitabıyla (*Maârif*) isimlendirmiştir. *Mesnevî*'de anlatılan konular tekrar edilmekle birlikte, Sultan Veled'in özelliklerine ve bazı tarihî olayların malumatlarına değinilmiştir. Ayrıca *Maârif* adlı eserin *Kitâbu'l-Hikemiyye* isimli tercümesi ve şerhi, Hülya Küçük tarafından gün yüzüne çıkarılmış olup, *Sultan Veled ve Maârif'i* adlı çalışmada günümüz Türkçesiyle basımı sağlanmıştır.³⁸⁰

1.1.5. Dîvân

Arapça, Farsça, Türkçe ve Rum'ca şiirlerden oluşan *Dîvân*'ı toplam 13.335 beyittir.³⁸¹ Sultan Veled, *İbtidânâme'nin* dibâce kısmında, *Dîvân*'ın ilk eser

³⁷⁷ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, 60.

³⁷⁸ Değirmençay, "Sultan Veled", 37/521.

³⁷⁹ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, 61.

³⁸⁰ İbrahim Hakkı Eroğlu, *Tercüme-i İntihânâme-i Sultan Veled: İnceleme Metin* (Konya: Aybil Yayınları, 2012), 1.

³⁸¹ Değirmençay, "Sultan Veled", 37/521.

olduğunu beyan etmiştir. Babası Hz. Mevlânâ'nın şiirler sayesinde rûbâîler oluşturduğunu, bir *Dîvân* ortaya koyduğunu ve bu konuda babasının izinden gittiğini söyler. Dolayısıyla *Dîvân*'ında bulunan gazellerin ekseriyeti Hz. Mevlânâ'nın gazellerine nazîre olarak kaleme alınmıştır.³⁸² *İbtidânâme*'nin yazılmaya başlandığı tarih 1291 olduğuna göre, *Dîvân*'ı bu tarihten kısa bir süre önce yazmaya başlamıştır.

1.2. Dîvân (Ulu Ârif Çelebi)

Ulu Ârif Çelebi'nin bilinen tek eseri Farça *Divânı*'dır. Bu eser 3 kaside 79 rubai, 125 gazel, 1 kıta, 2 de münferid beyitten müteşekkildir. Rubailer, Feridun Nafiz Uzluk tarafından bir yazma nüsha kullanılarak Farsça metniyle beraber Türkçeye tercüme edilmiştir. Söz konusu yazma eserler 3 nüsha olarak tespit edilmiştir. *Dîvân-ı Ulu Ârif Çelebi* ismiyle Konya Mevlânâ Müzesi Yazma Eserler Bölümü 2600 numaralı yazma K. nüshası; *Dîvân-ı Ulu Ârif Efendi* adıyla Ankara Milli Kütüphane 06 HK 53 kodlu yazma A. nüshası; son nüsha ise Feridun Nafiz Uzluk'un yukarıda bahsettiğimiz çalışmasına istinaden U Nüshası olarak adlandırılmıştır.³⁸³

Mevlevîliğin neşri için Anadolu seyahatlerine çıkan Ulu Ârif Çelebi'nin bu seyahatlerine vurgu yapan kasidesinin bir kısmı şöyledir:

"Rüyamda Mevlânâ'mızı gördüm; Konya şehrine doğru çağırıyordu: Ne zamana kadar felek gibi gece gündüz şaşkın şaşkın evrende dolaşacak, oraya buraya gideceksin?

Gerçi dünya seninle güzelleşmiş, şan şeref bulmuştur; ama iki dünyada da bizim şehrimiz gibisi yoktur. Bundan sonra yolculuğa çıkma artık; âşık olan seni arar bulur.

Ey oğul! Bizim türbemize göz kulak ol da yüzünün nuruyla aydınlansın, ışıkla dolsun.

Âşıkları topla ve rahat ol da bundan sonra yücelik göresin.

İnkârcıların eziyetinden dolayı yerini terk etme; çünkü sensin dünyada vefanın canı.

³⁸² Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, 57.

³⁸³ Veyis Değirmençay, *Ulu Ârif Çelebi'nin Farsça Divanı ve Türkçe Çevirisi* (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 2017), 29-33.

*Ay ışık saçar, köpeğe havlar. Gökteki ay köpeğin sesinden üzülür mü hiç?
Güneş kursu yanında zerre de nedir ki? Hüma (kuşu) nerede, sivrisinek nerede;
balçık (tan insan) nerede, Tanrı nerede?"³⁸⁴*

1.3. Risâle-i Sipehsâlâr

Eserin yazarı, Sipehsâlâr lakabıyla tanınan Ferîdûn b. Ahmed'dir. Sipehsâlâr'ın bir diğer ünvanı Mecdüddîn'dir. Ataları gibi kendisi de Anadolu Selçuklu Devleti'nin önde gelen kumandanlarından biri olmuştur. Gençlik yıllarında Hz. Mevlânâ'nın sohbet meclislerinde bulunmuş ve onun yanında yetişmiştir. Hz. Mevlânâ hakkında kaleme aldığı bu eser, yine Mevlânâ hakkında yazılan ilk menakıpname konumundadır. Sipehsâlâr'ın vefat tarihi de doğum tarihi gibi belirsizdir. Eserin yazılış tarihini tespit açısından, onun hangi yıllarda dünyaya geldiği konusu hakkında farklı değerlendirmelerde bulunulmuştur. Ahmet Avni Konuk'un belirttiğine göre, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî vefat ettiğinde (1273) Ferîdûn b. Ahmed 68 yaşındadır. Onun Mevlevîlerce 96 yaşında vefat ettiği söylendiğine göre ölüm tarihi 1291 kabul edilebilir.³⁸⁵ Ancak Tahsin Yazıcı, Konuk'tan farklı olarak şu görüşü ortaya atar:

"Yazar, kırk yıl Mevlânâ'nın hizmetinde bulunduğunu kaydettiğine göre, kendisinin ona ilk intisabı, 1233-1234 yıllarına rastlamaktadır. Mevlânâ'nın hizmetine ancak onbeş-yirmi yaşlarında girebileceğine göre de onun 1218 veya 1213 yılları arasında doğmuş olması gerekir. Eserinin kendisi tarafından yazılan kısmının muhtevası ise, Sultan Veled'in ölümü (1312)'nden sonra kaleme alınmış olduğunu göstermektedir. Buna göre yazar, eserini yazdığı sıralarda doksandört veya doksan dokuz yaşlarında bulunuyordu. Bu durum böyle bir eser yazması pek imkân dışı kalmamakla birlikte, kolayca da kabul edilemez. Bu durum karşısında, onun daha önce başlamış bulunduğu bu eserinin başka biri veya oğlu tarafından tamamlanmış olması kuvvet kazanmaktadır. Esasen Mevlevî çevrelerince ölümünün 1312 yıllarında vuku bulduğunun kabul edilmiş olması da bunu te'yd etmektedir."³⁸⁶

³⁸⁴ Değirmençay, *Ulu Ârif Çelebi'nin Farsça Divanı ve Türkçe Çevirisi*, 3.

³⁸⁵ Mustafa Aşkar, *Tasavvuf Tarihi Literatürü* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2006), 216.

³⁸⁶ Sipehsâlâr, *Risâle*, 2.

Aslı Farsça olan eserin tam ismi *Risâle-i Sipehsâlâr be Menâkıb-i Hazret-i Hüdâvendigâr*'dır. Kendisinden sonra başta bu eserin zeyli konumunda olan *Menâkıbü'l-ârifîn* olmak üzere diğer menâkıpnamelere kaynaklık etmiştir. Ayrıca bu risalenin Ahmet Avni Konuk ve Mithad Baharî-i Hüsâmî tarafından Arap harflerle Türkçe tercümesi yapılmıştır. Üç tercümesi olduğu bilinen eserin son çevirisini günümüz Türkçesiyle Tahsin yazıcı ortaya koymuştur.³⁸⁷

Rîsâle-i Sipehsâlâr, mukaddime ve üç bölümden oluşmaktadır. Birinci kısımda, Hz. Mevlânâ ve babası Bahâeddin Veled anlatılır. İkinci bölümde, Hz. Mevlânâ'nın dünyaya gelişi, sohbet halkası, ibadetleri, sülûkü hakkında bilgiler vardır. Son bölümde ise, Hz. Mevlânâ'nın üstadları, Burhâneddîn Muhakkık Tirmîzî, Şems-i Tebrîzî, Selâhaddîn-i Zerkûbî, Hüsâmeddin Çelebi, Sultan Veled, Ulu Ârif Çelebi, Âbid Çelebi, mezkûr isimlerin müridleri ve diğer ileri gelenler isim olarak anılır. Menkıbeden ziyade olayları anlatan eserin bazı kısımlarında şiirlere yer verilmiştir. *Menâkı'bül Ârifîn* adlı eser kıyas edildiğinde, ona göre üslubu daha ağır ve düzensizdir. Hz. Mevlânâ hakkında yazılan eserlerin başında gelmesiyle dikkat çeker.³⁸⁸

Eserin tamamlandığı tarihlerde Konya'da bir otorite boşluğunun olduğunu da söylemek gerekir. Bu dönem beyliklerin bağımsızlıklarını kazandığı ve Karamanoğulları'nın bir aralık (1277) Konya'yı ele geçirdiği dönemdir. Bir anlamda bütün siyasi çekişmelerin yaşandığı ortamda, ilmî gelişmelerin, hele hele böyle nadide eserlerin ortaya çıkması ilginç bir durumdur. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki hükümdarların kendi aralarında siyasi ve askerî mücadeleler olmasına rağmen, âlim zümresine karşı beslenen muhabbet ortaktır. Bu da ilmî çalışmalarda iteleyici bir güç olmuştur. Anadolu'da bağımsızlığını ilan eden beylerin, ulema ve meşâyihle olan koruyucu tutumu ve yeni eserlerin ortaya çıkmasındaki teşvikleri bu düşüncemizi destekler niteliktedir.

³⁸⁷ Aşkar, *Tasavvuf Literatürü*, 216.

³⁸⁸ Aşkar, *A.g.e.*, 216.

1.4. Menâkıbü'l-Ârifîn

Ahmed Eflâkî, tarafından kaleme alınan *Menâkıbü'l-ârifîn*, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Mevlevîliğin anlatıldığı en önemli eserlerin başında gelir. Eflâkî, Hz. Mevlânâ'nın oğlu Ulu Ârif Çelebi'ye intisabından ötürü "Ârifî" nisbesiyle tanınmıştır. "Eflâkî" nisbesi ise ihtimal üzere bir astronomi âliminden ders aldığı ve bu ilimle uğraştığı içindir. Konya'da Sirâceddin Mesnevîhan, Abdülmü'min Tokâdî gibi önemli âlimlerin de talebesi olmuştur. Onun 1286 ile 1291 tarihleri arasında doğduğu tahmin edilir. Babası ölümünden önce Ahmed Eflâkî'ye çok sayıda kitap ve büyük bir servet bırakmıştır. Buna bakılarak kültürlü bir aile yapısına sahip olduğu söylenebilir.³⁸⁹

Ahmed Eflâkî, mürşidi Ulu Ârif Çelebi'nin isteği üzerine *Menâkıbü'l-ârifîn* adlı eserinin ilk hâli olan *Menâkıbü'l-ârifîn ve Merâtibü'l Kâşifîn* isimli eserini kaleme almış ve bir yıl gibi kısa bir sürede bitirmiştir. 1353 tarihinde ise *Menâkıbü'l-ârifîn'in* son hâlini oluşturmuştur. Tamamına yakını derleme eser olduğu belirtilen *Menâkıbü'l-ârifîn'in* bazı kısmı Eflâkî'nin kendi bilgi ve birikimi üzerinedir. Eser üzerine tercüme de dâhil olmak üzere birçok çalışmalar yapılmıştır. Eser, önce Abdülvahhâb Hemedânî (ö. 954/1547) tarafından muhtasar hâle getirilmiş ve *Sevâkıbu'l Menâkıb* adlı çalışma ortaya çıkmıştır. Ahmet Avni Konuk, *Sevâkıb'ın* Mahmûd Konevî tarafından Türkçe'ye çevrildiğini belirtmiştir. Gölpınarlı da Derviş Senâî tarafından Türkçeye tercümesinin yapıldığını ve Kanûnî Sultan Süleyman'a hediye edildiğini belirtmiştir.³⁹⁰ Birçok Türkçe tercümesi olan *Menâkıbü'l-ârifîn'in* birde *Les Saints des Dervishes Tourneus* ismiyle "Dönen Dervişlerin Velîleri" anlamına gelen Fransızca tercümesi vardır. Bu çalışma ise, Clement Huart tarafından 1922 senesinde ortaya koyulmuştur.³⁹¹

On ana bölümü ihtiva eden *Menâkıbü'l-ârifîn*, şu başlıklar üzerinde şekillendirilmiştir:

³⁸⁹ Tahsin Yazıcı, "Menâkıbü'l Ârifîn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/114.

³⁹⁰ Aşkar, *Tasavvuf Literatürü*, 218.

³⁹¹ Clement Huart, *Mevlevîler Beldesi Konya*, çev. Nezih Uzel (İstanbul: Tercüman Yayınları, 1978), 7.

Birinci bölüm, Bahâeddin Veled'in menkıbelerini içerir. İkinci bölüm, Burhâneddîn Muhakkık Tirmizî'yi; üçüncü bölüm, Hz. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'yi; dördüncü bölüm, Şemseddîn Tebrîzî'yi; beşinci bölüm, Selâhaddîn-i Zerkubî'yi; altıncı bölüm, "Ahi Türk" ismiyle maruf olan Hüsameddin'i; yedinci bölüm, Mevlânâ Bahâeddin Sultan Veled'i; dokuzuncu bölüm, Emir Âbid Çelebi'yi konu edinir. Son bölüm ise, mezkûr isimlerin çocuklarının, kendisinden sonraki halifelerinin ve zikir silsilelerinin izahatıyla ilgilidir.³⁹² *Menâkıbü'l-ârifin* ilk dönem Mevlânâ ve Mevlevîlik ile ilgili meselelerde günümüzde başvurulacak kaynakların başında gelmektedir.

1.5. Molla Musannifek: Mesnevî Şerhi

Bilindiği gibi Molla Musannifek'in Nahiv, Belâgat, Tefsir, Hadis, Fıkıh gibi alanlarda birçok eseri bulunmaktadır. Bunun yanında Tasavvuf imine dair önemli eserler kaleme almıştır. *Hallü'r-rumûz fî keşfi'l-künûz*, *Şerhu Kasîdeti'l Bürde*, gibi eserler bunlardandır.³⁹³

Musannifek'in yine tasavvuf alanında Konya'da yazdığı *Şerhu'l-Mesnevî'si* vardır. Bu eser, *Mesnevî'nin* yalnızca ilk yedi beytinin şerhi olmasına rağmen, en geniş hacimli şerh olarak kabul edilir. İlk başta eserin tam metninin şerh edilmesi planlanmış ancak muvaffak olunamamıştır.³⁹⁴ Farsça olarak yazılan eserin, Süleymaniye Kütüphanesinde,³⁹⁵ "*Nazif Paşa*, nr. 604. *Carullah*, nr. 1685. *Fatih*, nr.2706'³⁹⁶ nüshaları olmak üzere toplam 3 nüshası vardır. 119 sayfadan oluşan eserin³⁹⁷ bahsedilen üç nüshasında da isimleri farklı geçmektedir.

³⁹² Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, 1/107.

³⁹³ Necmettin Öztürk, *Fatih Dönemi Âlimlerinden Alaeddin Musannifek ve Arap Gramerindeki Yeri* (Ankara: İlahiyât Yayın, 2021), 61.

³⁹⁴ Ali Çoban, "Horasan'dan Anadolu'ya: Molla Musannifek ve Tasavvufu Müdevven Bir İlim Olarak İnşâsı", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 20/2 (Aralık 2020), 416.

³⁹⁵ Öztürk, *Alaeddin Musannifek*, 61.

³⁹⁶ Sinan Taşdelen, *Musannifek Alaeddin Ali Bin Muhammed'in Mevlânâ'nın Mesnevî'si İle İlgili Risalesi* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Doktora, 2007), 35.

³⁹⁷ Taşdelen, *A.g.e.*, 35.

Nâzif Paşa Nüshası'nda: *Musannifek'in Mesnevî Şerhi*, Fatih Nüshası'nda: *Mevlânâ Musannifek'in Mesnevî'nin Başlarının Şerhi Kitabı*, Carullah Nüshası'nda: *Şeyh Ali'nin Risalesi* olarak geçmektedir.³⁹⁸

Eserin yazılma sebebi ise, Hz. Mevlânâ'ya olan sevgi ve onun *Mesnevî*'sinin barındırdığı manevi sırlardır. Bunun yanında Konya halkının Hz. Mevlânâ'ya bağlılığı ve dervişlerin *Mesnevî* ile meşguliyetleri, Musannifek'in dikkatini çekmiş ve bu eseri kaleme almaya karar vermiştir. Ayrıca müellif, bu eserin inceliklerinin açığa vurulmasıyla Konya'da ve Anadolu'da bir hatıra bırakmak istemiştir.³⁹⁹

Molla Musannifek, üç nüshadan oluşan *Mesnevî Şerhi*'nin Nafiz Paşa nüshasını Karamanoğlu İbrahim Bey'e ithaf etmiştir. Nüshanın giriş bölümünde İbrahim Bey'e ithaf edildiği bilgisi de vardır. Yine giriş bölümünde Anadolu'ya ilk geldiği tarih h. 845 olarak geçmektedir. Eserin tamamlanma tarihi ise 25 Şevval 845/1442 yılıdır. Dolayısıyla bu eseri Anadolu'ya geldikten sonra bir yıl içinde bitirmiş olmalıdır.⁴⁰⁰

1.6. Aynü'l-A'yân

Fatiha sûresi Kur'an- Kerîm'in müstakil olarak en fazla tefsir edilen sûresidir. Fatiha sûresinin, Kur'an'a giriş mahiyetinde olması, Kur'an-ı açması ve âdeti bir önsözü olması münasebetiyle hem genel hem de işârî metod kullanılarak birçok tefsiri yapılmıştır.⁴⁰¹ Bu tefsirlerden biri de Molla Fenârî'nin Fatiha sûresi için kaleme aldığı *Aynü'l-A'yân* isimli tefsiridir. Molla Fenârî, eserin yazılış sebebini ilk zahidlerden biri olan Hasan-ı Basrî'nin (ö. 110/728) şu sözüne dayandırır:

*"Allah 104 kitap indirdi. Bunların ilimlerini dört kitabın içine koydu: Tevrat, İncil, Zebur ve Furkan. Bu dördünün ilimlerini de Furkan'a koydu. Furkan'ın ilmini Mufassal'a, Mufassal'ın ilmini de Fatiha'ya koydu. Fatiha'nın tefsirini bilen sanki Allah'ın indirdiği bütün kitapların tefsirini bilmiş olur."*⁴⁰²

³⁹⁸ Taşdelen, *Alaaddin Ali Bin Muhammed'in Mevlânâ'nın Mesnevî'si İle İlgili Risalesi*, 37.

³⁹⁹ Taşdelen, *Alaaddin Ali Bin Muhammed'in Mevlânâ'nın Mesnevî'si İle İlgili Risalesi*, 38.

⁴⁰⁰ Taşdelen, *Alaaddin Ali Bin Muhammed'in Mevlânâ'nın Mesnevî'si İle İlgili Risalesi*, 39.

⁴⁰¹ Mehmet Kılıçarslan, "Molla Fenârî'nin "Aynu'l-A'yan" Adlı Eseri Üzerine Bir Değerlendirme", *The Journal of Academic Social Science Studies* 70 (Eylül 2018), 345.

⁴⁰² Zülfikâr Durmuş, *Şemsüddin Muhammed b. Hamza el-Fenârî'nin Hayatı ve Aynü'l-A'yan Adlı Eserinin Tahlili* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1992), 37.

Eserin ele alınmış serüvenlerinden başka bir neden ise, Molla Fenârî'nin Osmanlı Devleti'nin önemli mutasavvıflarından olan ve "Somuncu Baba" ismiyle maruf Şeyh Ebu Hamid'in, Bursa Ulu Camiî'nin açılışında yaptığı Fatiha sûresi'nin tefsirinden etkilenmesidir. Bu etki, bir anlamda onu Fatiha suresinin içine çekmiş ve kendisi de bu eseri yazmaya karar vermiştir.⁴⁰³

Kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre bu eser, Karaman topraklarında yazılmış⁴⁰⁴ ve o dönem Konya'da hüküm süren Karamanoğlu Mehmed Bey'e ithaf edilmiştir.⁴⁰⁵ Molla Fenârî'nin Konya'ya geldiği zaman, Karamanoğlu Mehmed Bey'in kendisine karşı muhabbet beslediği ve topraklarında iyi bir şekilde ağırladığı düşünüldüğünde, bu eser şeyh tarafından bir şükran mahiyetinde hediye edilmiş olmalıdır.

Fenârî'nin, 63 yaşında başladığı⁴⁰⁶ ve bir yıl gibi bir sürede bitirdiği eserin,⁴⁰⁷ geniş mukaddimesi dört baba, her bir bab kendi içinde fasıllara ayrılmış ve bazı fasıllar da hâtîme ile bitirilmiştir.⁴⁰⁸

Birinci bab'ın birinci faslı, tefsir ilminin tanımı ve sınırlılıkları; ikinci fasıl, tefsir ilminde tefsir ve te'vil ilişkisi; üçüncü fasıl, tefsir ve te'vil ilmiyle uğraşmanın caiz görülmesi; dördüncü fasıl, tefsir ve te'vilin zahir ve batın anlamlar açısından incelenmesi; beşinci fasıl, tefsir ilmini öğrenmenin farz-ı kifâye olması; altıncı fasıl, ilk müfessirler ve kısa biyografiler; Hâtîme, idrak'ın gerçek boyutu, bölümleri ve yolları hakkındaki konularını içerir. İkinci bab'ın muhtevası tefsir ilmine duyulan ihtiyaca dair olup, üç fasılda ele alınmıştır. Birinci fasıl, tefsir ilmine duyulan ihtiyacın gerekçeleri ve bu ilme yardımcı olacak diğer ilimleri; ikinci fasıl, İlmin fazileti; üçüncü fasıl, Kur'an-ı Kerîm'in fazileti ve Kur'an okumanın sevabı konularını ele alır. Üçüncü babın içeriği tefsir ilminin konuları hakkında olup, beş

⁴⁰³ Kılıçarslan, "Molla Fenârî'nin "Aynu'l-A'yan" Adlı Eseri Üzerine Bir Değerlendirme", 345.

⁴⁰⁴ Konya, bir dönem Karaman toprağı sayıldığından, eserin Konya'da yazılma olasılığı daha yüksektir.

⁴⁰⁵ Durmuş, *Fenârî'nin Hayatı ve Aynü'l-A'yan Adlı Eserinin Tahlili*, 37.

⁴⁰⁶ Molla Fenârî'nin 1350 yılında doğduğu bilinir. Eserin 63 yaşındayken kaleme alındığı bilgisi de dikkate alındığında, tefsirin 1413 yılında yazılmaya başlandığı ve 1414 senesinde bitirildiği anlaşılmaktadır.

⁴⁰⁷ Kılıçarslan, "Molla Fenârî'nin "Aynu'l-A'yan" Adlı Eseri Üzerine Bir Değerlendirme", 345.

⁴⁰⁸ Sıtkı Güllü, "İlk Osmanlı Şeyhülislam'ı Şemseddîn Muhammed B. Hamza Fenârî (751-834/1350-1431) ve Onun Aynu'l-A'yan Tefsiri", *Journal of Istanbul University Faculty of Theology* 1 (Nisan 2012), 245.

fasılda incelenmiştir. Birinci fasıl, Kur'an-ı Kerîm'in tarifi; ikinci fasıl, Kur'an-ı Kerîm'in nüzulü ve nazmı ile ilgili küllî hükümler; üçüncü fasıl, Kur'an-ı Kerim'in cem edilmesi; dördüncü fasıl, Kur'an-ı Kerîm'in farklı isimleri; beşinci fasıl, Kur'an-ı Kerîm'in cüzleri ve kısımları hakkında bilgiler sunar. Dördüncü bab ise fasıllara ayrılmamış, istiâze ve besmele'nin tefsirlerini konu edinmiştir.⁴⁰⁹ Buraya kadar olan geniş muhtevalı mukaddime 170 sayfadır. Bu aşamadan sonra Fatiha sûresinin tefsirine geçilir.⁴¹⁰

Molla Fenârî, Fatiha sûresini ayet ayet tefsir eder. Bunu yaparken de ayetleri irab, tefsir, hadis, kelam, kıraat, lügat gibi başlıklar altında inceler.⁴¹¹ Ayrıca tefsirde nahvi, itikadi ve fıkhi konularda tasavvufî yorumlar önemli bir yer tutar.⁴¹²

⁴⁰⁹ Gülle, "Aynu'l-A'yan Tefsîri", 246.

⁴¹⁰ Kılıçarslan, "Molla Fenârî'nin "Aynu'l-A'yan" Adlı Eseri Üzerine Bir Değerlendirme", 345.

⁴¹¹ Durmuş, *Fenârî'nin Hayatı ve Aynü'l-A'yan Adlı Eserinin Tahlili*, 39.

⁴¹² Gülle, "Aynu'l-A'yan Tefsîri", 246.

2. Mimari Eserler

Bilindiği gibi XIII. yüzyılda Moğol İstilasası sebebiyle Anadolu'ya birçok göç dalgası olmuştur. Bu büyük göç hareketinde birçok şeyh ve derviş Anadolu'ya yerleşerek zamanla kendi tekke ve zaviyelerini oluşturmuştur. Mescid-i Nebevî'den mülhem olarak inşa edilen bu yapılar, özellikle halkın en ihtiyaç duyduğu zamanlarda en iyi şekilde görevlerini yerine getirmiştir. Anadolu Selçuklu Devleti Konya'sında birçok cami, medrese gibi ilim ve ibadet merkezlerinin dışında mutasavvıfların gayretleriyle çok sayıda zaviye ve tekkeler inşa edilmiştir. 1277 tarihinde fiilî olarak Selçuklu Devleti'nin yerini alan Karamanoğulları, Konya'da birçok eser bırakmıştır. Bazı Selçuklu mimarileri, Karamanoğulları döneminde faal iken bazı yapılar ise gerek mutasavvıfların gayretleri gerekse beylerin bizatihi çabalarıyla yeniden yapılmıştır. İnşa edilen bu yapılar arasında cami, medrese, dârü'l-huffâz, dârü'l-hadisler bulunmakla birlikte, biz konumuz gereği yalnızca zaviye, tekke gibi yapılardan ve bu yapıların Beylikler Dönemi'ndeki işlevinden bahsedeceğiz.

Tasavvuf tarihinin önemli konularından birini teşkil eden bu mimari yapılar, ribat kelimesinin dışında, tekke, zaviye, hankâh, asitane, dergâh isimleriyle de ün yapmıştır. Bunların ifade ettikleri anlam genelde aynı olup aralarında küçük farklar olması münasebetiyle kısaca tanıtmakta fayda vardır.⁴¹³

Tekke, Farsça bir kelime olup aslı “tekye” dir. Yaslanmak, oturmak anlamına gelir.⁴¹⁴ Bu yapılar, caminin ve mescidin dışında bulunup herhangi bir tarikata müntesip sufilerin tekke şeyleri önderliğinde zikir yaptıkları, ibadet ettikleri bir ilim ve irşad merkezidir. Tekkeler genel olarak şehirlerde inşa edilmişlerdir. Büyük tekkelere dergâh ve asitane denmiştir.⁴¹⁵

Zaviyeler, Tekke'den daha küçük yapılardır. Köy, kasaba gibi yerlerde buldukları gibi şehirlerde de rastlanılmaktadır. Zaviye şeyhlerine “zaviyedâr”

⁴¹³ Yılmaz, *Tasavvuf*, 268.

⁴¹⁴ Mustafa Kara, “Tekke”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/368.

⁴¹⁵ Yusuf Küçükdağ, “Karatay Bölgesindeki Tekke ve Zaviyeler”, *Karatay: Tarih-Kültür-Sanat*, ed. Yusuf Küçükdağ vd. (Konya: Karatay Belediyesi Kültür Yayınları, 2012), 1/478.

zaviye dervişlerine ise “zaviyenîşîn” denmiştir.⁴¹⁶ Zaviyelere tahsis edilen vakıflarla yolcuların, düşkünlerin, ihtiyaç sahiplerinin barınma, yeme, içme gibi temel ihtiyaçları ücretsiz olarak karşılanmıştır. Birkaç odadan müteşekkil olduğu için dervişlerin sürekli kalacağı mekânlar olmaması münasebetiyle tekke mimarisinden biraz ayrılmıştır.⁴¹⁷

Hankâh, tasavvuf erbabının zikir meclisi oluşturduğu, kısa bir müddet ikamet ettikleri ya da inzivaya çekildikleri yerdir.⁴¹⁸ Tekke ve zaviyelerin ihtiyaçlarını karşılayan bir yapı özelliği de taşımıştır. Bu nedenle hankâh postunda oturan şeyh, tarikatın en önemli makamlarından birini oluşturur. Bazı tarikatlarda ise tekke ve zaviye şeyhleri yine bu hankâh'ta oturan şeyh aracılığıyla seçilmiştir.⁴¹⁹ Konya'da sayıları az da olsa Karamanoğulları döneminde hankâhlar yapılmıştır. Şeyh Vefâ Hankâhı bu dönemde inşa edilen en önemli yapılardandır.⁴²⁰

Anadolu tarihinde tekke ve zaviyelerin mühim yeri olmuştur. Bu yapılar halkın dinî, ahlâkî ve tasavvufî açıdan yetiştirilmesini sağlayan mekânlar olmuştur. Zâhir ilimlerin tedris edildiği medreselerde okuma imkânı bulamayan halk, özellikle kırsal kesimde kurulan zaviyelerle bu eksikliklerini gidermeye çalışmışlardır. Şehirlerde bazı tarikatlar tarafından kurulan zaviyeler ise, özel derslerin verildiği kurumlar olmuşturlardır. Anadolu Selçuklu Devleti'nden sonra ortaya çıkan beyliklerde tekke ve zaviyelerde önemli gelişmeler yaşanmıştır. Nitekim bu yapılarda görevli ulema ve meşâyih, uzmanı oldukları alanlarda talebe yetiştirmişlerdir.⁴²¹ Akademik olarak okuttukları özel derslerin yanı sıra tıp, astronomi, edebiyat, tarih, tasavvuf gibi alanlarda birçok eser telif etmişlerdir.⁴²² Tekke ve zaviyeler Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine kadar ilim ve irfan yuvası olma özelliğini koruyarak asırlar boyu hizmet etmiştir.

⁴¹⁶ Yılmaz, *Tasavvuf*, 269.

⁴¹⁷ Küçükdağ, “Tekke ve Zaviyeler”, 1/478.

⁴¹⁸ Yusuf Küçükdağ, *Konya'nın Kırk Tekkesi* (Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2014), 2.

⁴¹⁹ Yılmaz, *Tasavvuf*, 268.

⁴²⁰ Küçükdağ, *Konya'nın Kırk Tekkesi*, 3.

⁴²¹ Küçükdağ, “Tekke ve Zaviyeler”, 1/478.

⁴²² Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, 226-227.

Aşağıda Beylikler Dönemi'nde Konya'da inşa edilen tekke ve zaviyelerden bahsedilecek olup, Selçuklular döneminde yapılan ancak Beylikler Dönemi'nde de işlevini koruyan yapılara yer verilecektir.

2.1. Mevlânâ Türbesi ve Dergâhı

Mevlânâ Türbesi, inşa edildiği ilk günden günümüze kadar önemini korumuş ve insanların ilgi ve alakalarını çeken bir yapı olmuştur. Bu sebeple günümüzde dahi birçok yerli ve yabancı turistleri ağırlamaktadır. Hiç şüphesiz bunda Hz. Mevlânâ'nın büyük tesiri vardır.

Mamurenin tarihi, Sultan Alâeddin dönemine kadar çıkmaktadır. Anlatılana göre, Sultânü'l-ulemâ Bahâeddin Veled, Konya'nın dış surları yapılmadan önce Sultan Alâeddin ile beraber geziye çıkmış, şimdiki Mevlânâ Türbesi'ne kadar gelmişlerdir. Konya'yı çok seven Bahâeddin Veled, kendisi ve evlatları için bu şehri mesken tutmak istemiştir. Bunun üzerine Sultan Alâeddin çok sevdiği bu zata bugünkü Mevlânâ Türbesi'nde bulunan ve Selçuklu Sarayı'nın gül bahçesi olan yeri hediye etmiştir. Sultânü'l-ulemâ, 1230 yılında vefat ettiğinde işaret ettiği bu gül bahçesine gömülmüştür. Sultan Alâeddin, onun vefatından dolayı çok üzülmüş ve mezarın etrafının bir duvarla çevrilmesini ve bir mermere de vefat tarihinin kazınmasını emretmiştir. İşte Mevlânâ Türbesi'ndeki ilk yapı budur. Emir Bedreddin Gühertaş, 1232 yılında Mevlânâ için medrese inşa ederken, Sultânü'l-ulemâ'nın üstü açık olan türbesini de kapattırıştır.⁴²³

Hz. Mevlânâ'nın türbe arzusu ise şöyledir:

"Dostlarımız türbemizi, uzak mesafelerden gözükmeleri için yüksek yapılar. Kim bizim türbemizi uzaktan görür, itikat eder ve bizim velâyetimize güvenirse, yüce Tanrı onu rahmete kavuşmuşlar sırasına kor. Hususiyle tam bir aşk, riyasız bir doğrulukla, mecazsız bir hakikat ve içinde şüphe olmayan bir bilgi ile gelip türbemizi ziyaret eden ve namaz kılan bir kimsenin her dileğini yüce Tanrı yerine getirir ve kendi maksatlarına ulaştırır. Onun dine ve dünyaya ait istekleri hâsül olur,"⁴²⁴

⁴²³ Konyalı, *Konya Tarihi*, 419.

⁴²⁴ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, 1/388.

Mevlânâ, 1273 senesinde vefat edince gül bahçesine defnedilmiştir. Mezarı üzerine Sultan Veled'den alınan icazet ile bir türbe yaptırılmıştır.⁴²⁵ Bu türbe, 160.000 dirhem harcanarak Tebrizli mimar Bedreddin tarafından yapılmış, 1274 senesinde tamamlanmıştır. Türbe, taş ile dört kalın fil ayağı ve dört kemer üzerine oturtulmuştur. Üst örtüsü on altı dilimli ve çini kaplıdır. İlk onarım Karamanoğlu Alâeddin Bey döneminde (1356-1398) olmuştur.⁴²⁶ Türbenin külâhı kaldırılarak on altı dilimli yeni külâh yaptırılmış ve çinilerle süslenmiştir. Konya, Osmanlı Devleti'nin eline geçince, türbe yıpranmalardan ötürü bazı onarımlardan geçmiştir. Son olarak Osmanlı sultanlarından II. Abdülhamit döneminde büyük bir onarım olmuştur. Günümüzde halen aslına bağlı kalınarak belli onarımlar yapılmaktadır.⁴²⁷

Mevlânâ Dergâhı, çeşitli zamanlarda yapılan çalışmalarla genişletilmiştir. Yeşil türbenin yakınlarda birçok türbe olmakla beraber, Dervişler için semahane, derviş hücreleri, mescit, matbah-ı şerif, meydan-ı şerif, çelebi dairesi gibi yapılar da eklenmiştir.⁴²⁸ Dolayısıyla Mevlânâ mamuresi zamanla büyük bir alana yayılmıştır.

Karamaoğulları'nın Konya'da hüküm sürdüğü dönemlerde, Mevlânâ Dergâhı'nda Sultan Veled, Ulu Ârif Çelebi, Âbid Çelebi, Hüsâmeddin Vâcid Çelebi, Emir Âdil Çelebi, Emir Âlim-i Sâni, II. Ârif Çelebi ve Pir Âdil Çelebi postnişinlik makamında bulunmuşlardır. Cemâleddin Çelebi makama geçtikten kısa bir süre sonra Osmanlı Devleti Konya'yı, topraklarına katmıştır. Yani Beylikler Dönemi'nin son çelebisi, Cemâleddin Çelebi olarak kabul edilebilir.

2.2. Şems Türbesi ve Zaviyesi

Türbe mescit ve zaviye'den oluşan bu yapı Konya'da kendi adını verdiği mahallede, eskiden mezarlık olan Şems Parkı'nın içindedir. Günümüzde ayakta kalan yapının hangi tarihte ve kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. Ancak XIII. yüzyıldan kalması muhtemeldir. Türbe, gayrimuntazam ve adi taşlarla yapılmıştır. Üstünde kurşun örtülü kubbe ve ahşaptan geniş bir saçağı vardır. Türbenin üç

⁴²⁵ Naci Bakırcı, "Mevlânâ Dergâhı ve Türbesi", *Karatay: Tarih-Kültür-Sanat*, ed. Yusuf Küçükdağ vd. (Konya: Karatay Belediyesi Kültür Yayınları, 2012), 1/432.

⁴²⁶ Konyalı, *Konya Tarihi*, 422.

⁴²⁷ Bakırcı, "Mevlânâ Dergâhı ve Türbesi", 1/432.

⁴²⁸ Bakırcı, "Mevlânâ Dergâhı ve Türbesi", 1/434-442.

cihetine altından ve üstünden ikişer pencere açılır. Sol tarafında bulunan mescit aynı zamanda sema ve ayin mekânıdır.⁴²⁹ Konumuzu ilgilendiren kısmı ise buranın Karamanoğulları devrinde en önemli Mevlevî zaviyelerinden biri olduğudur. Kayıtlarda sık sık asitane teriminin geçmesi buranın Mevlevî zaviyesi olduğunu desteklemektedir.⁴³⁰

Fatih, Konya'yı Karamanoğulları'nın elinden aldıktan sonra yaptırdığı evkaf tespitinde, Şemseddin Tebrizî Zaviyesi'nin mütevelliliğinin Ârif Çelebi'ye daha sonra onun evlatlarına şart koşulduğunu görmüş ve yeni tetkik ettirdiği deftere de aynısı yazılmıştır. Söz konusu tespit şudur:

*"Zaviyey-i Şems-i Tebrîzî Rahmetullahi aleyh der batn-ı Konya. Tevliyet Hazreti Mevlânâ Celâle'd-din evlâdından Ârif Çelebi'ye şart koşmuş ba'dehu evlâda ve evlâdı evlâdına batnenba'de batnın ve neslenba'de neslin mutasarrıf olalar. Deyu vakfiyelerinde mastur. El'an Ârif Çelebi evlâdından Ahi oğlu Mehmed Çelebi tasarrufundadır. Deyu defter-i kadimde mastur. Ol üzre defter-i cedide dahi kaydolundu."*⁴³¹

Dikkat edilirse kaydı tutulan defterde türbeden değil zaviyeden bahsedilmektedir. Zaviyenin çevresi zamanla mezarlık hâline getirilmiş ve Cumhuriyet döneminde bu mezarlık da ortadan kaldırılarak parka çevrilmiştir.⁴³²

2.3. Eflâkî Dede Türbesi

Eflâkî Dede Türbesi, Mevlânâ Türbesi'nin gül bahçesi adıyla anılan dış avlusunun içinde yer alır. Türbe büyük ölçüde tahrip olmuş yalnızca kuzey ve batı kısmı duvarları ayakta kalabilmiştir. Kısmi olarak Doğu duvarı da ayakta olup duvarın temelleri görülebilmektedir. Mevcut bulunan kalıntılardan duvar kalınlık ölçülerinin birbirini tutmadığı müşahede edilmiştir.⁴³³ Eyvan tipi⁴³⁴ türbeler arasında

⁴²⁹ Konyalı, *Konya Tarihi*, 610-611.

⁴³⁰ Küçükdağ, "Tekke ve Zaviyeler", 1/498.

⁴³¹ Konyalı, *Konya Tarihi*, 611.

⁴³² Yusuf Küçükdağ vd. (ed.), *Karatay Tarih-Kültür-Sanat* (Konya: Karatay Belediyesi Kültür Yayınları, 2012), 1/498.

⁴³³ Yaşar Erdemir, "Türbeler", *Karatay: Tarih-Kültür-Sanat*, ed. Yusuf Küçükdağ vd. (Konya: Karatay Belediyesi Kültür Yayını, 2012), 1/508.

⁴³⁴ Engin Beksaç, "Eyvan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995).

gösterilen yapı 1950’li yıllara kadar halkın oturduğu evler arasında kalmış bu sebeple fazla ilgi çekmemiştir. Burada bulunan evlerin kamulaştırıp yıkılmasının ardından gül bahçesi hâline getirilmiş ve türbe araştırılmaya başlanmıştır. 1965 senesinde Haluk Karamağaralı, ilk defa temizlik ve kazı çalışmaları yapmış sikke gibi bazı tarihî buluntular ortaya çıkmıştır. 1997 tarihinde Konya Müzesi aracılığıyla kazı çalışması yapılarak bazı tarihî ipuçlarına ulaşılmıştır. Eflâkî Türbesi’nin cenazelik odasında beş tane üstü kireç sıvalı sanduka, insan kemikleri ve seramik, testi, çini parçaları ele geçirilmiştir.⁴³⁵

Araştırmalara göre türbede medfun bulunan, Mevlânâ Türbesi’nin türbedarı Ulu Ârif Çelebi’nin müridi ve *Menâkibü’l-ârifîn* adlı eserin müellifi, Ahmed Eflâkî’dir. Bunun yanında Eflâkî’ye ait bir mezar taşının bulunması da türbenin ona ait olabileceği tezini kuvvetlendirmiştir. Günümüzde Eflâkî Dede Türbesi adıyla bilinmektedir.⁴³⁶

2.4. Şeyh Vefâ Hankâhı

Şeyh Vefâ Hankâhı Meram dere yolunun başlangıcında Turut Türbesi’nin (Cemel Ali Dede) yakınlarındadır.⁴³⁷ Hankâh’ın ittisalinde mescit bulunur. Mescidin hemen bitişiğine ise dört tane halvethane yaptırılmıştır. Ayrıca müridler için mescidin karşısına büyük bir ev tahsis edilmiştir. Şeyh Vefâ, İstanbul’a gitmeden önce bu hankâhı, şeyhi olduğu Zeyniyye tarikatı müntesiplerine tahsis etmiştir.⁴³⁸ Hankâh zamanla yıkılmış ancak halkın da yardımıyla cami tekrar inşa edilmiştir. Asıl adı Muslihuddin Mustafa olan Şeyh Vefâ, İstanbul’da kendi adına verilen semtteki Vefâ Türbesi’nde medfundur. Meram’da medfun olan zatın ise Şeyh Vefâ’nın babası olduğu söylenir. Caminin ve hankâhın ilk vakfiyesi 1459 tarihli olduğuna göre bu eserin Karamanoğlu İbrahim Bey döneminde yaptırıldığı anlaşılmaktadır.⁴³⁹

⁴³⁵ Erdemir, “Türbeler”, 1/511.

⁴³⁶ Erdemir, “Türbeler”, 1/512.

⁴³⁷ Konyalı, *Konya Tarihi*, 362.

⁴³⁸ Küçükdağ, *Konya’nın Kırk Tekkesi*, 128.

⁴³⁹ Konyalı, *Konya Tarihi*, 362.

2.5. Sarı Yakup Zaviyesi

Bugün ayakta olmayan zaviyenin bir zamanlar Konya Karatay'da Katırcıoğlu diye bilinen mahallede bulunduğu rivayet edilir. Karamanoğlu döneminin önemli meşâyihlerinden biri olan Molla Sarı Yakup tarafından yaptırılmıştır. Konyalı olan Sarı Yakup, Osmanlı'nın ilk şeyhülislâmı Molla Fenârî'nin yetiştirdiği önemli şeyhler arasındadır. Bugün Konya'da hâlen faaliyette olan Sarı Yakup Mescidi vardır. Bu iki yapının banisinin de Molla Sarı Yakup olduğu düşünülmektedir.⁴⁴⁰

2.6. Kadı Kalemşah Medresesi ve Zaviyesi

Mescit, medrese ve zaviyeden oluşan bu yapının, imar edeni, yapıldığı tarihi ve vakfını gösteren hiçbir kitabesi yoktur. Bu eserin Araboğlu makası karşısındaki meydanlıkta olduğunu söylenmiştir.⁴⁴¹ Ancak kayıtlarda geçen bilgiye göre Eflâkî'nin Tâceddin Kalemşah ismiyle zikrettiği⁴⁴² bu zat, bir Ahî şeyhi olmakla beraber 1330'lu yıllarda Konya'da ilmî ve tasavvufi faaliyet yürüten bir âlimdir.⁴⁴³ Mescid, medrese ve zaviye, Kalemşah adına yaptırılmış ve kendisinden sonra oğlu yetişerek bu tekkenin şeyhi olmuştur.⁴⁴⁴ O hâlde buranın bir Ahî Zaviyesi olduğu kesin olmakla beraber, medrese özelliği taşınması münasebetiyle zâhir ilimlerin de okutulduğu bir yapı düşünülebilir.

2.7. Kadı Mürsel Medrese ve Hankâhı

Mescit, medrese ve hankâh'tan oluşan bu yapı, Karamanoğlu II. Mehmet Bey'in Kadıaskerlerinden Celâleddin Mürsel⁴⁴⁵ tarafından yaptırılmıştır. Bu zat Karamanoğulları Beyliği döneminde siyasi hayatta önemli rol oynayan âlimlerden birisidir. Hankâhın fonksiyonu düşünüldüğünde tarikat faaliyetlerinin de olduğu söylenebilir. Ancak bunun hangi tarikat adına olduğu tespit edilememiştir.

Mamuresi, Gazi Alemşah ismiyle bilinen mahallede bulunur. Kitabesine göre, 1409 tarihinde sadece cami yapılmış, sonraki dönemlerde diğer yapılar

⁴⁴⁰ Küçükdağ, "Tekke ve Zaviyeler", 1/499.

⁴⁴¹ Konyalı, *Konya Tarihi*, 252.

⁴⁴² Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, 1973, 2/337.

⁴⁴³ İbn Battûta, *Seyahatnâme*, 1/412-413.

⁴⁴⁴ Konyalı, *Konya Tarihi*, 252.

⁴⁴⁵ Uz, *Konya Alimleri ve Velileri*, 151.

eklenmiştir. Kitabenin solunda birde güneş saati vardır. Karamanoğlu İbrahim Bey döneminde, medrese ve hankâhın yıkıldığı camisinin de harap durumda olduğu belirtilir. II. Bayezid zamanında, cami onarılarak ibadete açılmıştır. Mamurenin birçok vakfına rastlanılmıştır.⁴⁴⁶

2.8. Kâzerûnî Tekkesi

Anadolu'da kurulan ikinci Kâzerûnî Tekkesi, Beyhekim Mahallesi'nde ve Beyhekim Camii'nin batı kısmındadır. Kuzey ve Batı'ya birer kapısı açılan tekke, üç odalı ve geniş avlusuyla dikkat çeker. Kara dam örtülü olup damın her tarafı sille taşlarından yapılmış geniş çelenle kaplıdır. Tekke kapısı adi tahtadan, söveleri sıradan taşlardan yapılmıştır. Kitabe taşıdaki bilgiye göre bu zaviye, Karamanoğlu II. Mehmet Bey tarafından 1418 tarihinde Ebu İshâk Kâzerûnî adına yaptırılmıştır. Vakfiye bilgilerine göre Mehmet Bey, bu zaviyeyi hususi malından yaptırmış, Hacı Hasan isimli zatı şeyh, bu zatın kardeşini de müteveli tayin etmiştir. Kendilerinden sonra çocukları ve torunları mezkûr tekkeye şeyh ve müteveli olacaklardır. Şayet nesilleri kesilirse, Konya Kadısı'nın uygun göreceği kimselere verilecektir. Zaviye yıkılır ve bir daha inşa edilmezse, bütün gelirleri fakir Müslümanlara dağıtılacaktır.⁴⁴⁷

Karamanoğlu Mehmet Bey'in yaptırdığı bu yapı, Yıldırım Bayezid'in Kâzerûnîler adına Bursa'da inşa ettirdiği zaviye'den sonra ikinci zaviyedir. Vakfiyede adı geçen Mehmet Bey'in atadığı Şeyh Hacı Hasan, Kâzerûniyye tarikatının halifelerinden biridir. Konyalı, bu tekkede medfun bulunan zatın da Hacı Hasan olduğunu belirtmiştir.⁴⁴⁸ Bununla beraber Ebû İshâk Kâzerûnî tarafından İran'da kurulan tarikatın, Konya'da XV. yüzyıl başlarında faaliyetlerine devam ettiği anlaşılmaktadır.

⁴⁴⁶ Konyalı, *Konya Tarihi*, 284.

⁴⁴⁷ Konyalı, *Konya Tarihi*, 598-599.

⁴⁴⁸ Konyalı, *Konya Tarihi*, 599.

2.9. Sadreddin Konevî Hankâhı ve Türbesi

Cami, türbe, zaviye ve kütüphaneden oluşan bu yapı, istasyon bölgesinden şehre doğru giderken bugünkü Gedavet Parkı civarında bulunur. Günümüzde cami, türbe ve kütüphanesi ayakta. Türbe Şeyh Sadreddin Konevî (ö. 673/1274) ve evlatlarına aittir. Kayıtlarda, bundan önce başka bir hankâh olduğu ve yıktırılarak yeniden yaptırıldığı (1274) geçer.⁴⁴⁹ Mamurenin bulunduğu yeri Konya'nın ilim erbabından Hocacihan bağışlamıştır.⁴⁵⁰

Cami kapısının üstündeki kitabe aynen şöyledir:

*"Bu mübarek mamure içindeki muhakkik ve rabbanî âlim Sadre'd-din Muhammed İbn İshak İbn Muhammed'in türbesi; takviyesinde şartları belli edildiği ve yazıldığı veçhile kendisinin vakfeylediği kitapları ihtiva eden kütüphanesiyle beraber ashabından: kalpleriyle ve kalıplarıyla Tanrı'ya yönelen salih fakirler adına 673 yılı aylarında yapıldı."*⁴⁵¹

Mabedin duvarları adi taşlarla örülmüştür. Tavanı ağaç örtülüdür. Ortada mermer şadırvan, avlu kapısının üst tarafındaki oda son dönemlere kadar kütüphane olarak kullanılmıştır. Mihrabı mavi rengin hâkim olduğu Selçuk çinileriyle döşelidir. Konevî'nin medfun bulunduğu türbe, mabedin hemen sol tarafında ağaç kafeslidir.⁴⁵² Günümüzde zaviye olarak ayakta kalan bir yapı olmamakla beraber bu kısım, muhtemelen caminin iç kısmında kalmış ya da yok olmuştur.

Sadreddin Konevî Zaviyesi, ilk yapıldığı dönemlerde bir ilim ve irfan yuvası olarak kullanılmıştır. Bununla beraber Beylikler ve Osmanlı Dönemi'nde de önemini korumuştur. Nitekim Âşıkpaşazâde, bu zaviye'de misafirlerin konakladığını ve Zeyniyye Şeyhi Abdüllatîf Kudsi'nin burada faaliyette bulunduğunu kaydetmiştir. Yine Cüneyd ile olan meşhur tartışması bu zaviyede gerçekleşmiştir.⁴⁵³

⁴⁴⁹ Küçükdağ, *Konya'nın Kırk Tekkesi*, 138; Konyalı, *Konya Tarihi*, 320-323.

⁴⁵⁰ Hasan Özönder, "Sadreddin Konevî Ma'müresinin Mimârî Teşekkülü", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi* 4 (Aralık 1989), 130.

⁴⁵¹ Konyalı, *Konya Tarihi*, 320.

⁴⁵² Konyalı, *Konya Tarihi*, 321.

⁴⁵³ Öngören, *Zeyniler*, 80-81.

2.10. Turgut Oğlu Ömer Bey Zaviyesi

Karamanoğulları'nın Konya merkeze hâkim olduğu dönemlerde yine onlarla yakın ilişki içerisinde olan Turgutoğulları'nın Konya'da belli başlı eserler bıraktıkları bilinmektedir. Turgutoğulları'nın bu şehirde geniş arazilere sahip olmaları, onların Karamanoğulları'nın nüfuzundan ve akrabalık bağlarından yararlanmaları münasebetiyle olmuştur. Turgutoğulları, Konya ve çevresinde az da olsa eser bırakmışlardır. Bunlardan birisi Konya'nın Kadınhanı ilçesinde bulunan Turgutoğlu Ömer Bey Zaviyesi'dir. Tarihî kaynaklara göre Şeyh Turud ismindeki bir zat, Kadınhanı'nda medfun bulunmaktadır. Turgutoğullarından Ömer Bey, 1423 yılında bu zatın türbesinin yakınlarına bir zaviye yaptırmış ve vakıflar tanzim ettirmiştir. Vakfiyelerle zaviyenin şeyhliği ve mütevelliliği yine Turgutoğlu ailesine şart koşulmuştur.⁴⁵⁴

2.11. Halkabegüş Kalenderiye Zaviyesi (Kazıklı Tekke)

Konya'da Beylikler Dönemi'nde faaliyette olan tasavvufi yapılardan biri de Kazıklı Tekke adıyla bilinen Halkabegüş Kalenderiye zaviyesidir. Karamanoğlu II. İbrahim Bey'in ordu sorumlularından olan Turgutoğlu Pir Hüseyin Bey'in vakfiyesinden zaviye hakkında bilgi alıyoruz:

"Ebu Bekir Niksari'nin kabri yanında ve Lengerhane diye bilinen ziraata uygun arazi ve arazideki herşey bütün hukukuyla Halkabegüş Zâviyesine vakf edilmiştir. Vakfın tevliyeti hayatta olduğu müddetçe Pir Hüseyin Bey sonra oğlu gençlerin asili ve salih olanı, Turgutoğullarının övünç kaynağı Emir Turgut ve onun evlatlarının olacaktır. Vakfın gelirlerinden evvela zâviyenin tamir işleri yapılacak, kalanı mütevellisine verilecek ve zaviyenin diğer ihtiyaçları karşılanacaktır. Bu araziler rehinden, hibeden, varis müdahalesinden, satıştan muhafaza edilmiş olarak şer'i, sahih ve ebedi olarak vakıf kalacaktır. Zaviyenin tamiri mümkün değilse gelirler Müslümanlardan fakir olanlar için kullanılacaktır. Vakfın mutasarrıfi olarak Kalenderiye taifesinin efendisi

⁴⁵⁴ Konyalı, *Konya Tarihi*, 372.

*şeyhlerin ve bilginlerin kuvvetlisi Süleyman oğlu Bedrettin Mahmud el-Cevlakî tayin edilmiştir.*⁴⁵⁵

İlk vakfiye tarihi 1428 olan zaviyenin konumu, Konya'da Lengerhane diye bilinen Halkabeguş kapısı dışında tespit edilmiştir. O dönem Şeyh Bedreddin Mahmud b. Süleyman el-Cevlakî, Kalenderî Zaviyesi'nin şeyhidir. Konyalı, bu zaviyenin kazıklı tekke adını aldığını söylemiştir. Ferid Paşa'nın Konya Valiliği döneminde (1898-1902) tamamen yok olmuştur.⁴⁵⁶

2.12. Bulgur Dede Zaviyesi ve Türbesi

Konya'da Aziziye camii yakınlarında, demirciler ve tuzcular adıyla da bilinen çarşının içindedir. Türbe, Bulgur Dede Mescidi'nde son cemaat yerinin üç ile dördüncü sütunu arasında bulunur. Kerpiç ve taşla yapılmış sandukası vardır. Alışıl gelmişin dışında bir mimari yapısı sebebiyle diğer eserlerden ayrılır. Bugün sadece mescit kısmı ayakta kalan yapının diğer kısımları çevredeki dükkanların altında kalmıştır.⁴⁵⁷

Mescit ve zaviyeden oluşan bu yapının banisinin bilinmediği ve bunun bir Selçuklu eseri olabileceği söylenir.⁴⁵⁸ Yine yapının işçiliği, pencere ve kubbe düzeni çini süsleme kalıntıları vs. unsurların Selçuklu mimarisine işaret ettiği belirtilmiştir.⁴⁵⁹ Ancak kitabesine göre burada medfun bulunan 1443 tarihinde vefat eden Şeyh Mahmut oğlu Seyyid Ahmet'tir. Mescidin banisi de kendisi kabul edilir. Vefat tarihi dikkate alındığında Karamanoğlu Beyliği döneminde yaşadığı açıktır. Hangi tarikatın müntesibi olduğu meçhul olan Seyyid Ahmet, burada bulunan zaviyenin şeyhi iken vefat etmiş ve mescidin son cemaat yerine defnedilmiştir. Halk arasında bulgurcuk adıyla bilinen kaşınıtı hastalığına tutulanlar Seyyid Ahmet'in

⁴⁵⁵ Şükrü Taşdelen, *Vakfiyelere Göre Beylikler Dönemi Turgutoğulları* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 68.

⁴⁵⁶ Konyalı, *Konya Tarihi*, 499.

⁴⁵⁷ Ara Altun, "Bulgur Tekkesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/409.

⁴⁵⁸ Konyalı, *Konya Tarihi*, 242.

⁴⁵⁹ Ara Altun, "Konya'da Bulgur Tekkesi", *Sanat Tarihi Yıllığı* 4 (Şubat 1971), 52.

türbesine getirilir ve Allah'ın izniyle şifa bulunduğu inanılır. Bu sebeple buraya Bulgur Tekkesi, burada medfun bulunan şeyhe ise Bulgur Dede denmiştir.⁴⁶⁰

2.13. Pir Esad Türbesi ve Zaviyesi

Mescit, tekke ve türbeden müteşekkil bu yapı, bir Selçuklu eseridir. Kendi ismiyle anılan mahallededir. Türbenin ortasında beyaz boyalı, üstü hörküçlü bir sandukası vardır. Baş tarafındaki kitabesinde türbede medfun bulunan zat hakkında bilgiler vardır. Kitabeye göre burada yatmakta olan “Pisili Sultan” lakabıyla tanınan Pir Esad'tır (ö. 661/1263). Onun kedi sevgisinden dolayı bu ünvanı aldığı bilinir. Sandukanın daha önce çini ile kaplandığı ancak sonradan yok olduğu söylenir. Yapıya birçok vakıf tesis edilmiştir.⁴⁶¹ 1440 yılında zaviye ve türbe Karamanoğulları Beyliği umerasından Musa Paşa aracılığıyla yeniden imar ettirilmiştir. Türbenin içinde pek çoğu Karamanoğlu Beyliği meşâyihinden olmak üzere mezarlar bulunur.⁴⁶²

⁴⁶⁰ Altun, “Bulgur Tekkesi”, 6/409.

⁴⁶¹ Konyalı, *Konya Tarihi*, 457.

⁴⁶² Küçükdağ, “Tekke ve Zaviyeler”, 1/496.

3. Sosyal Doku İçerisinde Sufiler

Konya'da tasavvufî yaşamın halk ve idare nazarında yer edinmesi, mutasavvıfların bireysel ve toplumsal çabalarının sonucuyla gerçekleşmiştir. Halkla iç içe yaşayan sufiler, sosyal yaşamın her alanında kendilerini göstermişlerdir. Onların ortaya koymuş oldukları yoğun gayret ve irşad faaliyetleri, Konya'yı tasavvuf ile âdeta bütünleştirmiştir. Bu durum Konya'nın dinî yaşamında kendini oldukça hissettirmiştir. Örneğin, Mevlânâ Dergâhı'nda sosyal ve kültürel sorumlulukla birçok ilim, fikir ve sanat erbabı yetişmiştir. Başta Konya Dergâhı olmak üzere tüm Mevlevîhanelerde, dil, edebiyat, matematik, psikoloji, astronomi, hat, tezhib gibi dersler, isteyenlere fahri olarak verilmiştir. Ruh terbiyesi maksadıyla dergâhta'ki hücrelerde kalan dervişler, bir hobi olarak güzel sanat alanlarıyla meşgul olmuşlar ve talebe yetiştirmişlerdir. Seçkin eserler yine bu yapılarda ortaya çıkmıştır.⁴⁶³

Toplumsal ve dinî hayatta Ahîlerin de büyük etkisi olmuştur. Beylikler Dönemi'nde Anadolu'ya ve Konya'ya gelen İbn Battûta, Ahîlerin aşure günlerinde özel törenler düzenleyerek, halka yemek yedirdiklerini, ikramın arkasından güzel sesli hafızların Kur'an ziyafeti verdiklerini kaydetmiştir.⁴⁶⁴ Bu dönemde Ahîlerin mevlit programına rastlanmamakla beraber, Osmanlı Dönemi Konya'sında mevlit okumaları yapılmıştır.⁴⁶⁵

Konya'nın tasavvufî yaşamında musiki'nin de önemli bir yeri olmuştur. Bu durum bilhassa Mevlevîlik tarikatı için geçerlidir. Nitekim Mevlevî ayini'nin en önemli unsuru musikidir. Musiki eşliğinde zikir, devran ve sema gibi uygulamalar, Konya halkının dikkatini çekmiş, özel gün ve gecelerde bu ayinlere iştirak artmıştır.⁴⁶⁶ Mevlevîler gibi olmasa da Kâdirîlikte de musiki önem arz etmiştir.

⁴⁶³ Hasan Özönder, "Mevlâna Türbesi ve Dergâhı", *Karatay: Tarih-Kültür-Sanat*, ed. Yusuf Küçükdağ vd. (Konya: Karatay Belediyesi Kültür Yayınları, 2012), 1/427-429.

⁴⁶⁴ İbn Battûta, *Seyahatnâme*, 1/428.

⁴⁶⁵ Yusuf Küçükdağ, "Karatay Bölgesinde Tasavvuf", *Karatay: Tarih-Kültür-Sanat*, ed. Yusuf Küçükdağ vd. (Konya: Karatay Belediyesi Kültür Yayınları, 2012), 1/352.

⁴⁶⁶ BarihüdâTanrıkorur, "Mevlevî Âyini: Geçmişte Mevlevî Âyini", *Karatay: Tarih-Kültür-Sanat*, ed. Yusuf Küçükdağ vd., 2012, 1/415.

Nitekim Beylikler Dönemi'nde Kâdirîlik adına bir eğitim yuvası olarak kullanılan Megârîbe mescidinde⁴⁶⁷ yapılan musiki icraları bunun delilidir.

3.1. Yönetici-Sufi İlişkileri

İlhanlıların ve Karamanoğlu Beyliği'nin Konya hakimiyeti döneminde, birçok tarikat ve mutasavvıf bulunmuştur. Bu dervişler, bağlı buldukları tarikat adına Konya'da faaliyet göstermişlerdir. Onların halk nazarındaki etkisi yadsınamaz bir gerçektir. Bunun yanında zaman zaman yönetici kesimle de bir araya gelmişler ve Konya'yı manevi olarak imar ederken idarenin de desteğini almışlardır. Kimi yöneticiler ise sevgi besleyip hürmet gösterdiği meşâyih'e intisap ederek onun tarikinden olmuştur. Yönetici-sufi münasebetlerinde menfi durumlar ağırlıkta olsa da müspet ilişkiler de görülmüştür.

3.1.1. İlhanlılar Dönemi

Bilindiği gibi Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılışının ardından Konya'da Moğolların 1350-1360'lı yıllara kadar etkisi sürmüştür. Ancak Karamanoğullarının mücadeleci tavırları, Moğolların Konya'yı tam manasıyla hakimiyet alamamasına sebep olmuştur. Dolayısıyla Karamanoğullarının XIV. yüzyılın ortalarından itibaren Konya'yı hakimiyet altına almasına kadar İlhanlıların etkisi görülür. Bununla beraber İlhanlı yöneticileri ve Mevlevîler arasında çeşitli münasebetler kurulmuştur. Bu ilişkilerde Sultan Veled ve oğlu Ulu Ârif Çelebi'nin kıymetli bir yeri vardır.

3.1.1.1. Geyhatu Dönemi (1291-1295)

İlhanlı Devleti'ne güçlü dönemlerinden birini yaşatan İlhanlı hükümdarlarından biri Geyhatu'dur. Geyhatu, İlhanlı Devleti'nin başında bulunduğu dönemde Anadolu'nun bir kısmı yağma edilmiş ve Konya kuşatılmıştır (1291-1292). Geyhatu, Konya'yı muhasara altına alıp yağma etmek istese de bu durum Ahî Ahmed Şah tarafından engellenmiştir.⁴⁶⁸ Konya'yı neden yağma edemediği hakkında Sipehsâlâr'da geçen başka bir bilgi vardır. O da Geyhatu'nun Konya'ya gönderdiği

⁴⁶⁷ Elgin, "Megaribe Mescidi", 38-41.

⁴⁶⁸ Abdülkadir Yuvalı, "Geyhatu Han", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/44.

elçisinin öldürülmesi ve akabinde başlayan olaylardır. Geyhatu, elçisinin öldürülmesine çok sinirlenmiş ve askerlerine Konya'yı kuşatarak zapt edilmesini ve halkının öldürülerek her tarafın yağma edilmesini emretmiştir. Konya halkı yaşanan bu olaydan oldukça kaygı duyarak Hz. Mevlânâ'nın türbesine sığınmıştır. Rivayete göre Geyhatu, Konya yakınlarına gelip uyuduğunda, rüyasında Hz. Mevlânâ'yı görmüştür. Bu rüya, Sekûrcî'den naklen şöyle anlatılır:

"Hüdavendigâr kendi kubbesinden büyük bir heybetle dışarı çıktı. Şehrin kenarına gelip, sarığını açtı ve şehrin etrafına doladı. Ondan sonra iki adım atıp Keygatu'nun yanına geldi ve parmağını onun boğazına koyup: "Ey Türk! Bu düşünceni terk et ve çekil; yoksa canını sağ kurtaramazsın" dedi. Keygatu bu rüya üzerine uyanır uyanmaz, emirler ve yakınlarını çağırdı. Ben huzuruna gidince Keygatu'yu çok titrer ve korkar bir hâlde buldum. Hal ve hatır sorduktan sonra, anlatmaya başladı. Bütün yakınları hep bir ağızdan: "Biz bu hususu düşünmüştük, fakat korkudan huzurunuzda arz edemiyorduk" dediler. Hepsî dönsünler diye emir çıktı. Gündüz olunca, bizzat temiz Türbe'yi ziyarete gitti; birçok kurbanlarda bulundu ve Türbe'de bulunan topluluğa hadsiz hesapsız adaklar verdi."⁴⁶⁹

Bu dönemde Mevlevî postnişini Sultan Veled'dir. Hatta Geyhatu'nun, Türbe ziyareti sonrası Sultan Veled ile görüştüğü ve ona intisap ederek müridlerinden olduğu rivayet edilir.⁴⁷⁰ Sultan Veled, Mevlevîliği teşkilatlandırma ve yayma çalışmaları adına, Anadolu beyleriyle ve diğer Moğol idarecileriyle olumlu ilişkiler kurmuştur. Bu durum düşünüldüğünde, Geyhatu'nun ona intisap Sultan Veled'e intisap etmesinde onun yönetici kesime karşı takındığı müspet tavır etkili olmuş olabilir.

3.1.1.2. Gazan Han Dönemi (1295-1304)

Mevlevî tarikatının Anadolu sınırlarını aşması ve Tebriz bölgesinde yayılması Ârif Çelebi döneminde (1272-1320) olmuştur.⁴⁷¹ Tarikatın Tebriz bölgesinde yayılmasında Ulu Ârif Çelebi'nin cehdi kadar İlhanlı hükümdarı Gazan

⁴⁶⁹ Sipehsâlâr, *Risale*, 103-104.

⁴⁷⁰ Çiftcioğlu, "Sultan Veled'in Mevlevîliği Teşkilâtlandırma ve Yayma Çabaları", 104.

⁴⁷¹ Fatih Bayram, "Ulu Arif Çelebi'nin İlhanlı Payitahtına Seyahatleri Hakkında Bazı Tespitler", *Avrasya Etüdüleri* 42/2 (Aralık 2012), 162.

Han'ın da önemli tesiri vardır. Nitekim Gazan Han, birtakım sufilerin etkisiyle İslamiyeti seçmiş ve onun döneminde (1295-1304), İlhanlı Devleti'nin resmi dini İslam olmuştur.⁴⁷² İşte Ârif Çelebi, İlhanlı Devleti'ne olan ilk seyahatini, Gazan Han'ın hükümrancılığının ilk yıllarında yapmıştır. Bununla beraber Ârif Çelebi'nin, Gazan Han'ın ihtida ettiğinden haberi olup olmadığı net olarak bilinmez. Eflâkî, onun İlhanlı seyahatini ve Gazan Han ile olan münasebetine giden yolu, Çelebi'nin beraberinde bulunan dostlarından naklen anlatır:

"Gazan han yeni padişah olduğu vakit, Çelebi Ârif hazretleri Irak-ı Acem ülkesini görmek ve bu ülkelerin uluları ile görüşmek istedi. İkbâl sahibi bir cemaatle yola koyulduk. Erzurum sahrasına indiğimiz gün, doğancılardan bir cemaat da birdenbire yoldan çıkagelip oraya indiler. Bu cemaatin başbuğu son derece itikad sahibi, doğru, ârif ve Rum padişahının emirzadelerindendi. Ona Kılavuz oğlu Tuman bey derlerdi. O, hanın avcı başısı idi. Padişahın bütün kuşcuları onun idaresinde idiler. Onun, av kuşlarını yetiştirmekte büyük bir mahareti vardı. Beyaz bir doğanı bileğine alarak kalıp Çelebi'nin ziyaretine geldi. Selâm verip baş koydu ve Çelebi'nin elini öpüp oturdu. Bu fakir mizaçlı emir şimdiye kadar Çelebi'yi hiç görmemiş ve onunla tanışmamıştı. Yemek yedikten ve öteden beriden bahsettikten sonra Çelebi hazretleri birdenbire kuşu onun elinden aldı, başındaki külâhı (üsküf) çıkardıktan sonra havaya koyverdi. Bu vahşî kuş, uça uça nihayet gözden kayboldu. Hepimiz bu hâl karşısında hayrette kaldık. Kılavuz oğlu feryad ederek kalktı, teessüründen elbiselerini yırttı ve: "Böyle kıymetli kuşu kaybettiğim için şimdi hana ne cevap vereceğim?" diye sövüp saydıktan sonra: "Bu kuşu elde etmek için neler çektim, ne kadar çalıştım ve ne kadar paralar harcadım da öyle onu Salhat vilâyetinden denizi geçirip bana getirdiler. Daha önce, böyle nazenin bir kuş getiriyorlar diye padişah hazretlerine elçi gitmiştir. Benim bütün ümidim, padişahın bu kuş sayesinde bana bir suygamişide bulunması ve hediyeler vermesi idi," dedi. Çelebi ondan: "Sen bu kuşun geri gelmesini her halde istiyorsun değil mi?" diye sordu. O da: "Evet, vallahi istiyorum ve bu olursa şükran olarak bütün varımı yoğunmu müridler uğrunda feda ederim," dedi. Bunu üzerine Çelebi hemen kalkıp başından mübarek külâhını çıkardı üç defa: "Ey

⁴⁷² 1295 yılında tahta henüz çıkmadan İslamiyeti seçen Gazan Han'ın, ihtida etmesine vesile olan iki sufiden bahsedilir. Bu isimler, Kübrevî ekolünde yetişen Emir Nevruz ve Sa'deddîn-i Hammûye'dir. Bkz. Mustafa Uyar, "İlhanlı Hükümdarlarının İslam'a Girmesinde Rol Alan Türk Sufileri: İlhan Tegüder ve Gazan Han Devirleri", *Bellekten* 76/275 (Nisan 2012), 21.

doğan! Mevlânâ'nın yakınlığı ve hürmeti için geri gel," dedi. Biz ve emirin hizmetçileri hep gözlerimizi havaya dikmiş bakıyorduk ki kuş havada gözüktü ve oynuyarak yavaş yavaş gelip padişahın (Çelebinin) külâhı üzerine oturdu. O da, kuşu alıp emirin eline verdi ve külâhını başına geçirdi. Kılavuz oğlu kendinden geçmiş bir halde baş koyup mürid oldu ve üç baş güzel at, nakit olarak ta iki bin dinar verdi ve Tebrize kadar Çelebi'nin yanında bulundu. O avcı emiri, bizim emirimizin (Çelebi'nin) avı oldu. Kendisinden hiç ayrıldı."473

Yukarıda anlatılan seyahat, Mevlevîliğin Tebriz bölgesinde yayılmasının ilk basamağı olarak görülebilir. Bu olaydan sonra Tuman Bey, Tebriz bölgesine geldiklerinde Ârif Çelebi'den müsade isteyerek Gazan Han'ın huzuruna çıkar ve ona yaşadığı olayı anlatarak Ulu Ârif Çelebi'nin keramet ehli bir Hak dostu olduğunu haber verir. Gazan Han, Çelebi'yi görmek istesede Ârif Çelebi bu isteği, 'Benim onu görmemem daha münasıptır. O âdil sultan hakkında dua edeyim ve dervişliğimle meşgul olayım' diyerek reddeder. Ancak Gazan Han'ın onu görme isteği daha da alevlenir. Bu sırada Gazan Han'ın eşi İltirmiş Hatun, Ârif Çelebi'yi görebilmek için bir sema ayini tertip ettirmiş ve Şeyhülislam'ın oğlu tarafından Ârif Çelebi davet ettirilmiştir. Çelebi, bu davete icabet ederek, İltirmiş Hatun'un çadırına gelmiş, Kur'an-ı Kerim ve Gazeller okunduktan sonra sema'ya başlanmıştır. Gazan Han da bu semayı gizlice ve uzaktan izleyenler arasındadır. Ulu Ârif Çelebi'nin kendisiyle bir araya gelmek istememesi Gazan Han'ın ondan çekinmesine sebep olmuş olabilir. Ancak yine de Ârif Çelebi'yi uzaktan hayranlıkla izlemiştir. Sema töreninin ardından Han'ın karısı İltirmiş Hatun olmak üzere, Şeyhülislam'ın oğlu da Ulu Ârif Çelebi'nin müridi olmuşlardır.⁴⁷⁴ Gazan Han ise muhip seviyesiyle yetinmiştir. Bununla beraber Gazan Han, Ulu Ârif Çelebi'nin vesilesiyle Hz. Mevlânâ'ya da ilgi duymuş, Kutbüddî-i Şîrâzî, Hoca Reşîdüddîn gibi âlimlerden onun şiirlerini şerh etmelerini istemiştir. Hatta daima yanında tuttuğu ilim adamlarından Mecdüddîn Atabek-i Mevlevî, ona Hz. Mevlânâ'nın kerametlerini anlatır. Bir gün Gazan Han'ın huzurunda Mevlânâ'nın Moğollar hakkındaki şu gazelini okur:

"Ben yârin küpünden bir kadeh erlik şarabı çıkarırsam iki dünyayı ve (gayıb âleminin) bütün gizliliklerini ortadan kaldırım. Sen Tanrı'yı tanımadığın

⁴⁷³ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, 2/239-240.

⁴⁷⁴ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, 2/241.

*için Tatarдан korkuyorsun. Fakat ben iki yüz iman bayrağıyle Tatar tarafına hücum ederim...*⁴⁷⁵

Eflâkî'nin "Padişah" diye zikrettiği Gazan Han, bu şiirler için bir cübbe yaptırılmasını ve şiirlerin altın sırmayla işlenmesini emretmiştir. Tahta oturduğu zaman ise bu cübbeyi giymiş ve 'Mevlânâ bu sözleri benim için söylemiştir. Çünkü bu devirde Moğollar içinde iman bayrağını ben kaldırdım ve Moğollar benim devrimde Müslüman oldu.'⁴⁷⁶ demiştir.

Ârif Çelebi'nin Tebriz ziyareti, Konya siyasetine de etki etmiştir. Bu dönemde Gazan Han'ın ilim ve devlet adamlarından Mecdüddîn Atabek-i Mevlvî, Rum (Anadolu) saltanatını III. Alâeddin Keykubad'a⁴⁷⁷ vermiş, kendisi de onun Atabeyi olmuştur. Mecdüddîn, Anadolu'yu ele geçirince Sultan II. Alâeddin'in Konya'da tahta oturmasını sağlamıştır. Ayrıca Sultan Veled ve Ârif Çelebi başta olmak üzere bütün Mevlvî muhiplerine çeşitli hizmetler sunmuştur.⁴⁷⁸

Bütün bunlar gösteriyor ki Mevlvîlik, Ulu Ârif Çelebi'nin gayretleriyle Tebriz'de bölgesinde yayılma imkânı bulmuştur. Ayrıca İlhanlılarda, Gazan Han etkisiyle devlet nezdinde kabul gören bir tarikat olmuştur. İlk sema'nın ilteriş hatunun çadırında yapılması İlhanlı hatunlarının da Mevlvîliğe ilgi duymasını sağlamış, hatta Mevlvî mürideleri arasında İlhanlı hanı Keygatu'nun eşi, Paşa Hatun da yer almıştır.⁴⁷⁹

Ulu Ârif Çelebi'nin İran bölgesine bir diğer seyahati İlhanlı hükümdarı Olcaytu döneminde (1304-1316) olmuştur. 1315 yılında Sultaniye'ye gerçekleşen yolculuğun maksadı ise, daha önce bahsi geçtiği üzere Olcaytu'nun Şiîliği benimsemesi ve bu politika doğrultusunda hareket etmesidir. Ancak onu bu yanlıştan çevirmek isteyen Ârif Çelebi, yolda iken Olcaytu'nun ölüm haberini almış ve ziyaret gerçekleştirememiştir.⁴⁸⁰

⁴⁷⁵ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, 2/242.

⁴⁷⁶ Eflâkî, *A.g.e.*, 2/242.

⁴⁷⁷ Ahmet Efe, *Anadolu Selçuklu Sultanları*, 57.

⁴⁷⁸ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, 2/242.

⁴⁷⁹ Bayram, "Ulu Arif Çelebi'nin İlhanlı Payitahtına Seyahatleri Hakkında Bazı Tespitler", 165.

⁴⁸⁰ Hanifi Şahin, "Sebepler ve Sonuçları Bakımından Olcaytu Sultan'ın Şiîliği", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 64 (Şubat 2013), 124.

Ulu Ârif Çelebi'nin Mevlevîliği yayma maksadıyla yapmış olduğu ziyaretlerin yanı sıra, babası Sultan Veled'in Konya'da hüküm süren İlhanlı valileriyle münasebetinden bahsetmek gerekir. Bu dönemde Gazan Han'ın Anadolu valilerinden biri Abışka Noyan'dır Abışka, Anadolu'da görevli bulunduğu zamanlarda adaletle hareket etmesinden dolayı halk tarafından sevilmiştir.⁴⁸¹ Dindar bir kişilik olarak tanıtılan Abışka, bir gün Sultan Veled'i ziyaret etmiştir. Söz konusu ziyaret şöyle anlatılır:

"Bir gün, Sultan Veled hazretlerini ziyarete gelmişti. Dostlar Kur'an okudukları ve sırları tilâvet ettikleri vakit, Veled hazretleri de mâna ve hakikatlerle meşguldü. Arkadaşlar, feryatlar koparıp aferinlerde bulunuyorlardı. Abışga: "Mânalar saçıp tefsirlerde bulunan sizsiniz. Bu cemaat niçin bağırıp çağırıyor, feryat edip ağlıyor acaba ne görüyorlar da böyle oluyorlar?" diye sordu. Bunun üzerine babam: "Sana, şimdi zamanın padişahından bir haberci gelse ve büyük hanın, senin hakkında inayeti olduğunu ve sana suyurgamişide bulunduğunu müjdelese, sen sevincinden memnun olmaz, şükürler etmez ve şükranelerde bulunmaz mısın?..."⁴⁸²

Rivayete göre Sultan Veled'in anlattıklarından etkilenen Abışka derhal ona mürid olmuş ve teşekkür mahiyetinde bin dinar bağışta bulunmuştur.⁴⁸³

Abışka Noyan'dan başka, Anadolu valisi İreçin Noyan'ın da Sultan Veled hazretlerini ziyaret ettiği ve kendisine sorduğu suallerin cevaplarından oldukça etkilendiği⁴⁸⁴ ancak buna rağmen Müslüman olmadığı rivayet edilir.⁴⁸⁵

3.1.1.3. Ebu Said Bahadır Han Dönemi (1317-1335)

Olçaytu'nun ölümünün ardından İlhanlı tahtına oğlu Ebu Said Bahadır Han geçmiştir. Şiîliği âdeta devletin resmî bir mezhebi haline getiren Olçaytu'nun aksine,

⁴⁸¹ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, 2/29.

⁴⁸² Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, 2/221.

⁴⁸³ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, 2/222.

⁴⁸⁴ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, 2/207.

⁴⁸⁵ Çiftcioğlu, "Sultan Veled'in Mevlevîliği Teşkilâtlandırma ve Yayma Çabaları", 105.

kendisi Sünnîliği seçerek İslam'ın yayılmasında önemli rol oynamıştır.⁴⁸⁶ Bu dönemde Konya ve Anadolu'nun bir kısmı, İlhanlı valileri tarafından idare edilmekteydi. Bu isimlerden biri de Ebu Said Bahadır Han'ın Anadolu valisi, Demirtaş Noyan'dır.⁴⁸⁷

1314-1328 tarihleri arasında Anadolu vailiğini üstlenen Demirtaş Noyan, Beylerbeyi Emir Çoban'ın oğludur. Sert, adaletli ve dindar kişiliğiyle meşhur olmuştur. Onun valiliği döneminde Anadolu halkı refaha kavuşmuş ve toplumsal düzen sağlanmıştır. Ancak siyasi sebeplerden dolayı Ebu Said Bahadır Han ile arası açılmış ve Anadolu'da isyan bayrağı açmıştır (1322). Yanında bulunan birçok emirin de desteğini alan Noyan, ulema kesiminden de büyük destek görmüş ve biat almıştır. Ancak Konya Mevlevîhanesi Şeyhi Abid Çelebi, ona biat etmemiş ve desteklememiştir. Çelebi Abid'in bu tutumundan rahatsız olan Demirtaş, şeyhin Konya'yı terk etmesini istemiş, bu iş için de Eretna Bey'i vazifelendirmiştir. Eretna Bey, Abid Çelebi'ye bir müddet Konya'da bulunmamasının kendisi için daha hayırlı olacağını bildirmiş ve Abid Çelebi de Konya'dan ayrılmıştır.⁴⁸⁸ Demirtaş'ın merkezî yönetime karşı başlattığı isyan ve destek talebi 1322 tarihinde olduğuna göre, Abid Çelebi bu tarihlerde Konya'dan ayrılmış olmalıdır. Eretna Beyi'nin ricası üzere Konya'dan ayrılan Abid Çelebi, Şam'a gitmiş ve 1327 tarihi'nden sonra tekrar Konya'ya dönmüştür.⁴⁸⁹

Demirtaş'ın İlhanlı merkezî yönetimine karşı başlattığı isyan hareketinden ziyade, onun ulema ve meşâyih zümresi tarafından destek görmesi önemlidir. İncelenen kaynaklarda ise Abid Çelebi'nin Demirtaş'a neden destek vermediği konusu hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Ancak yönetici-sufi ilişkilerinde menfi olaylara örnek göstermesi açısından bu bilgiler paylaşılmıştır

⁴⁸⁶ Mustafa Yıldırım - Ali Akyıldız, "Konya Müzesinde Bulunan İlhanlı Hükümdarı Ebu Said Bahadır Han Dönemine Ait Sikkelerden Örnekler", *İSTEM* 29 (Aralık 2017), 68.

⁴⁸⁷ Kemal Ramazan Haykıran, "Anadolu'da Bir İlhanlı Valisi: Demirtaş Noyan (1314-1328)", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 23 (Aralık 2019), 163.

⁴⁸⁸ Haykıran, "Anadolu'da Bir İlhanlı Valisi: Demirtaş Noyan (1314-1328)", 166-167.

⁴⁸⁹ Uz, *Konya Alimleri ve Velileri*, 144.

3.1.2. Karamanoğulları Dönemi

Karamanoğulları döneminde, Mevleviyye ve Zeyniyye tarikatlarının yönetici kesimle ilişkileri daha fazladır. Bununla beraber Karamanoğulları döneminde Konya'da hüküm süren II. İbrahim Bey'in mutasavvıf kesimle daha fazla ilgisi göze çarpar. Yine onun döneminde Konya'da ilk defa Kâdiriliğin izine rastlanmıştır. Bununla beraber bazı bilgilerin kısıtlı olduğunu söylemek gerekir.

3.1.2.1. Alâeddin Halil Mirza Bey Dönemi (1333-1348)

Karamanoğulları'na siyasi açıdan güçlü dönemlerinden birini yaşatan bey, Alâeddin Halil Mirza'dır. (ö. 772/1370) Karamanoğlu Mirza Bey'in Mevlânâ ve ailesine karşı derin bir sevgi ve muhabbetle bağlandığını gösteren bazı belgeler vardır. Bunlar çeşitli vakfiyelerde kendisini göstermektedir. Nitekim Mirza Halil Bey, 1370 yılında Lârende'de (Karaman) Hz. Mevlânâ'nın annesine ait olan zaviyeyi yenilemiştir.⁴⁹⁰ Bu zaviye tarihte Ağa Tekkesi, Kalemiye Zaviyesi, Mâder-i Mevlânâ Türbe ve Camiî gibi adlarla bilinmektedir. Hz. Mevlânâ'nın annesi Mümine Hatun ve abisi Muhammed Alâeddin, buradaki türbede medfundur. Karaman ilinin Ali Şahne mahallesinde bulunan zaviye, ilk defa Ulu Ârif Çelebi'nin emriyle müridi Ahî Mehmed Bey tarafından 1310-1320 yıllarında yaptırılmıştır.⁴⁹¹ Zaviye Karamanoğlu Alâeddin Bey'in girişimiyle yenilenmekle kalmamış, genişletilerek büyük bir külliye hâlini almıştır.

Karaman Mevlevîhanesi'ne ait en eski vakfiyelerden biri olan Halil Mirza Bey'in Arapça vakfiyesindeki bilgilere göre, Halil Mirza Bey, Ahî Mehmed Bey'in inşa ettirdiği zaviyeye bir değirmen ve bir tarla vakfetmiştir.⁴⁹² Alâeddin Halil Bey'in Hz. Mevlânâ ve ailesine karşı beslediği muhabbet, kendisinden sonra oğlu Alâeddin Bey'de görülmektedir.

⁴⁹⁰ Konyalı, *Konya Tarihi*, 423.

⁴⁹¹ BarihüdaTanrıkorur, "Karaman Mevlevîhânesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/447.

⁴⁹² Tanrıkorur, "Karaman Mevlevîhânesi", 24/447-448.

3.1.2.2. Alâeddin Bey Dönemi (1356-1398)

1342-1343 yıllarında dünyaya gelen Alâeddin Bey, Karamanoğlu Halil Mirza Bey'in oğludur. Alâeddin Bey'den "Alâeddin Ali" diye de bahsedilir. Ancak bu lakap onunla çağdaş olan Eretna Hükümdarı'na aittir.⁴⁹³ Kendisine asıl nispet edilen lakap Ebü'l-feth'dir.⁴⁹⁴ 1381 yılında Osmanlı Sultanı I. Murad'ın kızı Nefise Hatun'la evlenmiş, akrabalık bağlarına rağmen Osmanlılarla hep bir mücadele içinde olmuştur. 1391 yılında Akçay Savaşı'nda Osmanlılar'a yenik düşerek katledilmiştir.⁴⁹⁵ Karamanâme'de geçen bu bilginin aksine onun ölüm tarihi 1398 olarak kaydedilmiştir.⁴⁹⁶

Alâeddin Bey döneminin bir kısmında beyliğin merkezi Lârende'dir. Aynı zamanda onun dönemi, siyasi ve askerî açıdan hareketliliğin en fazla olduğu dönemlerden birisi olmuştur. İçinde bulunduğu bütün kargaşaya rağmen Alâeddin Bey, Konya'nın imarı konusunda büyük gayret göstermiş, meşâyih'e karşı edeple hareket etmiştir. Bunun en somut örneği ise Hz. Mevlânâ'nın yeşil türbesini⁴⁹⁷ yaptırmasıdır. Nitekim Görkes Kalesi'ne gazâyâ gitmek üzere yola çıkan Alâeddin Bey, Mevlânâ Türbesi'ni ziyaret ederek yardım ve himmet dilemiştir. Konyalı'nın belirttiğine göre, Ulu Ârif Çelebi'ye⁴⁹⁸ gaza'dan zaferle dönerse Mevlânâ Türbesi'ne büyük bir kubbe yaptırmayı nezretmiştir. Görkes Kalesi'nden zaferle dönen Alâeddin Bey, savaş ganimetleriyle söz verdiği gibi Hz. Mevlânâ'nın kabri üstüne yeşil kubbeyi inşa ettirmiş, Konya'da fakir, fukaraya maddi yardımlarda bulunmuş, Mevlânâ evlâdına önemli bağışlar yapmıştır. Onlara karşı olan sevgisini her daim göstermiştir.⁴⁹⁹ Bunun dışında kendi döneminde dört tekke yaptırmıştır. Birçok

⁴⁹³ Faruk Sümer, "Alâeddin Bey", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/321.

⁴⁹⁴ Şikârî, *Karamanâme*, 102.

⁴⁹⁵ Şikârî, *Karamanâme*, 48.

⁴⁹⁶ Sümer, "Alâeddin Bey", 2/322.

⁴⁹⁷ Alâeddin Bey tarafından yaptırılan bu yeşil türbenin hangi tarihlerde inşa edildiği net olarak belli değildir. Ancak Konyalı, yaptırılan bu yeşil türbeden önce burada mavi çinili başka bir türbe olduğunu söyler. Mavi çinili ilk türbe, tahminen 1274 yılında Tebrizli mimar Bedreddin tarafından yapılmıştır. Bkz. Konyalı, *Konya Tarihi*, 421.

⁴⁹⁸ Alâeddin Bey'in hükümlük tarihleri (1361-1391) ve Ulu Ârif Çelebi'nin vefat tarihi (1320) düşünüldüğünde kastedilen Mevlevî şeyhi'nin, Emir Âdil Çelebi olması daha muhtemeldir. Mehmet Ali Uz da bu doğrultuda bilgiler vermektedir. Bkz. Uz, *Konya Alimleri ve Velileri*, 148.

⁴⁹⁹ Konyalı, *Konya Tarihi*, 422.

kaleyi zaviye'ye çevirip yoksulların ve yolcuların ihtiyaçlarının karşılanmasına vesile olmuştur.⁵⁰⁰

3.1.2.3. Nâsıreddin Mehmet Bey Dönemi (1398-1423)

Alâeddin Bey'in ve I. Murad'ın kızı Nefise Hatun'un oğludur. Nâsıreddin Mehmet Bey (ö. 826/1423), büyük dedesinden sonra II. Mehmet Bey olarak anılmıştır. Onun döneminde Konya, ilmî ve tasavvufî canlılığın en fazla yaşandığı şehir olmuştur. Nitekim bu dönem Konya'da, Zeyniyye tarikatının faaliyetleri dikkat çekmektedir.

II. Mehmet Bey döneminde, Konya'da en meşhur mutasavvıflardan biri Osmanlı'nın ilk Şeyhü'l-İslam'ı Molla Fenârî'dir. Daha önce bahsi geçtiği üzere Molla Fenârî ve Osmanlı Sultanı arasında bir dargınlık meydana gelmiş,⁵⁰¹ Molla Fenârî'de Bursa'dan ayrılarak Konya'ya yerleşmiştir. Burada Karamanoğlu Mehmet Bey'in iltifatına ve ikramına mazhar olmuştur. Mehmet Bey, kendisine talebe yetiştirmesi için günlük bin dirhem tahsis etmiş ve onun adına bir medrese yaptırmıştır. Yine Konya'da Dursun Fakihî'l Karamanî Zaviyesi yakınlarına büyük bir hankâh yaptırmış ittisalına de Fenârî için bir ev inşa ettirmiştir.⁵⁰² Mehmet Bey'in müderris meşâyihlerden biri olan Molla Fenârî'yi muhafaza etmesi, kendisine maaş tahsis ederek adına zaviye yaptırması bu büyük âlime gösterdiği saygı ve sevgiyi en açık şekilde göstermektedir. Molla Fenârî'nin bu ikrama en güzel hediyesi ise, Mehmed Bey'e ithaf ettiği *Aynü'l-A'yan* isimli fatiha tefisiri olmuştur.

3.1.2.4. II. İbrahim Bey Dönemi (1423-1464)

Karamanoğlu II. İbrahim Bey dönemi, Karamanlıların Konya'daki son dönemi kabul edilebilir. Kendisinden sonra beyliğin başına İshak Bey geçmiş ancak onun iki yıllık Konya hükümrânlığı'nda Fatih, Konya'yı ele geçirmiştir. Bu tarihten sonra Konya, fiilen Osmanlı şehri olmuştur (1467).

II. İbrahim Bey dönemi, siyasi karışıklığın oldukça fazla olduğu dönemdir. Ancak buna rağmen ilmî ve tasavvufî hayatın canlılığı devam etmiştir. Bu dönemin

⁵⁰⁰ Sümer, "Alâeddin Bey", 2/322.

⁵⁰¹ Taşköprülüzâde, *eş-Şakâik*, 46.

⁵⁰² Konyalı, *Konya Tarihi*, 246.

bir kısmında Zeyniyye halifesi Abdülatîf Kudsî, Konya’da irşad faaliyetlerinde bulunmaktadır. Cüneyd’in Konya’ya Şîî fikirleri yayma amacıyla gelmesi Abdülatîf Kudsî tarafından bertaraf edilmiştir. Hatta Kudsî Karamanoğlu İbrâhim Bey’e bir mektup yazarak, bu şahsın niyetinin sufilik değil şeriatı bozmak olduğunu belirtmiştir. Şeyh Kudsî’ye itibar eden İbrâhim Bey, Cüneyd’i yakalatmak istemiş ancak o çoktan Konya’yı terk etmiştir.⁵⁰³ Buradan anlaşılıyor ki Konya’da tarikat liderleri sayesinde korunan Sünnî tasavvuf anlayışı, İbrahim Bey’den büyük destek görmüştür.

Yine İbrahim Bey döneminin meşâyihinden Konyalı Şeyh Vefâ adıyla maruf Muslihuddin Mustafa, Zeyniyye tarikatının önde gelen temsilcilerinden biridir.⁵⁰⁴ Karamanoğlu İbrahim Bey, kendisine iltifat etmiş ve adına Meram’da bir hankâh yaptırmıştır. Aynı zamanda Şeyh Vefâ adına birçok vakıflar tayin ettirmiştir.⁵⁰⁵ Abdülatîf Kudsî’den aldığı icazet ile Konya’da Zeynîlik adına faaliyetlerde bulunan Şeyh Vefâ, bir dönem hacca gitmek için Antalya’dan gemiye binmiş ancak gemi korsanlar tarafından kaçırılmıştır. Rodos adasında kız kardeşiyle birlikte esir tutulan Şeyh Vefâ, İbrahim Bey tarafından fidyesi ödenerek serbest bırakılmıştır.⁵⁰⁶

Karamanoğlu İbrâhim Bey’in meşâyih’e karşı derin muhabbet beslediği ortadadır. Bununla beraber kendisi Kâdirî tarikindedir. Konya’da Kâdirîliğin izine ise ilk defa İbrâhim Bey döneminde rastlanılmaktadır. Kâdirî meşâyihinden olduğu bilinen Mü’min Halîfe (ö. 876/1471),⁵⁰⁷ Konya’da bulunan Megaribe Mescidi’nde tarikat adına faaliyetlerde bulunarak Kadîrîliği Konya’da temsil etmiştir. Gerek halk gerekse idare nazarında büyük teveccüh gören bu zata, Karamanoğlu İbrahim Bey de intisap etmiştir.⁵⁰⁸ İbrahim Bey, Şeyh Halîfe ve dervişlerini vergilerden, her türlü divani tekliflerden muaf tutmuştur. Aynı zamanda Sâhib Ata’nın Şeyh Sadreddin Konevî Zaviyesi yakınlarındaki dârü’l-huffâz’ın yıkılması sebebiyle, Mümin

⁵⁰³ Öngören, *Zeyniler*, 81.

⁵⁰⁴ Öngören, *Zeyniler*, 130.

⁵⁰⁵ Konyalı, *Konya Tarihi*, 362.

⁵⁰⁶ Öngören, *Zeyniler*, 137.

⁵⁰⁷ Uz, *Konya Alimleri ve Velileri*, 157.

⁵⁰⁸ Elgin, “Megaribe Mescidi”, 39.

Halife'ye bu dârü'l-huffâz'ın gelirlerini vermiştir. Konya, Osmanlı Devleti'nin eline geçince, II. Bayezid, Karamanoğlu İbrahim Bey'in bu kararını ibka etmiştir.⁵⁰⁹

3.1.3. Eşrefoğulları Dönemi

Beyliklerin bağımsızlıklarını ilan ettiği dönemlerde, Konya'nın Beyşehir, Akşehir ve Seydişehir yöresinde bağımsızlık bayrağını açan beyliklerden biri Eşrefoğullarıdır. Ancak İlhanlılar'ın baskı ve sindirmeleriyle bu beylik uzun ömürlü olmamıştır. Nitekim Beyliğin başında kurucusu Seyfeddin Süleyman Bey olmak üzere, Mübarizüddin Mehmed Bey ve II.Süleyman Bey dâhil toplam üç bey hüküm sürmüştür.⁵¹⁰ Sufi çevrelerle ilişkilerde Mehmed Bey ve II. Süleyman Bey'in isimleri geçmektedir. Bu münasebet ise Mevlevîlerle kurulmuştur. Yöneticiler ve Mevlevîler arasında genelde olumlu ilişkiler olsa da zaman zaman bazı gerginlikler de vuku bulmuştur. Örneğin Beyliğin Akşehir sorumlularından Hoca Kamerüddin Naib, ilk başlarda Ulu Ârif Çelebi'ye karşı bazı muhalif tavırlar sergilemiştir. Bunun sebebi ise onun isyan etmesinden korkmasıdır. Nitekim bu endişesi sebebiyle Ulu Ârif Çelebi'nin Konya'yı terk etmesini istemiştir. Fakat daha sonra hatasını anlayarak Ârif Çelebi'nin müritlerinden olmuştur.⁵¹¹

3.1.3.1. Mübarizüddin Mehmed Bey Dönemi (1302-1320)

Eşrefoğlu Beyliği'nin ikinci hükümdarı Mübarizüddin Mehmed Bey'dir. Mevlevîlerle arasının iyi olduğu anlaşılan Mehmed Bey, Ulu Ârif Çelebi'yi Beyşehir'e davet etmiş ve kendisine türlü ikramlarda bulunmuştur. Mehmed Bey, Emir Çoban'ın Anadolu beylerinin kendilerine bağlılıklarını bir nevi tazeleme adına 1314 yılında Anadolu'ya gelmesi üzerine kendisine bağlılığını bildirmiştir. Onun bu tarihten sonra da Ârif Çelebi ve Mevlevî muhiplerine türlü hizmetleri olmuştur. Hatta bu muhabbete dayanarak Ârif Çelebi'nin Eşrefoğulları topraklarına zaman zaman

⁵⁰⁹ Konyalı, *Konya Tarihi*, 214.

⁵¹⁰ El-Ömerî, *Mesâlikü'l Ebsâr*, 154.

⁵¹¹ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, 2/282-283.

çeşitli seyahat düzenlediği görülmüştür. Mehmet Bey, kendisinden sonra beyliğin başına geçecek Süleyman Bey'in Ârif Çelebi'ye mürid olmasını sağlamıştır.⁵¹²

Mübarizüddin Mehmet Bey'in mutasavvıf kesimle bir diğer teması Seydişehir'in kurucusu Seyyid Harun Velî ile olmuştur. Daha önce menkıbevi hayatını anlattığımız Seyyid Harun Velî, Horasan'dan gelerek Seydişehir'in Küpe dağına yurt tutmuştur. Ancak Beyşehir ve Seydişehir bölgesini hakimiyet altında tutan Mübarizüddin Mehmet Bey, bu gelen zümreyi tetkik etmek amacıyla harekete geçmiştir. Horasan'dan gelen bu zümreden çekinse de Seyyid Harun Velî'yi tadınıktan sonra onun niyetinin kötü olmadığını anlamış ve kendisine saygı göstermiştir.⁵¹³ Mehmet Bey zaman zaman kendisini ziyarete gider. Bu ziyaretlerden birinde Seyyid Harun Velî birtakım âlimlerle müzakere hâlidir. Bu toplantıya Mehmet Bey de katılmıştır. Harun Velî, muhtemelen Mehmet Bey'in duyması için orada hazır bulunanlara bir soru sormuştur. Söz konusu soru şudur: "*ya âlimler bir kimse harap yer imaret eylese ol kişinin nesi olur?*"⁵¹⁴ diye sorduğu ve âlimlerin de "*mülki olur*"⁵¹⁵ dediği rivayet edilir. Konudan biraz bağımsız olarak zikretmek gerekir ki, bu bilgiler Seyyid Harun'un bâtin ilimlere sahip olmakla beraber zâhir ilimlerde de bilgisi olduğunu gösterir. Ancak kaynakların kısıtlılığı nedeniyle kimden ve nerede ders aldığı konusunda herhangi bir bilgi yoktur.⁵¹⁶ Mübarizüddin Mehmet Bey'in, Seydişehir bölgesini Harun Velî adına vakfetmesi ona olan bağlılığını göstermesi açısından yeterlidir. Seyyid Hârun Velî, emlak, arazi vs. hediyeleri kendi şahsına kabul etmemiş, bunları müntesiplerine vakfetmiştir.⁵¹⁷

3.1.3.2. II. Süleyman Bey Dönemi (1320-1326)

Süleyman Bey, Eşrefoğlu Beyliği'nin son hükümdarıdır. Kendisi de babası gibi Ulu Ârif Çelebi'ye intisap etmiştir. Onun Ârif Çelebi'ye intisabı ve ölümü hakkında Eflâkî'de geçen bilgi şöyledir:

⁵¹² Rauf Kahraman Ürkmez, "Ârif Çelebi'nin Batı Anadolu Beylikleriyle Münasebetleri ve Mevlevihanelerin Yaygınlaşması", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi* 10 (Temmuz 2019), 216.

⁵¹³ Küçük, *Konya'nın Efsaneleri*, 171-178.

⁵¹⁴ Mehmet Emin Şen, "Bir Şehir Kurucusu Olarak Seyyid Harun Velî", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 55 (Mayıs 2022), 207.

⁵¹⁵ Şen, "Bir Şehir Kurucusu Olarak Seyyid Harun Velî", 207-208.

⁵¹⁶ Şen, "Bir Şehir Kurucusu Olarak Seyyid Harun Velî", 207-208.

⁵¹⁷ Küçük, *Konya'nın Efsaneleri*, 171-178.

"Eşref oğlu Mubarizeddin Çelebi Mehmet Bey, Çelebi hazretlerini Beyşehir'de misafirliğe dâvet etmişti. Çelebiye karşı, hadden aşırı niyaz ve itikat göstererek türlü hizmetlerde bulundu ve oğlu Süleyman şahı saraydan çağırıp tam bir itikadla Çelebinin hizmetine verdi, ona mürid yaptı. Süleyman Şah'ın beline bulunmaz bir kemer bağlayıp bırakıverdiler. Çelebi Mehmed bey baş koyup: "Bu çocuğun sonu ne olacak?" diye sordu. Çelebi: "Sizden sonra bu vilâyet, bu çocuğun elinde harap olacak ve bu topluluk onun ayakları altında dağılıp gidecek ve sonunda onu bu göle atıp yok edecekler." buyurdu."⁵¹⁸

Nitekim Süleyman Bey'in, İlhanlı-Moğol iktidarına karşı muhalif tavırları ve Emir Timurtaş'a biat etmemesi, Timurtaş'ın 1326 yılında Beyşehir'i işgal etmesine neden olmuştur. Hatta Timurtaş, Süleyman Bey'i feci bir şekilde öldürtüp Beyşehir gölüne atmıştır. Böylece Süleyman Bey ile beraber Eşrefoğlu Beyliği'nin hakimiyeti kalmamış ve beylik dağılmıştır.⁵¹⁹

3.2. Tarikatların Birbiriyle Olan İlişkileri

Tarikatların Anadolu ve Konya sahasında irşad faaliyetlerinde bulunarak kendi görüşlerini yaydıkları ve etraflarında kalabalık kitleler oluşturdukları bilinmektedir. Onlar halk başta olmak üzere idare kesimiyle de zaman zaman yakın ilişki içerisinde bulunmuşlardır. Bunun ötesinde tarikatların kendi aralarında müspet veya menfi münasebetleri olmuştur. Mevlevîliğin Konya'da doğması ve bu şehirde en etkili tarikatlardan biri olması münasebetiyle Mevlevîlik merkeze alınarak tarikatlar arasındaki münasebetler ele alınacaktır.

3.2.1. Mevlevîlik ve Bektâşîlik

Bektâşîlik, Hacı Bektâşî Velî (ö. 669/1271) adına kurulmuş bir tarikattır. Nasıl ki Hz. Mevlânâ'nın vefatından sonra Mevlevîlik ortaya çıkmış, Hacı Bektâş'tan sonra da Bektâşîlik tarikatı kurulmuştur. Hz. Mevlânâ ile çağdaş olan Hacı Bektâş-ı Velî, Babaî isyanı'nın lideri, Baba İlyâs-ı Horasânî'nin önemli halifelerindendir. Gerek Hz. Mevlânâ gerekse Hacı Bektâş, Horasan erenlerinden

⁵¹⁸ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, 2/293.

⁵¹⁹ Ürkmez, "Ârif Çelebi'nin Batı Anadolu Beylikleriyle Münasebetleri ve Mevlevihanelerin Yaygınlaşması", 216-217.

beslenen iki önemli mutasavvıftır. Ancak Hz. Mevlânâ ile Hacı Bektâş'ın arasının iyi olmadığı da söylenmiştir.⁵²⁰ Muhtemelen bunun nedeni Hacı Bektâş'ın baba İlyas'ın halifelerinden biri olmasından dolayıdır. Nitekim Hz. Mevlânâ'nın görüş ve anlayışından Babaî isyanı'nı tasvip etmeyeceği düşünüldüğünde bu durum normal görülebilir.

Bilindiği gibi Mevlevîlerin meşrep farklılığından kaynaklı Çelebi ve Şems yolu diye adlandırılan iki anlayışı vardır.⁵²¹ Bektâşîlik tarikatı kurulduktan sonra Mevlevîliğin Şemsî yolunu benimseyenler, Horasan meşrepli olmalarından dolayı Bektâşîlerle aralarında fazla bir fark görmemişler, bu sebeple güzel münasebetler geliştirmişlerdir. Ancak Mevlevîlerin zahitleri ve Bektâşîlerin softaları bu yakınlaşmadan uzak durmuşlardır. Bazı kaynakların belirttiğine göre, büsbütün bâtını temâyüller içeren Bektâşîliğin, kendilerini diğer tarikatlardan tamamen üstün göyerek Şems ve Mevlânâ gibi birçok mutasavvıfı, Hacı Bektâş-ı Velî'nin halifelerinden biri olarak gösterdikleri ifade edilmiştir. Hatta daha da ileri gittikleri ileri sürülerek Mevlânâ'nın Hacı Bektâş Tekkesi'nde kırk gün erbaîn'e girdiğini söylemişlerdir. Bu ve buna benzer birçok örnek Hacı Bektâş *Vilâyetnâme*'sinde geçmekle beraber bunların sonradan Hacı Bektâş namına Bektâşîler tarafından icad edildiğini de söylemek gerekir.⁵²²

3.2.2. Mevlevîlik ve Ahîlik

Mevlevîlik ve Ahîlik münasebetlerini daha iyi ortaya koyma adına, Kübrevîlik ile Fütüvvet teşkilatı arasındaki ilişkiden bahsetmek gerekir. Çünkü Mevlevîlik Kübrevîlikten, Ahîlik ise Fütüvvet teşkilatından izler taşımaktadır.

İlk başta Fütüvvet ile Kübrevîlik arasında meşrep farklılıklarının olduğunu söylemek gerekir. Nitekim Fütüvvet şeyhlerinden biri olan Evhâdüddîn-i Kirmânî ve Kübrevîliğin kurucusu kabul edilen Necmeddîn-i Kübrâ daha Horasan'da iken anlaşamamışlardır. İki düşünce yapısı arasındaki anlaşmazlık zamanla Horasan'dan

⁵²⁰ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, 275.

⁵²¹ Yılmaz, *Tasavvuf*, 254.

⁵²² Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, 276.

Konya'ya taşınmıştır.⁵²³ Eflâkî'de geçen bilgiye göre, Kirmânî, Konya'da Şems ile karşılaşmış ve ona tabi olmak istemiştir. Ancak Şems kendisinden hoşnut olmamıştır.⁵²⁴ Bunun nedeni ise Şems'in bazı din dışı gibi görünen isteklerini Kirmânî'nin reddetmesidir. Konya'da Fütüvvet teşkilatının kurulması için bulunan Kirmânî, Mevlânâ tarafından da hoş karşılanmamış ve onun eleştirilerine maruz kalmıştır.

"Bir gün Mevlânâ Celaleddin-i Rûmî'nin huzurunda şöyle dediler:

Şeyh Evhadü'd-Din şahidbazdır (güzel seven.)

Mevlânâ şöyle dedi: keşke etmiş geçmiş olaydı!"⁵²⁵

Hiz. Mevlânâ döneminde Kirmânî ile olumsuz ilişkiler söz konusu olabilir. Hatta Fütüvvet şeyhleri Hiz. Mevlânâ'nın coşkun duygularına tahammül edememiş ve onlar da Hiz. Mevlânâ'yı eleştirmişlerdir. Ancak bu olumsuzluğun belirli bir dönem için geçerli olabileceği ve bazı istisnaların genel kanaat oluşturmayacağı düşünölmelidir. Nitekim Mevlânâ'nın muhiplerinden Çelebi Hüsâmeddin, Konya Ahîlerinin lideri ve pîri, Ahî Türk'ün oğludur. Yani Mevlânâ ve muhipleri, ilk dönemlerden itibaren Fütüvvet anlayışıyla iç içe olmuşlardır. Sayılan bütün bu olumsuz iddialara ve eleştirilere rağmen Ahîlerin büyük bir çoğunluğu Hiz. Mevlânâ'ya itibar etmiş ve kendisini saymışlardır. Aralarındaki müspet ilişki Hiz. Mevlânâ'dan sonra da devam etmiştir. Sultan Veled ve Ulu Ârif Çelebi dönemlerinde bu yakınlaşma âdeta birliğe dönüşmüştür. Hatta hem Sultan Veled'in hem de Ulu Ârif Çelebi'nin postnişinliği dönemlerinde Ahîlerden halifeleri olmuştur. Mevlevîliğin tarikat hâlini ikmal etmesinden sonra Ahîlik teşkilatı ile olan samimiyet, zamanla belirsiz bir hâl almaya başlamıştır. Ahîliğin XV. yüzyıldan sonra yavaş yavaş tarikat özelliğini yitirmesi ve Konya'da daha çok esnaf örgütlenmesi hâline bürünmesi bu belirsizlikte etkili olduğu söylenebilir. Ancak genel anlamda

⁵²³ Yusuf Küçükdağ, "Karatay Bölgesinde Tasavvuf", *Karatay: Tarih-Kültür-Sanat*, ed. Yusuf Küçükdağ vd. (Konya: Karatay Belediyesi Kültür Yayınları, 2012), 1/342.

⁵²⁴ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, 2/78.

⁵²⁵ Câmî, *Nefahâtü'l-üns*, 863.

Mevlevîlik ve Ahîlik arasındaki ilişki gerek Mevlânâ dönemi gerekse Beylikler Dönemi Konya'sında hep müspet olmuştur.⁵²⁶

Sultan Veled döneminde Ahîlerle olan münasebet daha da gelişmiştir. Hatta Sultan Veled, Ahîler'in iyi ve çalışkan hallerini *Divân*'ında övmüştür. Ahîlerin gerek esnaf teşkilatında gerekse dinî hayattaki gayretleri mutasavvıflar tarafından beğenilmiş, Ahîler eliyle ortaya çıkan ve uygar bir toplumda bulunması gereken davranışları takdir etmişlerdir. Bu durum, Konya halkının da kendilerine karşı sempati duymasını sağlamıştır. Konya'da otorite olarak kabul edilen Mevlevîler de Ahîlerden etkilenmişlerdir. Nitekim Mevlevî büyükleri, onlar gibi üretime dönük iş yeri açmaya başlamışlar, Konya'nın üretiminin artmasını ve ekonomik olarak canlı bir şehir olmasını sağlamıştır. Yani Mevlevî-Ahî yaklaşması Konya'da birlik ve beraberliğin sembolü hâline geldiği gibi iktisâdî anlamda da bu şehre büyük yarar sağlamıştır.⁵²⁷

3.2.3. Mevlevîlik- Kalenderîlik ve Haydârîlik

Konya'da bulunan Kalenderî ve Haydârî gruplardan çalışmamızın bir bölümünde bahsetmiştik. Heterodoks yapıya sahip bu gruplar, Konya'nın belli başlı bölgelerinde kendi zaviyelerinde faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bu zaviyeler, Şeyh Ebubekir Niksarî, Şeyh Hacı Mübârek-i Haydârî gibi şeyhlerle beraber gelen dervişler tarafından inşa edilmiştir. Farklı yapı ve anlayışlarından dolayı devlet tarafından zaman zaman takibata uğrayan bu zümreler, bazı yerlerde Bektâşî ve Mevlevîlik tarikatıyla yakın ilişki içerisinde bulunmuşlardır. Ayrıca Konya, Lârende (Karaman) gibi şehirlerde, Kalenderhâne ve Haydârîhânelerin birbirine bitişik bulunması, onların kendi aralarında sıkı irtibatlarının olduğunu gösterir.⁵²⁸

Mevlevîlikle olan irtibatları ise Hz. Mevlânâ dönemine kadar uzanmaktadır. Eflâkî'nin belirttiğine göre, Hz. Mevlânâ'nın cenazesine katılan Kalenderîler, gülbanklar okuyup "hay huy" etmişler, Hz. Mevlânâ'ya olan muhabbetlerini

⁵²⁶ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, 280-281.

⁵²⁷ Küçükdağ, "Karatay Bölgesinde Tasavvuf", 1/342-343.

⁵²⁸ Gülten, "Anadolu'da Kalenderîler ve Haydarîler", 39.

göstermişlerdir.⁵²⁹ Sonraki dönemlerde Mevlevîler ile olan yakın ilişki devam etmiştir. Beyşehir’de bulunan Şeyh Cemâleddin Kalenderhanesi'nin vakıf bilgilerinden bahsedilirken kalenderhane'nin Mevlânâ Merkez Dergâhı'na bağlı bir mevlevîhâne olduğundan söz edilir. Yine yapılan araştırmalarda kalenderhâne ve haydarîhane gibi yapıların tespit edildiği çoğu yerde bir mevlevîhanenin de bulunduğunu belirtmek gerekir.⁵³⁰ Ezcümle, gerek Mevlânâ döneminde gerekse sonraki dönemlerde, Mevlevîlerle bu guruplar arasında yakın ilişkiler kurulmuştur.

⁵²⁹ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, 2/63.

⁵³⁰ Gülten, “Anadolu’da Kalenderîler ve Haydarîler”, 43.

SONUÇ

Konya, tarihî açıdan Anadolu'nun en önemli şehirlerinden biri olmuştur. Bu öneminden dolayı akademik birçok çalışmaya konu olmuştur. Ancak Konya hakkında yapılan bu çalışmalar, genelde ya Selçuklu ya da Osmanlı Devleti Dönemi ile ilgilidir. Beylikler Dönemi'yle ilgili çalışmalar ise siyasi ve tarihî olaylarla sınırlı kalmış ya da bunlar ayrı ayrı değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bu çalışmada dönemin sosyal, siyasi yaşamın yanı sıra dinî-tasavvufi yaşam da incelenmiştir.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılışından sonra Karamanoğlu Beyliği çeşitli mücadeleler sonunda Konya'yı ele geçirmiş ve bu şehri 200 yıl kadar hâkimiyeti altında tutmuştur. Ancak bu tam bir hâkimiyet değildir. Çünkü bu dönemde Konya'da siyasi olarak hüküm süren bir de Moğol (İlhanlı) gerçeği vardır. Dolayısıyla Beylikler Dönemi'nin başlangıcı siyasi karmaşa barındıran bir mahiyettedir. İlhanlılar Konya'da etkisini kaybettikten sonra, Karamanoğulları Konya'yı tamamen tahakküm altına almıştır. Bu beyliğin, en güçlü beylikler arasında zikredilmesi ve Selçuklu'dan kalan payitahta konması etkisini daha da artırmıştır.

Konya'da bu dönemde çeşitli siyasi ve askerî mücadelelerin yanı sıra dinî yaşamın canlılığı dikkat çekmiştir. Dinî yaşam ise daha çok tasavvufi boyutta olmuştur. Bunun mimarları Moğol İstilasından önce Konya'ya gelen dervişlerdir. Mensubu oldukları tarikatlarla ferdin eğitimine önem verdikleri gibi içtimai yaşamda önemli hizmetler sunmuşlardır. Tasavvufi yaşamın geniş halk kitlelerine ulaşması yine tarikatlar aracılığıyla olmuştur.

Karamanoğullarının iki asırlık Konya hâkimiyeti döneminde Mevleviyye, Zeyniyye, Kâdiriyye, Vefâiyye, Kâzeruniyye, Halvetiyye gibi tarikatlar faaliyet göstermişlerdir. Bunun yanında Kalenderiyye, Haydariyye gibi zümreler de bu dönemde kendi anlayışları doğrultusunda etkili olmuşlardır. Ancak mezkûr tarikatların Konya'da bu dönem içinde ortaya çıktığı gibi bir yanlış algıya kapılmamak gerekir. Nitekim Mevleviyye ve Zeyniyye tarikatları hariç diğer tarikatların Anadolu Selçuklu Dönemi Konya'sında bulunduğunu ve bir kısmının doğal olarak Beylikler Dönemi'nde de varlığını sürdürdüğü söylemek gerekir. Hz. Mevlânâ Dönemi'nde bulunmayan ancak Çelebiler Döneminde müstakil bir tarikat

haline bürünen Mevleviyye, Konya'da ortaya çıkması münasebetiyle diğer tarikatlara nazaran daha etkili olmuştur. Mevlevîliğin sosyal ve idari hayattaki etkisi bunu gözler önüne sermektedir. Mevlevîliğin yanında Konya'da Zeyniyye tarikatının da Abdüllatîf Kudsî, Molla Fenârî, Muslihuddin Mustafa (Şeyh Vefa) gibi isimler üzerinden önemli ölçüde etkisi olmuştur.

Beylikler Dönemi Konya'sında Ahîlerden de özel olarak bahsetmek gerekir. Onlar Selçuklu Devleti'nin otoritesinin sarsıldığı ve hatta devletin tamamen yıkıldığı dönemlerde bu eksikliği giderme adına büyük gayret sarf etmişlerdir. Merkezî boşluğun getirmiş olduğu dezavantajlar sebebiyle gerektiğinde Konya'nın güvenliğini sağlamışlar, ekonomik yıpranmanın önüne geçmek için esnaf teşkilatındaki mekanizmayı hep canlı tutmuşlardır. Bir diğer ifadeyle çarkın devamlı dönmesini sağlamışlardır.

Konya, Beylikler Dönemi'nde irfan medeniyetinin canlı kaldığı bir şehir olmuştur. Yani Konya'da tasavvufi yaşam, Selçuklu Dönemi'ne nispetle daha cansız olmamıştır. Selçuklu Dönemi'nden kalma tekke, zaviye gibi önemli yapılar faaliyetlerine devam etmiş, hatta bu yapılara yenileri de eklenmiştir. Beylerin de desteğiyle ulema yeni eserler ortaya koymuş, birçok medrese, dârü'l-huffâz, dârü'l-hadis, dârüş-şifâ gibi mimari eserler Konya'nın ilmî, kültürel ve sosyal hayatına katkı sağlamıştır. Yine Tarikatlar sayesinde Konya, Sünnî tasavvuf anlayışın korunduğu bir şehir olmuştur. Nitekim Zeyniyye ve Halvetiyye gibi tarikatlar bu noktada başı çekmiştir.

Son olarak denilebilir ki çalışmaya konu olan dönemin tasavvufi yaşamı, tarihî bilgiler ile belirli bir bütünlük halinde anlatılmaya çalışılmıştır. Ancak çok fazla tarihî bilginin olması ve dönemle ilgili malumatların yüzeysel olması, bizi satır arası bilgilerden hareketle belli bir düzen oluşturarak konunun anlatılmasına sevk etmiştir. Bu da çalışmanın zorlayıcı kısmını oluşturmuştur. Bu çalışmanın bilhassa tarikatların sosyal fonksiyonları konusu, dönemi aydınlatması açısından yetersiz kalmış olabilir. Ancak yapılacak yeni çalışmalarla bu eksiklikler de kapatılacaktır.

KAYNAKÇA

- Aladağ, İrfan. “Anadolu Selçukluları ve Beylikler Devrinde Dini Yapıların Toplum Hayatına Etkileri”. *Akademik Matbuat* 2/2 (Kasım 2018), 1-18.
- Algar, Hamid. “Kâzerûnî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/145-146. Ankara: TDV Yayınları, 2022.
- Algar, Hamid. “Kâzerûniyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/146-148. Ankara: TDV Yayınları, 2022.
- Algar, Hamid. “Kübreviyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/500-506. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Altun, Ara. “Bulgur Tekkesi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/409. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Altun, Ara. “Konya’da Bulgur Tekkesi”. *Sanat Tarihi Yıllığı* 4 (Şubat 1971), 49-60.
- Araz, Nezihe. *Anadolu Evliyalari*. İstanbul: Milliyet Gazetecilik.
- Âşıkpaşazâde. *Tevârihi Âl-i Osman: Âşıkpaşazâde Tarihi*. İstanbul: Kamer Yayınları, 2018.
- Aşkar, Mustafa. *Tasavvuf Tarihi Literatürü*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2006.
- Ata, Ramazan. "Osmanlı Devletinde Cemalîler Okulu: Cemal Halvetî ve Zenbilli Ali Cemalî Efendi". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20/1 (Haziran 2015), 75-98.
- Atçeken, Zeki. “Türkiye Selçukluları Devri”. *Karatay: Tarih-Kültür-Sanat*. ed. Yusuf Küçükdağ vd. 1/121-132. Konya: Karatay Belediyesi Kültür Yayınları, 2012.
- Aydın, İbrahim Hakkı. “Molla Fenârî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/245-247. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Azamat, Nihat. “Kalenderiyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/253-256. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Babinger, Franz - Köprülü, Fuad. *Anadolu’da İslâmiyet*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2000.
- Bağcı, Büşra. “Osmanlı Devleti’nin Kuruluş Döneminde Kalenderî Gruplar”. *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi* 3/2 (Aralık 2020), 240-252.

- Bakırcı, Naci. "Mevlânâ Dergâhı ve Türbesi". *Karatay: Tarih-Kültür-Sanat*. ed. Yusuf Küçükdağ vd. 1/432-442. Konya: Karatay Belediyesi Kültür Yayınları, 2012.
- Baktır, Mustafa. "Suffe". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/469-470. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- "Molla Fenârî". *Temel İslam Ansiklopedisi*. ed. Tuncay Başoğlu. 6/69-72. İstanbul: TDV-İSAM Yayınları, 2020.
- Baykara, Tuncer. "Anadolu Selçukluları Döneminde Konya". *Tarih ve Kültür Başkenti Konya*. 21-32. Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2003.
- Baykara, Tuncer. *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1985.
- Bayram, Fatih. "Ulu Arif Çelebi'nin İlhanlı Payitahtına Seyahatleri Hakkında Bazı Tespitler". *Avrasya Etüdlere* 42/2 (Aralık 2012), 157-168.
- Beksaç, Engin. "Eyvan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/12-14. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Bilgin, Orhan. "Fahreddîn-i Irâkî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/84-86. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Bozkuş, Mehmet Ali. *Türkiye Selçukluları Döneminde Karamanlılar*. Ankara: Ankara Üniversitesi, 2008.
- Cahen, Claude. *Osmanlılardan Önce Anadolu*. çev. Erol Üyepazarcı. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 4. Basım, 2012.
- Cahen, Claude. *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*. çev. Yıldız Moran. İstanbul: e Yayınları, 1979.
- Câmî, Nureddin Abdurrahman. *Nefahâtü'l-Üns Min Hadarâti'l-Kuds*. çev. Lâmiî Çelebi. İstanbul: Huzur Yayınevi, 2020.
- Çakır, Adalet. "Kâdiriyye". *Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür*. ed. Semih Ceyhan. 159-220. İstanbul: İSAM Yayınları, 2015.
- Çatak, Adem. *Şihâbeddin Sühreverdi Hayatı Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007.
- Çiftcioğlu, İsmail. "Anadolu Beylikleri Döneminde İlmî ve Kültürel Rekabet". *Türk Dünyası Araştırması Dergisi* 163 (Ağustos 2006), 191-202.

- Çiftcioğlu, İsmail. "Orta Asya-Anadolu İlim ve Kültür Köprüsü (XI-XVI. Yüzyıllar)". *Bilig* 44 (Haziran 2008), 143-172.
- Çiftcioğlu, İsmail. "Sultan Veled'in Mevlevîliği Teşkilâtlandırma ve Yayma Çabaları". *Türk Dünyası Araştırmaları* 177 (Aralık 2008), 93-110.
- Çoban, Ali. "Horasan'dan Anadolu'ya: Molla Musannifek ve Tasavvufu Müdevven Bir İlim Olarak İnşâsı". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 20/2 (Aralık 2020), 415-438.
- Değirmençay, Veyis. "Sultan Veled". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/521-522. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Değirmençay, Veyis. *Ulu Ârif Çelebi'nin Farsça Divanı ve Türkçe Çevirisi*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 2017.
- Demir, Ahmet. *Türk Devletleri Tarihi*. İstanbul: Kamer Yayınları, Baskı Yok., 2018.
- Durmuş, Zülfikâr. *Şemsüddin Muhammed b. Hamza el-Fenârî'nin Hayatı ve Aynü'l-A'yan Adlı Eserinin Tahlili*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1992.
- Durukan, Aynur. "Beylikler Dönemi Kültür Ortamından Bir Kesit". *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 9/10 (2014), 391-502.
- Efe, Ahmet. *Anadolu Selçuklu Sultanları*. Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2003.
- Efe, Ahmet. "Seyyahların Gözüyle Konya". *Tarih ve Kültür Başkenti Konya*. 76-85. Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2003.
- Eflâkî, Ahmet. *Âriflerin Menkabeleri*. çev. Tahsin Yazıcı. İstanbul: Hürriyet Yayınları, 1973.
- Elgin, Necati. "500 Yıl Önce Konya'nın Yetiştirdiği Bir Musikî Üstâdı: Megaribe Mescidi-Abd-al Mü'min". *Konya Halkevi Aylık Kültür Dergisi* 118-119 (Eylül 1948), 38-41.
- El-Ömerî. *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım: Mesâlikü'l Ebsâr*. çev. D. Ahsen Batur. İstanbul: Selenge Yayınları, 2014.
- Elvan Çelebi. *Menâkıbu'l-Kudsiyye: Kutsal Menkabeler*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2. Basım, 2017.

- Emecen, M. Feridun. *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 5. Basım, 2010.
- Erdem, İlhan. *Anadolu Selçukluluları ve Beylikler Dönemi*. ed. Ahmet Yaşar Ocak. Ankara: T.c. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2006.
- Erdemir, Yaşar. "Türbeler". *Karatay: Tarih-Kültür-Sanat*. ed. Yusuf Küçükdağ vd. 1/505-561. Konya: Karatay Belediyesi Kültür Yayını, 2012.
- Eroğlu, İbrahim Hakkı. *Tercüme-i İntihânâme-i Sultan Veled: İnceleme Metin*. Konya: Aybil Yayınları, 2. Basım, 2012.
- Eyice, Semavi. "Bertrandon de la Broquiere". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/523-524. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Gök, Bilal. "Babailer İsyanı ve Karaman Beyliği'nin Kurulmasına Etkisi". *Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* 6/11 (Ocak 2013), 217-233.
- Gölpınarlı, Abdülbâki. *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*. İstanbul: İnkılâp Yayın, 2. Basım, 2018.
- Gülle, Sıtkı. "İlk Osmanlı Şeyhülislam'ı Şemseddin Muhammed B. Hamza Fenârî (751-834/1350-1431) ve Onun Aynu'l-A'yan Tefsîri". *Journal of Istanbul University Faculty of Theology* 1 (Nisan 2012), 237-246.
- Gülten, Sadullah. "Tahrir Defterlerine Göre Anadolu'da Kalenderîler ve Haydarîler". *Tarih Araştırmaları Dergisi* 31/52 (Ekim 2012), 35-53.
- Gürer, Betül. "Molla Fenârî'nin Osmanlı Medrese Geleneği ve Osmanlı Düşüncesi Üzerindeki Tesirleri". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 39/39 (Ağustos 2015), 121-142.
- Halaçoğlu, Yusuf. "Ankara Savaşı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/210-211. TDV Yayınları, 1991.
- Haykıran, Kemal Ramazan. "Anadolu'da Bir İlhanlı Valisi: Demirtaş Noyan (1314-1328)". *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 23 (Aralık 2009), 161-178.
- Huart, Clement. *Mevlevîler Beldesi Konya*. çev. Nezih Uzel. İstanbul: Tercüman Yayınları, 1978.
- İbn Battûta. *İbn Battûta Seyahatnâmesi*. çev. A. Sait Aykut. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2. Basım, 2004.

- İbn Bîbî. *Anadolu Selçukî Devleti Tarihi: İbni Bibi'nin Farsça Muhtasar Selçuknâmesinden*. çev. Nuri Gencosman. Ankara: Uzluk Yayınları, 1941.
- Kaplan, Doğan. "Şiîliğin İran Topraklarında Egemenliği: Safeviler Öncesi Arka Plan ve Safevi Dönemi Şiîleştirme Politikaları". *Marife ve Dini Araştırmalar Dergisi* 8/3 (Aralık 2008), 183-203.
- Kaplan, Muhammed Ali. "Ebû İshâk Kâzerûnî ve Kâzerûnîyye Tarikatı". *Din ve İnsan Dergisi* 1/2 (Aralık 2021), 67-79.
- Kara, Mustafa. *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 6. Basım, 2003.
- Kara, Mustafa. "Tekke". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/368-370. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Karpuz, Haşim. "Konya'nın Tarihi Yapılarına Toplu Bir Bakış". *Tarih ve Kültür Başkenti Konya*. 38-55. Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2003.
- Kılıç, Mahmud Erol. "Ekberîyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/544-545. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Kılıç, Rüya. "Anadolu Selçukluları ve Beylikler Döneminde Sufi Çevreler: Toplu Bir Bakış Denemesi". *Bilig* 33 (2005), 227-246.
- Kılıçarslan, Mehmet. "Molla Fenârî'nin "Aynu'l-A'yan" Adlı Eseri Üzerine Bir Değerlendirme". *The Journal of Academic Social Science Studies* 70 (Eylül 2018), 339-356.
- Kofoğlu, Sait. "Eşrefoğulları". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/484-485. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Konyalı, İbrahim Hakkı. *Konya Tarihi*. Konya: Memleket Gazetesi Yayınları, 2007.
- Köprülü, Fuad. *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 4. Basım, 1991.
- Köprülü, Fuad. *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 1976.
- Köse, Osman. "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu". *Diyanet Aylık Dergi* 297 (Eylül 2015), 61-63.
- Kuşeyrî, Abdülkerim. *Tasavvuf İlmîne Dair Kuşeyrî Risâlesi*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 10. Basım, 2019.

- Küçük, Abdurrahim. *Konya'nın Efsaneleri*. Konya: Nüve Kültür Merkezi Yayınları, 2017.
- Küçük, Hülya. "Selçuklular'dan Günümüze Tasavvufi Açıdan Konya; Üç Okyanusun Birleştiği Belde". *Tarih ve Kültür Başkenti Konya*. 124-145. Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2003.
- Küçükbeziirci, Seyid. "Konya Kent Kültürü ve Folklorü". *Tarih ve Kültür Başkenti Konya*. 192-200. Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2003.
- Küçükdağ, Yusuf - Akman, İbrahim Hakkı. "Konya'da Ali Gâv Tekkesi Vakıfları ve Vakfiyeleri". *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi* 10/19 (2015), 19-34.
- Küçükdağ, Yusuf. "Karatay Bölgesinde Tasavvuf". *Karatay: Tarih-Kültür-Sanat*. ed. Yusuf Küçükdağ vd. 1/337-352. Konya: Karatay Belediyesi Kültür Yayınları, 2012.
- Küçükdağ, Yusuf. "Karatay Bölgesindeki Tekke ve Zaviyeler". *Karatay: Tarih-Kültür-Sanat*. ed. Yusuf Küçükdağ vd. 1/478-501. Konya: Karatay Belediyesi Kültür Yayınları, 2012.
- Küçükdağ, Yusuf. *Konya'nın Kırk Tekkesi*. Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2014.
- Küçükdağ, Yusuf. *Türk Tasavvuf Araştırmaları*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2. Basım, 2015.
- Merçil, Erdoğan. "Anadolu Beylikleri". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/138-139. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Neşri, Mehmet. *Kitâb-ı Cihan-Nümâ: Neşri Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1949.
- Ocak, Ahmet Yaşar. "Babaîler İsyanında Kızılbaşlığa: Anadolu'da İslam Heterodoksisinin Doğuşuna Kısa Bir Bakış". *Geçmişten Günümüze Alevî-Bektâşî Kültürü*. ed. Ahmet Yaşar Ocak. 38-57. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2009.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Ortaçağlar Anadolu'sunda İslam'ın Ayak İzleri: Selçuklu Dönemi*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 4. Basım, 2016.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Türk Sufiliğine Bakışlar*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1996.

- Okuyan, Mehmet. “Necmeddîn-i Dâye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/496-497. İstanbul, 2006.
- Öcalan, Hasan Basri. “Anadolu Selçukluları Zamanında Tasavvuf Düşüncesi”. *Türkler Ansiklopedisi*, 462-470.
- Öksüz, Yılmaz. *Pir-î Türkistan*. İstanbul: Ketebe Yayınları, 2. Basım, 2019.
- Öngören, Reşat. “Anadolu Tasavvuf Geleneği”. *Tasavvuf*. ed. Kadir Özköse. 268-292. Ankara: Grafiker Yayınları, 3. Basım, 2015.
- Öngören, Reşat. “Başlıca Tarikatlar”. *Tasavvuf*. ed. Kadir Özköse. 249-268. Ankara: Grafiker Yayınları, 3. Basım, 2015.
- Öngören, Reşat. “Muslihuddin Mustafa”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/269-271. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Öngören, Reşat. "Osmanlılarda Tasavvuf". *Doğudan Batıya Düşüncenin Serüveni: Osmanlı'da Felsefe ve Aklî Düşünce*. ed. Bayram Ali Çetinkaya. 61-82. İstanbul: İnsan Yayınları, 2015.
- Öngören, Reşat. “Safeviyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/460-462. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Öngören, Reşat. “Sühreverdiyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/42-45. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Öngören, Reşat. *Tarihte Bir Aydın Tarikatı Zeynîler*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2003.
- Öngören, Reşat. “Zeyniyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/367-371. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Özcan, Nuri. “Mevlevî Âyini”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/464-466. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Özköse, Kadir. “Anadolu’nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında Tasavvufi Zümre ve Akımların Rolü”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* VII/1 (Haziran 2003), 249-279.
- Özönder, Hasan. *Konya Velileri*. Konya: Arı Basımevi, 1980.
- Özönder, Hasan. “Mevlâna Türbesi ve Dergâhı”. *Karatay: Tarih-Kültür-Sanat*. ed. Yusuf Küçükdağ vd. 1/427-431. Konya: Karatay Belediyesi Kültür Yayınları, 2012.
- Özönder, Hasan. “Sadreddin Konevî Ma’mûresinin Mimârî Teşekkülü”. *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi* 4 (Aralık 1989), 129-173.

- Öztürk, Ergün. *Ahmed Er-Rifâi ve Rifâiyye Tarikatı*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.
- Öztürk, Necmettin. *Fatih Dönemi Âlimlerinden Alâaddin Musannifek ve Arap Gramerindeki Yeri*. Ankara: İlâhiyât Yayın, 2021.
- Öztürk, Rıdvan. "Dediği Sultan Adı ve Bir Yerelleştirme Örneği". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 74 (Haziran 2015), 119-130.
- Pekolcay, A. Necla - Uçman, Abdullah. "Eşrefoğlu Rûmî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/480-482. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Saylam, Abdurrahim İstemi. "Vakfiyeler Işığında Anadolu Beylikleri Dönemi Vakıflarında Yemek Kültürü ve Sosyal Yardımlaşma İle İlgili Örnekler". *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2017), 58-70.
- Sipehsâlâr, Ferîdûn bin Ahmed-i. *Mevlânâ ve Etrafındakiler Risale*. çev. Tahsin Yazıcı. İstanbul: Tercüman Yayınları, 1977.
- Sutay, Gonca. "Moğol İstilasının Zorunlu Göçü İle Anadolu'da Yükselen Değer: Sultan'ul Ulema Bahaeddin Veled ve Ailesi". *International Journal of Social And Humanities Sciences* 2/1 (Eylül 2018), 44-65.
- Sühreverdî. *Tasavvufun Esasları*. çev. Hasan Kâmil Yılmaz - İrfan Gündüz. İstanbul: Vefa Yayıncılık, 1989.
- Sümer, Faruk. "Alâeddin Bey". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/321-323. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Sümer, Faruk. "Karamanoğulları". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/454-460. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Sümer, Faruk. "Karkın". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/498-499. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Sümer, Faruk. "Turgutlular". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/420-421. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Şahin, Hanifi. "Sebepler ve Sonuçları Bakımından Olcaytu Sultan'ın Şiîliği". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 64 (Şubat 2013), 115-128.
- Şahin, Haşim. "Seyyid Hârûn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/58-60. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Şahin, Haşim. "Vefâiyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/600-603. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

- Şeker, Mehmet. *Anadolu'da Bir Arada Yaşama Tecrübesi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 5. Basım, 2015.
- Şeker, Mehmet. *Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 7. Basım, 2011.
- Şen, Mehmet Emin. "Bir Şehir Kurucusu Olarak Seyyid Harun Veli". *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 55 (Mayıs 2022), 201-213.
- Şikârî. *Şikârî Karamannâme*. İstanbul: Karaman Belediyesi Yayınları, 2005.
- Şimşekler, Nuri. "Mevlâna'nın Konyası". *Tarih ve Kültür Başkenti Konya*. 87-105. Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2003.
- Tahralı, Mustafa. "Rifâiyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/99-103. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Tanrıkorur, Barihüda. "Karaman Mevlevihânesi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/447-448. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Tanrıkorur, Barihüdâ. "Mevlevî Âyîni: Geçmişte Mevlevî Âyîni". *Karatay: Tarih-Kültür-Sanat*. ed. Yusuf Küçükdağ vd. 1/409-419, 2012.
- Tanrıkorur, Barihüda. "Mevleviyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/468-475. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Taşdelen, Sinan. *Musannifek Alaaddin Ali Bin Muhammed'in Mevlânâ'nın Mesnevî'si İle İlgili Risalesi*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Doktora, 2007.
- Taşdelen, Şükrü. *Vakfiyelere Göre Beylikler Dönemi Turgutoğulları*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2019.
- Taşgın, Ahmet "Konya ve Çevresinde Alevi Bektaşî Ocaklarının İzleri". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Veli Araştırma Dergisi* 66 (Temmuz 2013), 213-238.
- Taşköprülüzâde, İsmâuddin Ebu'l-Hayr Ahmet Efendi. *Osmanlı Bilginleri: eş-Şakâiku'n-Nu'maniyye fî ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*: çev. Muharrem Tan. İstanbul: İz Yayıncılık, 2. Basım, 2019.
- Tosun, Necdet. "Üveysilik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/400-401. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Tosun, Necdet. "Yeseviyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/487-490. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

- Turan, Osman. *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*. İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu Yayınları, 2. Basım, 1969.
- Turan, Osman. *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 23. Basım, 2014.
- Turan, Şerafettin. "Bayezid II". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/234-238. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Türkhan, M. Sait. "Osmanlı Döneminde Konya". *Tarih ve Kültür Başkenti Konya*. 56-75. Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2003.
- Uğur, Ahmet. *Klâsik Türk Edebiyatında Bektaşîlik*. Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.
- Uğurlu, Kamil. "Kubâdâbâd Sarayı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/299-300. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Ulu, Mahmut. "Sûfi Kavramının Tanımı ve Sûfi'nin Özelliklerine Cemâl Halvetî'nin Risâle-i Sûfiyye Adlı Eseri Bağlamında Bir Bakış". *Diyanet İlmi Dergi* 59/2 (Haziran 2023), 685-718.
- Uludağ, Süleyman. "Baba". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/365-366. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Uludağ, Süleyman. "Halvetiyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/393-395. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Uyar, Mustafa. "İlhanlı Hükümdarlarının İslam'a Girmesinde Rol Alan Türk Sufileri: İlhan Tegüder ve Gazan Han Devirleri". *Bellekten* 76/275 (Nisan 2012), 7-30.
- Uz, Mehmet Ali. *Konya Alimleri ve Velileri*. ed. Hasan Yaşar. Konya: Meram Belediyesi Yayınları, 2. Basım, 2015.
- Uz, Mehmet Ali. "Konya ve Çevresinin Türkleşmesi-İslâmlaşması ve İlmin Yayılmasında Rol Alan Bazı İlim Adamı ve Mutasavvıflar". *Buhara'dan Konya'ya İrfan Mîrası ve XIII. YY. Medeniyet Merkezi Konya*. ed. Dilaver Gürer vd. 2/571-587. Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2019.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Basım, 1969.

- Ürkmez, Rauf Kahraman. "Ârif Çelebi'nin Batı Anadolu Beylikleriyle Münasebetleri ve Mevlevihanelerin Yaygınlaşması". *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi* 10 (Temmuz 2019), 203-230.
- Varlık, Mustafa Çetin. *Germiyan-oğulları Tarihi: (1300-1429)*. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1974.
- Yazıcı, Tahsin. "Cüneyd-i Safevî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/123-124. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Yazıcı, Tahsin. "Çârdarb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/226-227. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Yazıcı, Tahsin. "Haydariyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/35-36. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Yazıcı, Tahsin. "Menâkıbü'l Ârifin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/114-115. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Yıldırım, Mustafa - Akyıldız, Ali. "Konya Müzesinde Bulunan İlhanlı Hükümdarı Ebu Said Bahadır Han Dönemine Ait Sikkeler". *İSTEM* 29 (December 2017), 61-78.
- Yıldız, Harun. "Türklerin İslamlaşma Sürecinde Ahmed Yesevi". *Diyanet Aylık Dergi* 272 (Ağustos 2013), 52-55.
- Yılmaz, Hasan Kâmil. *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Ensar, 29. Basım, 2019.
- Yılmaz, Kamil. "Hayatın Merkezinde Fonksiyonel Cami". *Cami ve Hayat*. 22-26. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019.
- Yörük, Doğan. "XV. Yüzyılda Karaman Topraklarında Ahiler ve Ahi Vakıfları". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 20 (Ağustos 2008), 665-684.
- Yuvalı, Abdülkadir. "Geyhatu Han". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/44-45. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Yücel, Yaşar. "Anadolu Beyliklerinde Devlet Teşkilatı ve Toplum Hayatı". *Bellekten* 54/210 (1990), 805-824.